

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI

**Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri:
Gelişme ve Değerlendirmeler**

Ercan TÜRKAN
Danışman

(ercan.turkan@tcmb.gov.tr)

16 Aralık 2005

İçindekiler

	Sayfa No.
Giriş	5
I. Türkiye’de Nüfus ve İşgücünün Yapısı	6
1.1. İşgücü Durumu	6
1.2. İşgücüne Dahil Olmayanlar.....	8
II. İşsizlik Oranlarının İşgücü Piyasasındaki Sorunları Tanımlama Yeterliliği	13
2.1. İşsizlik oranları	13
2.2. Türetilmiş işsizlik oranları	14
III. İstihdamda Kalite: İstihdamın Nitelikleri ve Kayıtdışılık	16
3.1. İstihdamın kayıtlılık derecesi	16
3.2. İstihdamın çalışan türlerine göre dağılımı ve kurumsallaşma.....	21
3.3. İstihdamın sektörel dağılımı	23
3.4. İstihdamın meslek gruplarına dağılımı	26
3.5. İstihdamın işyeri grupları itibariyle dağılımı	27
3.6. İstihdamın kırsal-kent itibariyle dağılımı	28
3.7. İstihdamın işyeri büyüklüğü itibariyle dağılımı	28
3.8. İstihdamın cinsiyet itibariyle dağılımı	29
3.9. İstihdamın yaş grupları itibariyle dağılımı	30
3.10. İstihdamın eğitim durumu itibariyle dağılımı	32
IV. Aktif Sigortalı İstatistiklerine Göre Kayıtlı İstihdam	35
4.1. Sosyal Sigortalar Kurumuna tabi aktif sigortalılar	35
4.2. Emekli Sandığına tabi aktif sigortalılar	41
4.3. Bağkur’a tabi aktif sigortalılar	43
4.4. Özel Sandıklara tabi aktif sigortalılar	48
4.5. Toplaştırılmış aktif sigortalılar	49
4.6. Aktif sigortalı istatistikleri ile işgücü anketi sonuçlarının karşılaştırılması.....	52
4.7. Kayıtdışı istihdam ve isteğe bağlı sigortalılık	55
Genel Bulgu ve Değerlendirmeler	57
Kaynakça	72

Tablolar

Sayfa No.

Tablo.1-	İşgücü durumu	6
Tablo.2-	Çalışma çağındaki nüfus ve işgücü durumu ilişkisi	8
Tablo.3-	İşgücüne dahil olmayan nüfusun bileşenleri	9
Tablo.4-	Yaş grupları itibariyle işgücüne dahil olmayanlar	11
Tablo.5-	Eğitim durumuna göre işgücüne dahil olmayanlar	12
Tablo.6-	İşsizlik oranları	13
Tablo.7-	Hanehalkı işgücü anketinde yeralan istihdam rakamları (Yıllık)	17
Tablo.8-	Kayıtlı ve kayıtdışı istihdam arasındaki geçişkenlik.....	18
Tablo.9-	Hanehalkı işgücü anketinde yeralan istihdam rakamları (9 aylık)	19
Tablo.10-	Hanehalkı işgücü anketinde yeralan istihdam rakamları (Üçer aylık)	20
Tablo.11-	İstihdamın çalışan grupları itibariyle dağılımı	21
Tablo.12-	OECD ülkelerinde istihdamın çalışan grupları itibariyle dağılımı.....	22
Tablo.13-	Kayıtlı istihdamın sektörel dağılımı	23
Tablo.14-	Kayıtdışı istihdamın sektörel dağılımı	24
Tablo.15-	Toplam istihdamın sektörel dağılımı	25
Tablo.16-	Sektörler itibariyle kayıtdışılık oranları	25
Tablo.17-	OECD ülkelerinde istihdamın sektörel dağılımı	26
Tablo.18-	İstihdamın meslek grupları itibariyle dağılımı	27
Tablo.19-	İstihdamın işyeri grupları itibariyle dağılımı	27
Tablo.20-	İstihdamın kır-kent itibariyle dağılımı	28
Tablo.21-	İstihdamın işyeri büyüklüğü itibariyle dağılımı	29
Tablo.22-	İstihdamın cinsiyet itibariyle dağılımı	30
Tablo.23-	İstihdamın yaş grupları itibariyle dağılımı	31
Tablo.24-	OECD ülkelerinde istihdamın yaş grupları itibariyle dağılımı	32
Tablo.25-	İstihdamın eğitim durumu itibariyle dağılımı	33
Tablo.26-	OECD ülkelerinde ilk ve okul öncesi eğitime sahip olanların oranı	34
Tablo.27-	SSK aktif sigortalı sayısı	36
Tablo.28-	SSK aktif sigortalı sayısındaki değişim	36
Tablo.29-	SSK'ya tabi zorunlu sigortalıların nitelikleri	37
Tablo.30-	Sektörler itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları	38
Tablo.31-	Sektörler itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları (Yüzde Dağ.)....	39
Tablo.32-	Sektörler itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayısındaki değişim....	39
Tablo.33-	İşyeri büyüklüğü itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları	40
Tablo.34-	Yaş grupları itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları	40
Tablo.35-	Emekli Sandığı iştirakçi sayısı	41
Tablo.36-	Hizmet sınıfları itibariyle memur kadroları	42
Tablo.37-	Hizmet sınıfları itibariyle memur kadrolarındaki gelişim	42
Tablo.38-	Yaş grupları itibariyle Emekli Sandığı iştirakçileri	43
Tablo.39-	Bağkur aktif sigortalı sayısı	44
Tablo.40-	Cinsiyetleri itibariyle Bağkur sigortalıları	45
Tablo.41-	Bağkur'a tabi zorunlu sigortalıların mesleklere dağılımı	46
Tablo.42-	Bağkur'a tabi zorunlu tarım sigortalıların mesleklere dağılımı	47
Tablo.43-	Yaş grupları itibariyle Bağkur aktif sigortalıları	47
Tablo.44-	Özel sandıkların aktif sigortalıları	48
Tablo.45-	Toplulaştırılmış aktif sigortalılar	49
Tablo.46-	Toplulaştırılmış aktif sigortalı sayısındaki değişim	50
Tablo.47-	Toplulaştırılmış aktif sigortalıların dağılımı	50
Tablo.48-	Kriz dönemi ve sonrasında toplulaştırılmış aktif sig. sayısındaki değişim.	52
Tablo.49-	Kayıtlı istihdam istatistiklerinin karşılaştırılması	53
Tablo.50-	Kayıtlı istihdamdaki değişim	53
Tablo.51-	Sosyal güvenlik kuruluşları itibariyle kayıtlı istihdam	55

Tablo.52-	İsteğe bağlı sigortalılar	55
Tablo.53-	Türkiye’de işgücü piyasasına genel bakış.....	58
Tablo.54-	Türk işgücü piyasasının global görünümdeki yeri	61
Tablo.55-	Sektörler itibariyle istihdam ve nitelik farklılıkları.....	64

Grafikler

Grafik.1 -	İşsizlik oranları	15
Grafik.2 -	İstihdam gelişmeleri	18
Grafik.3 -	İstihdam gelişmeleri (Üçer aylık)	20
Grafik.4 -	İşyeri büyüklüğüne göre kayıtdışılık oranı	29
Grafik.5 -	Yaş grupları itibariyle kayıtdışılık oranı	31
Grafik.6 -	Kayıtlı istihdamın eğitimi	33
Grafik.7 -	Kayıtdışı istihdamın eğitimi	33
Grafik.8 -	Eğitim durumuna göre kayıtdışılık oranı	34
Grafik.9 -	Toplulaştırılmış aktif sigortalılar	51

Kutular

Kutu.1-	İşgücüne dahil olmama nedenleri ve diğer ülke deneyimleri.....	10
Kutu.2-	Toplulaştırılmış sigortalı istatistikleri ile hanehalkı işgücü anket sonuçları arasındaki farklılıkların olası nedenleri	54
Kutu.3-	Türkiye’de işgücü piyasasının güçlü ve zayıf yönleri	62

Giriş¹

Türkiye ekonomisi, gerek yerel ve gerekse global faktörlerin etkisiyle kriz sonrası dönemde önemli bir değişim sürecinden geçmektedir. Bu süreç, yüksek enflasyonist dönemde uzunca bir süredir yaşanan hanehalkı ve firmaların edindiği bazı davranış kalıplarının değişimi, AB'ye üyelik süreci ve Asya-Pasifik ekseninde bir üretim üssü ve modelinin ortaya çıkması şeklinde kendini göstermektedir.

Yaşanan bu eş anlı değişim uluslararası likidite bolluğu ile birleşince, ortaya çıkan yeni kur ve fiyat seviyesinin Türkiye'deki üretim modelini etkilediği anlaşılmaktadır. Bu etki özellikle "fason" üretim modelinin yaygın olduğu sektörlerde daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Ara ve yatırım malı ithalatının artması, ihracat/ithalat oranlarının yükselmesi, dahilde/hariçte işleme rejimi kapsamında yapılan ticaretin işlem hacimlerinin artması bu yeni üretim modelinin ip uçları olarak görülmektedir. Diğer taraftan, üretim modelindeki bu başkalaşıma paralel olarak üretimi gerçekleştiren firmaların yapısı da değişime uğramaktadır. Özelleştirme, devir-birleşme, yabancı katılımı gibi faaliyetler kurumsallaşma ve ölçek ekonomisini ön plana çıkarmakta, bu dışsalıkların etkilerini dengeleme konusunda firmaları zorlamaktadır.

Üretim modelinde ve daha özelden firma yapılarındaki bu başkalaşımın istihdam üzerinde doğrudan etkilerinin olması beklenir. Bu çalışma, Türkiye'de işgücü piyasası yapısının sözkonusu yerel ve global gelişmeler çerçevesinde nasıl bir değişim gösterdiği ve bu gelişmelerden ne derece etkilendiğini araştırmaya yöneliktir. Türkiye'de işgücü piyasasının yapısı ortaya konulmak suretiyle, işgücü piyasasının sözkonusu yerel ve global gelişmelere uyum gücünün incelenmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye'de istihdam ve yapısındaki değişimi analiz etmek için kullanılabilir ilk kaynak, TÜİK tarafından açıklanan Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) sonuçlarıdır. Bu çalışmada sözkonusu anket sonuçlarına ilave olarak, sosyal güvenlik kuruluşlarının veri tabanlarının da kullanılması suretiyle, işgücü piyasasındaki gelişmelerin daha yakından analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu şekilde, özellikle "kayıtlı istihdam" gelişmeleri konusunda daha net ipuçlarının elde edilebileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü, hanehalkı işgücü anketi sonuçlarına dayanılarak Türkiye'de nüfus ve işgücünün yapısının ortaya konulmasına ayrılmıştır. İkinci bölümde, Türkiye'deki işgücü yapısı veri alındığında mevcut işsizlik oranlarının sorunları tanımlama konusundaki yeterliliği değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde ise istihdamın kalitesi tartışılmakta ve bu bağlamda kayıtlı ve kayıt dışı istihdamın nitelikleri araştırılmaktadır. Dördüncü bölüm, sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olarak çalışan aktif sigortalı istatistiklerinden yararlanılarak, anket sonuçlarına alternatif olarak kayıtlı istihdamın büyüklük ve nitelik açısından yeniden ortaya konulmasına ayrılmıştır. Bu şekilde elde edilen yeni kayıtlı istihdam büyüklüğü ile anket sonuçlarının karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır. Son bölümde ise genel bulgu ve değerlendirmeler özetlenmiştir.

¹ Görüş ve değerlendirmeleri için Merkez Bankası Danışmanı Sn. Zafer Yükseler'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmada yeralan fikirler yazarına aittir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının görüşlerini yansıtmaz.

Birinci Bölüm

Türkiye’de Nüfus ve İşgücünün Yapısı

Sağlıklı ve etkin bir işgücü piyasası, sürdürülebilir kalkınma ve refah açısından vazgeçilmez bir ön koşuldur. Bu açıdan işgücü piyasasının yapı ve niteliklerinin bilinmesi ve bu yapı ve niteliklerin geliştirilmesine yönelik politikalar oluşturulması önemlidir. Bu bölümde Türkiye’de işgücü piyasasının yapısı ortaya konulacaktır. Türkiye ekonomisindeki işgücü ile ilgili bilgiler genel olarak TÜİK tarafından gerçekleştirilen “Hanehalkı İşgücü Anketi” sonuçlarına dayandırılmaktadır. Bu bölümde sözkonusu anketin sonuçları özetlenecektir.

1.1. İşgücü durumu

Türkiye’de sivil nüfusun 70 milyon civarında olduğu, bu nüfusun yaklaşık yüzde 30’unu okul çağındaki 15 yaş altındaki çocukların oluşturduğu görülmektedir. Bu oranın AB-15 ülkelerinde ortalama yüzde 16 civarında olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’nin oldukça genç bir nüfusa sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Buna karşılık, Türkiye, çalışma çağındaki 15-64 yaş nüfus grubunda AB-15 ortalamaları civarında bir nüfus yapısına sahiptir. 65 ve üzerindeki yaş grubunda ise, Türkiye’deki nüfus AB-15 ortalamasının oldukça altında bulunmaktadır. 65+ yaş nüfus grubunun toplam nüfus içerisindeki payı AB-15’de yüzde 17 civarında iken, bu oran Türkiye’de yüzde 6 civarındadır. Dolayısıyla Türkiye ile AB-15 ülkeleri arasındaki temel fark 15 yaş altı ve 65 yaş üstü yaş gruplarındaki farklılaşmaktan kaynaklanmakta, çalışma çağındaki nüfus açısından benzeri bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

15 + yaş grubunun işgücü durumuna bakıldığında ise, Türkiye’de işgücüne katılım oranının oldukça düşük olduğu, çalışma çağındaki nüfusun önemli ölçüde işgücü piyasasının dışında kalmayı tercih ettiği / tercih etmek zorunda olduğu gözlenmektedir. İşgücüne katılım oranı Türkiye’de yüzde 51’ler seviyesinde kalırken, AB-15 ve OECD ülkelerinde bu oran yüzde 70’ler seviyesindedir. Türkiye OECD ülkeleri arasında en düşük işgücüne katılım oranına sahip ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo.1 – İşgücü durumu

(Bin Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Kurumsal olmayan sivil nüfus	66,187	67,296	68,393	69,479	70,556	71,428
Çalışma yaşındaki (15+) nüfus	46,211	47,158	48,041	48,912	49,906	50,647
İşgücü	23,078	23,491	23,818	23,640	24,289	24,557
İstihdam edilenler	21,581	21,524	21,355	21,147	21,790	22,085
- Eksik istihdam	1,591	1,404	1,297	1,143	997	835
- Diğer	19,990	20,120	20,057	20,004	20,794	21,250
İşsizler	1,497	1,967	2,464	2,493	2,498	2,472
İşgücüne dahil olmayanlar	23,133	23,667	24,223	25,272	25,616	26,090
Oranlar (Yüzde)						
15 yaş altı nüfus oranı	30,2	29,9	29,8	29,6	29,3	29,1
15 yaş ve üstü nüfus oranı	69,8	70,1	70,2	70,4	70,7	70,9
İşgücüne katılma oranı	49,9	49,8	49,6	48,3	48,7	48,5
İşgücüne dahil olmayanların oranı	50,1	51,2	50,4	51,7	51,3	51,5
İşsizlik oranı	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,1
Eksik istihdam oranı	6,9	6,0	5,4	4,8	4,1	3,4

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamamız.

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

Türkiye'deki işgücü piyasası ile ilgili olarak anket sonuçlarına yansıyan göstergeler Tablo.1'de özetlenmektedir. İşgücü piyasası ile ilgili olarak ön plana çıkan tespitler:

- Türkiye'de nüfus yıllık ortalama yüzde 1,5 oranında artarken, çalışma çağındaki (15+ yaş) nüfus yüzde 1,9 oranında artış göstermektedir. Bu, her yıl ortalama olarak 925 bin kişinin çalışma çağına gelmesi anlamına gelmektedir.
- Çalışma çağına gelmemiş 15 yaşın altındaki nüfusun, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 30'unu oluşturması, Türkiye'nin çok genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir.
- Çalışma çağına gelmiş nüfusun yüzde 49'u işgücü piyasasına girmekte (işgücüne katılma oranı), yüzde 51'i ise çeşitli nedenlerle işgücü piyasasına dahil olmamaktadır (yaklaşık 25 milyon kişi).
- İşsizlik oranı, kriz döneminde 4 puan civarında bir sıçrama göstermiş ve kriz sonrası 4 yıllık dönemde yüzde 10'luk bir bant çevresinde sabitlenmiştir. 2000 yılında yüzde 6,5 olan işsizlik oranı, 2002-2004 döneminde sırasıyla yüzde 10,3, yüzde 10,5 ve yüzde 10,3 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılının ilk 9 aylık döneminde ise, bu bantın bir miktar daralma ile yüzde 10,1 civarında seyrettiği görülmektedir.
- Eksik istihdam² oranı ortalama yüzde 5 civarındadır. İstihdam içinde sınıflandırılmakla birlikte yaklaşık 1,2 milyon kişi, iş değiştirmeyi düşünmekte ya da daha fazla çalışmayı arzu etmektedir.

İşgücü stokundaki gelişmeler bu şekilde özetlendikten sonra, 2000-2005 döneminde işgücü piyasasındaki gelişmelere yıllık "akım değerler" şeklinde bakılması, gelişmelerin yönünün daha yakından analiz edilmesine yardımcı olacaktır. Bu amaçla, çalışma çağına yeni gelen nüfusun işgücü durumuna ilişkin akımlara Tablo.2'de yer verilmektedir.

Son 6 yıllık dönemde çalışma çağına gelen ilave nüfusun işgücü durumu incelendiğinde, gerek işgücüne katılım oranlarında ve gerekse işgücüne dahil olmama eğilimlerinde belirgin bir değişim göze çarpmaktadır. İşgücü katılım oranı, 2000-2002 döneminde hemen hemen aynı kalmış ve yüzde 49,6 - 49,9 aralığında seyretmiştir. Buna karşılık, 2003 yılı ile birlikte katılım oranlarında ortalama olarak 1,3 puanlık bir gerileme yaşanmış ve 2003-2005 döneminde ortalama katılım oranı yüzde 48,5'e gerilemiştir. Sözkonusu eğilim değişikliğini işgücüne dahil olmayan nüfus gelişmelerinden de izlemek mümkündür.

İşgücüne katılım oranı ve işgücüne dahil olmayanların oranlarında yaşanan sözkonusu oynaklıkların boyutu, akım değerlere bakıldığında stok değerlere göre daha net ipuçları içermektedir. Nitekim, işgücüne dahil olmayan nüfustaki yıllık değişimin, çalışma çağına olan nüfustaki yıllık değişime oranı 2001-2002 yıllarında ortalama yüzde 53 civarında seyrederken, 2003-2005 döneminde yüzde 100'lere yükselmiştir. Bunun anlamı, emek piyasasına yeni giriş yapanlar ile piyasada olmasına rağmen işini kaybederek iş arayışına

² Ekonomik nedenlerle haftada 40 saatten daha az süre çalışıp mevcut işinde ya da ikinci bir işte daha fazla süreyle çalışmayı arzu edenler ile mevcut işinde elde ettiği gelirin azlığı ya da kendi meslek alanında çalışma isteği ile iş değiştirmeyi düşünenler "eksik istihdam" olarak adlandırılmaktadır.

girmesi gereken nüfusun (diğer bir deyişle emek talebine potansiyel ilavenin) hemen tamamı emek piyasası dışında kalmakta ve “işgücüne dahil olmayanlar” olarak sınıflandırılmakta ya da son iki yılda olduğu gibi istihdam edilmektedir.

Tablo.2 – Çalışma çağındaki nüfus ve işgücü durumu ilişkisi

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
	Çalışma çağındaki nüfus - işgücü durumu etkileşimi (Bin Kişi)					
İşgücü	23,078	23,491	23,818	23,640	24,289	24,557
İstihdam edilenler	21,581	21,524	21,355	21,147	21,790	22,085
İşsizler	1,497	1,967	2,464	2,493	2,498	2,472
İşgücüne dahil olmayanlar (ido)	23,133	23,667	24,223	25,272	25,616	26,090
Toplam (=Çalışma çağındaki nüfus)	46,211	47,158	48,041	48,912	49,906	50,647
	İşgücü durumundaki yıllık değişim (Bin Kişi)					
İşgücü		413	327	-178	649	268
İstihdam edilenler		-57	-170	-207	644	294
İşsizler		470	497	29	5	-26
İşgücüne dahil olmayanlar (ido)		533	557	1,048	343	476
Toplam (=Çalışma çağındaki nüfus)		946	884	870	992	741
	İşgücü durumunda yıllık akım değerler (Bin Kişi)					
Çalışma çağına ilave girişler		946	884	870	992	741
İlave girişlerin dağılımı [(-) azalış]		946	884	870	992	741
İşsizlerdeki artış/azalış		470	497	29	5	-26
İstihdamdaki artış/azalış		-57	-170	-207	644	294
İşgücüne dahil olmayanlarda artış/azalış		533	557	1,048	343	476
	Çalışma çağına ilave girişler ile “ido” arasındaki ilişki (Yüzde)					
İdo / İlave giriş		56,3	63,0	120,5	34,6	64,2
İdo / (İlave giriş ± istihdam değişimi)		53,1	52,8	97,3	98,6	106,5

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamalarımız.

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

Son dönemde emek talebine potansiyel ilavelerin hemen tamamının işgücü piyasası dışında kalmayı tercih etmeleri, sözkonusu potansiyelin tanım gereği işsizlik oranlarına yansımamasına neden olmaktadır. Bu açıdan, işgücü piyasasındaki gelişmeleri daha iyi analiz edebilmek ve değerlendirebilmek için, çalışma çağındaki nüfusa ilavelerin neden iş aramayı işgücüne dahil olmamayı tercih ettiklerinin bilinmesini gerektirmektedir. Fertlerin denek olarak ankete verdikleri cevaplar gereği kendilerini “işsiz” kategorisine değil, “işgücüne dahil olmayanlar” kategorisinde sınıflandırmasının nedenlerinin ortaya konulması önemlidir. Örneğin kadın bir deneğin kendisini ne zaman “ev kadını”, ne zaman işsiz olarak tanımladığının bilinmesi önemlidir.

1.2. İşgücüne dahil olmayanlar

Türkiye’de her yıl ortalama 500 bin kişi işgücü piyasası dışında kalmayı tercih etmektedir. Bu tercihi yapan nüfusun cinsiyet dağılımına baktığımızda ortalama yüzde 73’ünün kadın, yüzde 27’sinin ise erkek olduğu görülmektedir. İstihdama dahil olmayanların yarısından fazlasının ev kadını olması da kadınların bu ağırlığını doğrulamaktadır. Aile bütçesine katkıda bulunma isteğinden olsa gerek, krizi takip eden yıllarda kadının daha fazla işgücüne dahil olduğu, genel olarak kadın ve daha özelden ev kadınlarının işgücüne dahil olmayanlar içinde ağırlığının azaldığı göze çarpmaktadır.

Diğer taraftan, işgücüne dahil olmayan nüfusun büyük ölçüde kentsel alanlarda yaşadığı anlaşılmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayıp, işgücüne dahil olmadığını ifade eden nüfusun oranı ortalama yüzde 33 civarında iken, kentsel alanlarda yaşayanların payı yüzde 67’ler seviyesindedir.

Tablo.3 – İşgücüne dahil olmayan nüfusun bileşenleri

(Bin Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
İşgücüne dahil olmayanlar, kent	15,452	15,962	16,235	16,828	17,098	17,237
İş aramayıp, işbaşına hazır olan	730	697	643	584	694	965
Mevsimlik çalışanlar	83	115	146	144	135	124
Ev işleriyle meşgul olanlar	8,412	8,574	8,524	8,762	9,179	9,019
Öğrenciler	2,261	2,336	2,440	2,665	2,453	2,480
Emekliler	1,839	1,971	2,175	2,321	2,205	2,209
Çalışamaz halde bulunanlar	1,007	1,005	1,003	1,093	1,299	1,332
Diğerleri	1,120	1,264	1,304	1,259	1,133	1,107
İşgücüne dahil olmayanlar, kır	7,679	7,706	7,987	8,442	8,516	8,853
İş aramayıp, işbaşına hazır olan	409	363	377	361	529	710
Mevsimlik çalışanlar	516	650	667	751	329	390
Ev işleriyle meşgul olanlar	3,926	3,789	3,687	3,815	4,122	3,987
Öğrenciler	638	689	750	793	830	871
Emekliler	439	484	537	661	681	678
Çalışamaz halde bulunanlar	1,168	1,252	1,444	1,378	1,541	1,713
Diğerleri	583	479	525	683	484	504
İşgücüne dahil olmayanlar, Top.	23,133	23,667	24,223	25,272	25,616	26,090
İş aramayıp, işbaşına hazır olan	1,139	1,060	1,021	946	1,223	1,675
Mevsimlik çalışanlar	599	765	813	894	464	515
Ev işleriyle meşgul olanlar	12,339	12,363	12,211	12,578	13,301	13,007
Öğrenciler	2,900	3,024	3,191	3,458	3,283	3,351
Emekliler	2,277	2,455	2,713	2,982	2,886	2,888
Çalışamaz halde bulunanlar	2,176	2,256	2,448	2,471	2,840	3,044
Diğerleri	1,703	1,743	1,826	1,942	1,617	1,611
İşgücüne dahil olmayan, Erkek	6,025	6,349	6,768	7,174	6,854	6,970
İşgücüne dahil olmayan, Kadın	17,108	17,318	17,455	18,098	18,763	19,120
Değişim ve oranlar						
İşgücüne dahil olmayanlar, kent		+510	+273	+593	+270	+139
İşgücüne dahil olmayanlar, kır		+27	+281	+455	+74	+337
İşgücüne dahil olmayanlar, Toplam		+537	+554	+1,048	+344	+476
İşgücüne dahil olmayanlar, Kadın		+210	+137	+643	+665	+357
İşgücüne dahil olmayanlar, Erkek		+324	+419	+406	-320	+116
Kır / Toplam, %	33,2	32,6	33,0	33,4	33,2	33,9
Kadın / Toplam, %	74,0	73,2	72,1	71,6	73,2	73,3
Ev Kadını / Toplam, %	53,3	52,2	50,4	49,8	51,9	49,9
İş aramayan+mevsim., / Toplam,%	7,5	7,7	7,6	7,3	6,6	8,4

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamalarımız.

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

Ev kadını, emekli, öğrenci ve özür-lü-yaşlı-hastalar, işgücüne dahil olmayan nüfusun yaklaşık yüzde 85’ini oluşturmaktadır. İş aramamakla birlikte, üç aydan uzun bir süre önce iş arama kanallarını kullananlar, iş bulma ümidini yitirenler ya da iş aramamakla birlikte iş başı yapmaya hazır olanlar ile mevsimlik çalışanlar da yukarıda ifade edildiği gibi “işsiz” olarak değil, “işgücüne dahil olmayan nüfus” olarak sınıflandırılmaktadır. Bunların işgücü piyasası dışında kalmayı tercih eden nüfus içerisindeki payı, yıllar itibarıyla dalgalanma göstermekle birlikte ortalama yüzde 7,5 civarındadır.

İşgücüne dahil olmayanlara yaş grupları itibarıyla baktığımızda orta yaşlı bir nüfus ile karşılaşmaktadırlar. İşgücüne dahil olmayanların toplamına bakıldığında ortalama yaşları 2000-2003 döneminde 38 olarak hesaplanmaktadır. Bu yaş, işgücü piyasası dışında kalmayı gerektirecek bir yaş grubu değildir. Türkiye’de çalışma çağındaki nüfusun ortalama yaşının 37 civarında olduğu da düşünüldüğünde, işgücüne dahil olmama gerekçesini açıklamamaktadır. İşgücüne dahil olmayanların genel eğitim seviyelerine bakıldığında, ortalama olarak 5,5 yıllık bir eğitim aldıkları, diğer bir deyişle çok büyük ölçüde ilköğretim

düzeyinde 5 yıllık temel eğitim aldıkları gözlenmektedir. Çalışma çağındaki nüfusun ortalama 6,4 yıl, toplam istihdamın ortalama 7,1 yıl eğitim aldıkları düşünüldüğünde, işgücü piyasası dışında kalanların göreceli olarak daha düşük bir eğitim seviyesine sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Kutu.1 – İşgücüne dahil olmama nedenleri ve diğer ülke deneyimleri

Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında 15-64 yaş grubunda en düşük işgücüne katılım oranına (Labour force participation rate) sahip ülke olduğu görülmektedir. Türkiye'ye en yakın işgücüne dahil olmayan nüfus oranına sahip ülkeler olarak Macaristan, İtalya, Meksika ve Polonya göze çarpmaktadır. Türkiye ile Türkiye dışında en düşük oranlara sahip sözkonusu dört ülke ortalamaları arasında 1,2 kat fark olduğu görülmektedir.

İşgücüne dahil olmayanların oranı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2004
AB-15	30,5	30,5	30,1	29,8	29,2
Toplam OECD	29,9	30,0	30,0	30,2	29,9
Kore	35,8	35,3	34,6	34,7	34,0
Polonya	34,2	34,3	35,2	35,8	35,8
Meksika	37,7	38,5	38,4	38,8	37,2
İtalya	39,7	39,3	38,8	38,4	37,5
Macaristan	40,1	40,4	40,3	39,4	39,5
Türkiye	47,6	47,7	47,7	48,9	48,5

Kaynak: OECD Employment Outlook 2005.

Türkiye'de işgücüne dahil olmayan nüfustaki yüksek seviyenin olası nedenleri aşağıdaki gibi sayılabilir:

- İş bulma ümidi kalmayan fertlerin (kadın ve erkek) iş aramadan vazgeçerek işgücüne dahil olmaması,
- Ücretlerdeki düşüklük nedeniyle işgücü piyasası dışında kalmayı, ev işleri ve çocuk bakımı suretiyle aile bütçesine daha fazla katkıda bulunulacağına inanılması,
- Kayıtdışı istihdamın yaygın olması nedeniyle, özellikle kadınların çalışılması durumunda bile sosyal güvenlik şemsiyesi altına girememesinin yarattığı isteksizlik,
- Köyden kente göçlerin kadınları işgücünden uzaklaştırması,
- Emeklilik yaşının özellikle önceki uygulamalarda düşüklüğü nedeniyle erken yaşta emekliliğin tercih edilmesi,
- Ortalama eğitim düzeyinin uzaması ve işgücünün eğitim düzeyinin düşüklüğü,
- Türkiye'de mevsimlik (part-time) çalışma kültürünün kısıtlılığı nedeniyle, tamamen işgücü piyasası dışında kalınmak zorunda olunması.

İşgücüne katılım oranları ya da işgücüne dahil olmayan nüfus oranı OECD ülkeleri ortalamalarına yakınsadıkça, orta ve uzun vadede Türkiye'de işsizlik oranının yükselmesi, diğer bir deyişle daha fazla insana iş sahası açılma gereğinin ortaya çıkması beklenmelidir. Orta ve uzun vadede Türkiye'nin işgücü açısından uyum maliyetinin göreceli olarak daha yüksek olacağı düşünülmelidir.

Tablo.4 – Yaş grupları itibariyle işgücüne dahil olmayanlar

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Toplam (Bin kişi)				Toplam (Yüzde Dağılım)			
15-19 yaş	4,203	4,296	4,378	4,525	18,2	18,2	18,1	17,9
20-24 yaş	3,099	3,022	3,026	3,101	13,4	12,8	12,5	12,3
25-29 yaş	2,369	2,473	2,467	2,529	10,2	10,4	10,2	10,0
30-34 yaş	1,977	2,015	2,058	2,178	8,5	8,5	8,5	8,6
35-39 yaş	1,701	1,745	1,776	1,840	7,4	7,4	7,3	7,3
40-44 yaş	1,553	1,607	1,639	1,700	6,7	6,8	6,8	6,7
45-49 yaş	1,529	1,564	1,618	1,727	6,6	6,6	6,7	6,8
50-54 yaş	1,338	1,430	1,534	1,644	5,8	6,0	6,3	6,5
55-59 yaş	1,246	1,291	1,335	1,429	5,4	5,5	5,5	5,7
60-64 yaş	1,269	1,281	1,278	1,340	5,5	5,4	5,3	5,3
65+ yaş	2,849	2,942	3,115	3,259	12,3	12,4	12,9	12,9
Toplam	23,133	23,667	24,223	25,272	100,0	100,0	100,0	100,0
	İş aramayıp, işbaşına hazır olanlar (Bin kişi)				İş aramayıp, işbaşına hazır olanlar (Yüzde Dağ.)			
15-19 yaş	242	185	153	135	21,2	17,5	15,0	14,3
20-24 yaş	325	282	247	248	28,5	26,6	24,2	26,2
25-29 yaş	188	196	204	197	16,5	18,5	20,0	20,8
30-34 yaş	115	110	114	113	10,1	10,4	11,2	11,9
35-39 yaş	82	87	92	78	7,2	8,2	9,0	8,2
40-44 yaş	52	70	67	57	4,6	6,6	6,6	6,0
45-49 yaş	47	54	56	51	4,1	5,1	5,5	5,4
50-54 yaş	38	41	46	35	3,3	3,9	4,5	3,7
55-59 yaş	26	19	24	18	2,3	1,8	2,4	1,9
60-64 yaş	11	9	9	9	1,0	0,8	0,9	1,0
65+ yaş	15	7	7	5	1,3	0,7	0,7	0,5
Toplam	1,139	1,060	1,021	946	100,0	100,0	100,0	100,0
Ortalama yaş- İşgücüne dahil olmayanlar toplamı					37,7	37,8	38,0	38,2
Ortalama yaş- İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar					28,5	29,3	30,2	29,7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamalarımız.

Not: Ortalama yaşın hesabında ilgili yaş grubunun orta değeri esas alınmıştır. Örneğin, 15-19 yaş grubunu temsilen 17 yaş esas alınmıştır.

İşgücüne dahil olmayanlar içinde işgücü piyasasına girme olasılığı yüksek olan kesim, iş aramayıp iş başına hazır olan kesimdir. Bu kesim, iş aramamakla birlikte, üç aydan uzun bir süre önce iş arama kanallarını kullanmış olanlar ile, iş bulma ümidini yitirenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, iş aramamakla birlikte iş başı yapmaya her an hazır olan bir nüfus grubunu temsil etmektedir. Bu açıdan, sözkonusu kesimin ortalama yaş ve eğitim seviyesinin bilinmesi, sözkonusu olasılığın tahmin edilebilmesi açısından önemli görülmektedir.

Tablo.4 ve 5’de sözkonusu kesimin ortalama yaş ve eğitim düzeyleri ayrıca hesaplanmıştır. Tablolardan da görülebileceği gibi iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar, işgücü piyasasının dışında kalanların geneline göre oldukça genç ve eğitilmiş bir nüfus grubudur. Ortalama yaşları 29-30 civarında olup, eğitim seviyeleri ortalama 7,6 yıl olarak hesaplanmaktadır. Türkiye’de toplam istihdamın ortalama yaşının 36 civarında, eğitim seviyesinin ise 7,1 yıl olduğu düşünüldüğünde, daha genç ve daha eğitilmiş bir kesimin işgücü piyasasına girememesi, önemli bir kaynak israfına işaret etmektedir.

İş aramayıp, işbaşı yapmaya hazır olan kesimin işsizlerle hemen hemen aynı eğitim düzeyine ve yaş yapısına sahip olması altı çizilmesi gereken bir diğer tespittir. Türkiye’de işsiz olarak takip edilen nüfus grubunun ortalama olarak 29 yaşında ve 7,7 yıllık bir eğitim düzeyine sahip olduğu düşünüldüğünde, işsiz olarak sınıflandırılmamakla birlikte aslında iş arama eğiliminde olan kesimle büyük ölçüde örtüşükleri görülmektedir.

Tablo.5 – Eğitim durumuna göre işgücüne dahil olmayanlar

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Toplam (Bin kişi)				Toplam (Yüzde Dağılım)			
Okuryazar olmayan	4,319	4,506	4,267	4,095	18,7	19,0	17,6	16,2
Okuryazar olup okul bitirmemiş	1,251	1,288	1,395	1,492	5,4	5,4	5,8	5,9
İlkokul	10,613	10,835	10,920	11,350	45,9	45,8	45,1	44,9
Ortaokul	2,542	2,401	2,392	2,289	11,0	10,1	9,9	9,1
Orta dengi meslek okulu	111	54	32	21	0,5	0,2	0,1	0,1
Lise	2,515	2,418	2,579	2,855	10,9	10,2	10,6	11,3
Lise dengi meslek okulu	708	844	1,039	1,135	3,1	3,6	4,3	4,5
Üniversite	567	556	620	754	2,5	2,3	2,6	3,0
İlköğretim	506	765	980	1,280	2,2	3,2	4,0	5,1
Toplam	23,133	23,667	24,223	25,272	100,0	100,0	100,0	100,0
	İşbaşına hazır olanlar (Bin kişi)				İşbaşına hazır olanlar (% Dağ.)			
Okuryazar olmayan	60	59	60	37	5,3	5,6	5,9	3,9
Okuryazar olup okul bitirmemiş	33	26	19	14	2,9	2,5	1,9	1,5
İlkokul	468	455	468	409	41,1	42,9	45,9	43,2
Ortaokul	128	132	112	124	11,2	12,5	11,0	13,1
Orta dengi meslek okulu	9	4	2	-	0,8	0,4	0,2	-
Lise	265	193	170	163	23,3	18,2	16,7	17,2
Lise dengi meslek okulu	97	115	105	107	8,5	10,8	10,3	11,3
Üniversite	72	72	81	85	6,3	6,8	7,9	9,0
İlköğretim	7	7	3	7	0,6	0,4	0,3	0,7
Toplam	1,139	1,060	1,021	946	100,0	100,0	100,0	100,0
Ortalama eğitim düzeyi- İşgücüne dahil olmayanlar toplamı (yıl)					5,4	5,4	5,5	5,7
Ortalama eğitim düzeyi- İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar (yıl)					7,6	7,5	7,4	7,8

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamalarımız.

Not: Ortalama eğitim düzeyinin hesabında ilgili eğitim grubunun öğretim süresi esas alınmıştır. Örneğin, İlkokul için 5 yıl, üniversite için 15 yıl, okuryazar olmayanlar için 0 yıl vb. esas alınmıştır.

Bu nedenle, sözkonusu kesimin ankete verdikleri cevapların niteliği ve/veya uluslararası tanımlamalar gereği “işsiz” olarak değil “işgücüne dahil olmayan” olarak sınıflandırılması, Türkiye’de işgücü piyasasının içinde bulunduğu sorunların olduğundan daha hafif görülmesine neden olmaktadır. Bu nedenle muhtemel değerlendirme eksikliklerinin ortaya konulabilmesi için, takip eden bölümde klasik işsizlik oranları yanında yeni işsizlik oranlarına yer verilecektir. Tanımlanacak yeni işsizlik oranları, işsizlik oranlarının abartılması şeklinde değil, işgücü piyasasındaki sorunların daha net görülebilmesine yönelik yeni araçlar geliştirilmesi şeklinde algılanmalıdır.

İkinci Bölüm

İşsizlik Oranlarının İşgücü Piyasasındaki Sorunları Tanımlama Yeterliliği

Türk işgücü piyasasında “işgücüne dahil olmama” eğiliminin yüksekliği, Türk ekonomisindeki işsizliğin gerçek boyutunun görülebilmesi, piyasadaki sorunların ve eğilimlerin daha doğru analiz edilebilmesi açısından önemli görülmektedir. Birinci bölümde de özetlendiği üzere, Türk işgücü piyasasının sahip olduğu farklı yapı, işsizliğin boyutu konusunda daha dikkatli değerlendirmeler yapılmasını gerektirmektedir.

Bu amaçla takip eden bölümde önce klasik işsizlik oranları değerlendirilecek, daha sonra Türkiye’de potansiyel işgücü talebinin ortaya konulabilmesi açısından ilave işsizlik oranları tanımlamalarına gidilecektir.

2.1. İşsizlik oranları

Kriz sonrası dönemde işsizlik oranının yüzde 10 bandına yükseldiğini, son dört yılda belirgin bir iyileşme ya da kötüleşme göstermediği gözlenmektedir. 2003 yılında işgücünün yüzde 10,5’ine kadar yükselen işsizlik oranı, 2004 ve 2005 yılında az da olsa gerileme eğilimi göstermektedir.

Tablo.6 – İşsizlik oranları

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
İşsizlik oranları, Yüzde						
Genel işsizlik oranı	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,1
Erkek işsizlik oranı	6,6	8,7	10,7	10,7	10,5	10,2
Kadın işsizlik oranı	6,3	7,5	9,4	10,1	9,7	9,7
Kentsel işsizlik oranı	10,5	11,6	14,2	13,8	13,6	12,8
Kırsal işsizlik oranı	3,9	4,7	5,7	6,5	5,9	6,4
Tarım dışı işsizlik oranı		12,7	15,0	15,0	14,7	13,7
15-24 yaş genç nüfus işsizlik oranı		16,2	19,2	20,5	19,7	19,2
25+ yaş nüfus işsizlik oranı		6,1	7,9	8,0	8,0	8,0
Okur-yazar olmayanlarda işsizlik oranı				7,0	3,7	4,3
Lise altı eğitimlilerde işsizlik oranı				10,2	9,1	9,4
Lise ve dengi meslek liseleri işsizlik oranı				12,8	15,1	13,7
Yüksekokul ve fakülte işsizlik oranı				11,1	12,4	10,0
Türetilmiş işsizlik oranları, Yüzde						
I. Eksik istihdam dahil	13,4	14,4	15,8	15,4	14,4	13,5
II. İşbaşı yapmaya hazırlar dahil	10,9	12,3	14,0	14,0	14,6	15,8
III. Mevsimlik çalışanlar dahil	8,9	11,3	13,3	13,8	12,0	11,9
IV. (I + II + III) dahil	19,4	20,5	21,8	21,5	19,9	20,6
V. Sabit i.d.o. oranı (2000) esas alındığında	6,5	8,6	11,0	13,4	12,6	12,7
VI. OECD üyeleri en düşük i.d.o oranıyla	20,8	22,4	24,0	26,1	25,9	25,7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamalarımız.

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

Cinsiyetleri itibariyle işsizlik oranlarına bakıldığında, kadınlardaki işsizlik oranı işgücüne dahil olmama oranlarıyla da ilgili olarak göreceli olarak daha düşüktür. Aynı zamanda incelenen dönemde işsizlik oranındaki artış eğilimi aynı yönde olmasına rağmen, kadınlar lehine bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Erkeklerle kadınların işsizlik oranları arasındaki oran, kadınlar lehine kapanmaktadır.

İşsizlik oranlarına kent-kır ayırımında bakıldığında, işsizliğin göçlerin de etkisiyle önemli ölçüde kentlerde toplandığı görülmektedir. Kentsel işsizlik oranı kriz sonrasında

yüzde 14 bantına çıktıktan sonra, son iki yılda bir gevşeme trendine girdiği ve yüzde 13'ler seviyesinde seyrettiği gözlenmektedir. Tarım dışı işsizlik oranının genel orana göre yüksekliği ve yüzde 15'ler seviyesinde seyretmesi de işsizlerin kentlerdeki yoğunluğu tespitini desteklemektedir.

Nüfus grupları itibariyle bakıldığında oldukça genç bir nüfusa sahip olmanın etkisiyle, 15-24 yaş çalışma çağındaki genç nüfusta işsizlik oranının oldukça yüksek seyrettiği ve yüzde 20'ler bandında geliştiği gözlenmektedir. Buna karşılık, 25+ yaş grubunda işsizlik oranı yüzde 8'ler seviyesinde sabitlenmiş görünmektedir. Son iki yılda istihdamdaki göreceli iyileşmenin genç yaş grubunda olması, buna karşılık son dört yılda 25+ yaş grubundaki işsizlik oranında herhangi bir hareket gözlenmemesi, göreceli olarak yaşlı nüfusun işgücü piyasasına katılımını giderek zorlaştırmaktadır.

İşsizlere eğitim durumlarına göre baktığımızda, vasıfsız nüfus grubunda işsizlik oranının göreceli olarak düşüklüğü ve giderek düşüş trendi içerisinde olduğu görülmektedir. Okur yazar olmayanlarda işsizlik oranının yüzde 4'ler seviyesine gerilediği, ilköğretim eğitimi almışlarda da işsizlik açısından göreceli bir düşüklük göze çarpmaktadır. Buna karşılık özellikle 2004 yılında başta lise ve dengi meslek lisesi eğitimi almış nüfus grubu olmak üzere lise ve üzerinde eğitim almış nüfus grubunda işsizlik oranının yükselmesi dikkat çekicidir. Bu durum, içsel ve dışsal nedenlerle rekabetin tonu artıkça, işgücü maliyetlerinden tasarruf ederek verimliliği artırma yönündeki genel eğilimin, düşük ücret alan kesimler lehine bir davranış değişikliğine işaret etmektedir.

2.2. Türetilmiş işsizlik oranları

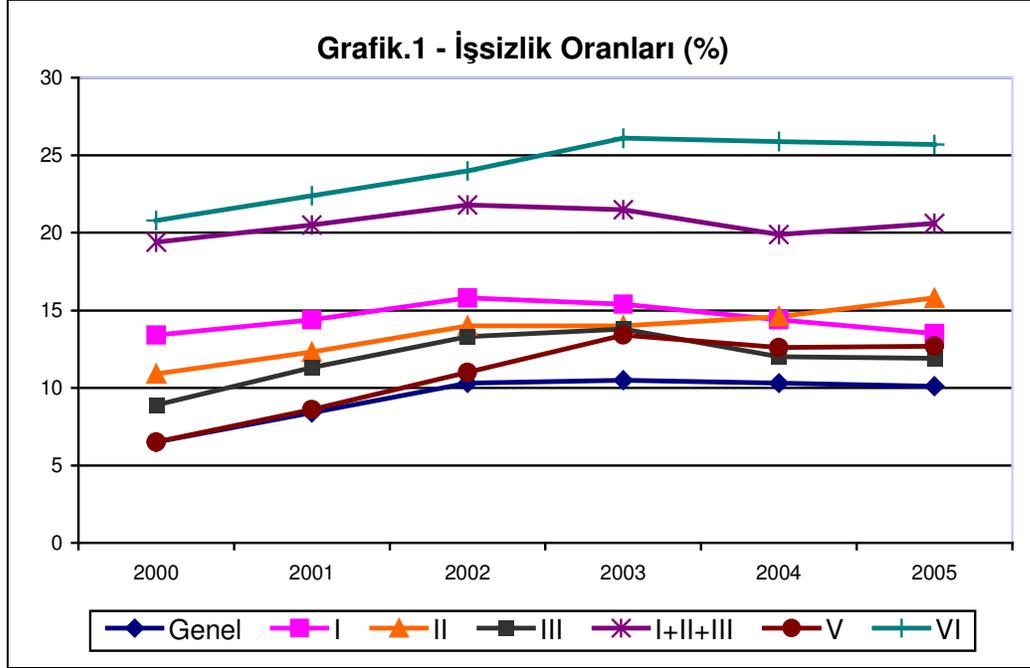
İşsizlik oranlarında yukarıda özetlenen gelişmelerin daha iyi analiz edilebilmesi için, daha önce de ifade edildiği gibi çalışma çağına gelen nüfusun işgücü durumuna daha yakından bakılmasını gerektirmektedir. Çünkü, çalışma çağına gelen nüfus, işgücü piyasasına girebileceği gibi işgücü piyasasının dışında da kalabilmektedir. Bu nedenle, tek başına işgücü piyasasına yönelip iş bulamayanları işsiz olarak tanımlamak, Türkiye gibi çok yüksek işgücüne dahil olmayan bir nüfusa sahip olan ülkede yapılacak analizler açısından yetersiz kalabilir. Diğer taraftan Türkiye, OECD ülkeleri arasında en yüksek işgücüne dahil olmayan nüfus oranına sahip olduğu için, işsizlik oranları karşılaştırmalarının da dikkatle yapılmasını gerektirmektedir. Çünkü atıl nüfus göreceli olarak bizde çok daha yüksektir.

Bu amaçla, orta ve uzun vadeli bir bakış açısıyla Türkiye'deki işgücü durumunu daha açık bir şekilde görebilmek için, atıl nüfusun işsizlere dahil edildiği yeni tanımlamalara gidilecektir. Ayrıca, işsizlik seviyelerinin daha sağlıklı bir karşılaştırmasının yapılabilmesi için de iki ayrı simülasyona aşağıda yer verilecektir.

Atıl işgücü ve/veya nüfus olarak adlandırabileceğimiz “eksik istihdam”, “mevsimlik çalışanlar”, “iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar”ın işgücüne dahil olmaya karar verip, işgücü piyasasına yönelmeleri durumunda, işsizlik oranı doğal olarak önemli ölçüde yükselecektir. Nitekim, atıl işgücü (eksik istihdam) ve atıl nüfusu (mevsimlik çalışanlar ile iş aramamakla birlikte işbaşı yapmaya hazır olanlar) işsiz tanımına dahil ettiğimizde, işsizlik oranları iki katın üzerinde yükselmektedir. 2005 yılının ilk dokuz aylık ortalamaları esas alındığında, klasik genel işsizlik oranı yüzde 10,1 iken, atıl nüfus da dahil edildiğinde yüzde 20,6'ya yükselmektedir.

Mevcut işsiz sayısına sadece eksik istihdam edilen nüfus ilave edildiğinde, genel eğilim değişmese de işsizlik oranı daha istikrarlı bir yapı göstermekte ve yüzde 13-16

bandında salınmaktadır. Kriz döneminin istihdam üzerindeki etkisi daha normalleşmektedir. İşsiz sayısına sadece işbaşı yapmaya hazır olanlar dahil edildiğinde işsizlik oranındaki artışın çok daha yapısal bir değişim gösterdiği ve giderek arttığı görülmektedir. Sadece mevsimlik çalışanlar işsiz sayısına ilave edildiğinde, genel eğilim değişmemekle birlikte klasik işsizlik oranına göre daha yüksek bir işgücü talebi ile karşılaşmaktadır.

Kaynak: Tablo.6

Türkiye'nin kriz öncesi dönem olan 2000 yılındaki işgücüne dahil olmayan nüfus oranı sabit kalsaydı işsizlik oranı ne olabilirdi? İşgücüne dahil olmayan nüfus oranı OECD üyesi ülkelerden en düşük ortalamaya sahip olanların seviyesine çıksa yeni işsizlik oranı ne olabilir? Bu gibi soruların cevaplandırılabilmesi için Tablo.6'da bazı simülasyonlara da yer verilmektedir:

- Birinci simülasyonda işgücüne dahil olmayan nüfus oranı kriz öncesi seviyesinde kalması durumunda olası işsizlik oranına bakılmaktadır. İşgücüne dahil olmayan nüfus oranı 2000 yılı seviyesinde sabitlendiğinde, işsizlik oranı yüzde 10'lardan yüzde 12-13 seviyelerine yükselmektedir.
- İkinci simülasyona göre ise, OECD ülkeleri arasında Türkiye ile birlikte en yüksek işgücüne dahil olmayan nüfus oranına sahip dört ülkenin (Polonya, Meksika, İtalya ve Macaristan) ortalamalarına yakınsandığında, Türkiye'deki potansiyel işsizlik oranı yüzde 25-26 seviyelerine yükselmektedir. Bir başka deyişle ilave 4-5 milyon kişiye iş sahası yaratmak zorunda kalılabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye genel refah düzeyini artırmak için sadece işsizlerine değil, işgücüne dahil olmayanlara da iş yaratmak durumundadır.

Üçüncü Bölüm

İstihdamda Kalite:

İstihdamın Nitelikleri ve Kayıtdışılık

Ülke kalkınmasında sadece genel istihdamın seviyesi değil, aynı zamanda kalitesi de belirleyici rol oynamaktadır. İstihdamda sahip olunan kalite düzeyi, sosyal güvenlik sisteminden vergi gelirlerine, verimlilik seviyesinden araştırma-geliştirme yeteneğine değin geniş bir yelpazede ülke ekonomisinin genel etkinlik düzeyini belirlemektedir. Bu etkinlik düzeyi, istihdamın kalite göstergeleri olarak kayıtdışılık derecesi, eğitim düzeyi, ortalama yaşı, sektörel dağılımı, ölçek derecesi vb. kriterler esas alınarak aşağıda incelenecektir. Bu kriterlerin kayıtlı ve kayıt dışı istihdam ayırımında incelenmesine özen gösterilerek, iki istihdam türü arasındaki farklılaşmalar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Hanehalkı işgücü anketinde referans haftasında³ yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olanlar “kayıtlı istihdam”, olmayanlar “kayıt dışı istihdam” olarak tanımlanmaktadır. Anket sonuçlarında kayıtlı-kayıtsız istihdam rakamlarına yer verilmemekle birlikte, toplam istihdam ve kayıtdışılık oranları açıklandığından, istihdamın kayıtlı-kayıtsız ayırımına zımnî olarak ulaşılabilmektedir. Takip eden bölümde değerlendirmeler bu ayırıma dayandırılacaktır.

3.1. İstihdamın kayıtlılık derecesi

Türkiye’de toplam istihdam 2000-2005 dönemini kapsayan altı yıllık dönemde 21-22 milyon kişi aralığında değişiklik göstermektedir. Toplam istihdamda yaşanan değişim ana hatları itibariyle aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 2000 yılında toplam istihdam 21,581 bin kişi iken, ekonomik kriz ile birlikte ortaya çıkan şirketlerin “*yeniden yapılanma*” arayışları sonucunda, istihdam hacminde 2001-2003 döneminde sürekli bir gerileme yaşanmıştır. Söz konusu dönemde 434 bin kişilik bir istihdam kaybı yaşandığı görülmektedir.
- 2004 yılı ile birlikte istihdamdaki kan kaybının durduğu ve 643 bin kişilik ilave bir istihdam yaratıldığı anlaşılmaktadır. 2005 yılının ilk 9 ayında ekonomik aktivitenin istihdam yaratmayı sürdürdüğü ve 295 bin yeni istihdam yaratıldığı görülmektedir.
- 2000-2005 dönemine topluca bakıldığında 6 yılda yaratılabilen ilave istihdam tutarı sadece 504 bin kişidir. Diğer bir deyişle istihdam stokuna yılda ortalama 100 bin civarında bir ilave yapılabilmektedir.
- İstihdamda gözlenen diğer önemli bir tespit istihdamın kayıtlı-kayıtdışı niteliği ile ilgilidir. Şirketlerin yukarıda ifade edildiği gibi bir yandan yeniden yapılandırma gereğini yerine getirirken, diğer yandan istihdamı kayıt dışına taşıyarak, işgücü üzerindeki ücret-dışı mali yüklerden mümkün olduğunca kurtulma yolunda çaba gösterdikleri görülmektedir. İstihdamın “*kayıt içi - kayıt dışı arasındaki geçişkenliği*” Tablo.8’de ortaya konulmaktadır.

³ TÜİK anketinde her ayın Pazartesi ile başlayıp, Pazar ile biten ilk haftası referans dönemi olarak tanımlanmıştır.

Tablo.7 - Hanehalkı işgücü anketinde yer alan istihdam rakamları (Yıllık)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	Fark 05/00
Kayıtlı İstihdam (Bin Kişi)							
Ücretli	7,118	7,067	7,228	7,333	7,312	7,820	+702
Yevmiyeli	396	289	171	150	149	121	-275
İşveren	939	955	963	858	773	825	-114
Kendi Hesabına	1,909	1,720	1,781	1,785	1,859	1,932	+23
Ücretsiz Aile İşçisi	293	112	80	83	151	178	-115
Toplam	10,656	10,142	10,224	10,209	10,244	10,876	+220
Kayıt Dışı İstihdam (Bin Kişi)							
Ücretli	1,236	1,318	1,751	1,709	1,967	2,271	+1,035
Yevmiyeli	1,738	1,482	1,475	1,515	1,651	1,432	-306
İşveren	170	184	223	194	247	288	+118
Kendi Hesabına	3,415	3,645	3,308	3,465	3,529	3,593	+178
Ücretsiz Aile İşçisi	4,367	4,753	4,375	4,055	4,152	3,624	-743
Toplam	10,925	11,382	11,131	10,938	11,546	11,208	+283
Toplam İstihdam (Bin Kişi)							
Ücretli	8,354	8,385	8,979	9,042	9,279	10,091	+1,737
Yevmiyeli	2,134	1,771	1,646	1,665	1,800	1,553	-581
İşveren	1,109	1,139	1,186	1,052	1,020	1,114	+5
Kendi Hesabına	5,324	5,365	5,089	5,250	5,388	5,525	+201
Ücretsiz Aile İşçisi	4,660	4,865	4,455	4,138	4,303	3,803	-857
Toplam	21,581	21,524	21,355	21,147	21,790	22,085	+504
Kayıt Dışı Oranı,%	50,6	52,9	52,1	51,7	53,0	50,7	

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketleri, kendi hesaplamalarımız.

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

- İncelenen altı yıllık dönemde istihdamda yaşanan kan kaybının “kayıtlı” bölümde yaşandığı ve 2000-2004 döneminde sosyal güvence kapsamında çalışan 412 bin kişinin işini kaybettiği görülmektedir. Buna karşılık, aynı dönemde herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmadan çalışanların sayısında 621 bin kişilik bir artış ortaya çıktığı izlenmektedir. Dolayısıyla, sözkonusu beş yıllık dönemde yaratılabilen net istihdam tutarı 209 bin kişi ile sınırlı kalmış ve 2004 yılında kayıtdışılık oranı incelenen dönemde en yüksek seviyesine çıkarak yüzde 53’e kadar yükselmiştir.
- 2005 yılının ilk 9 ayında istihdamın kayıtdışısına kayma trendinin sona erdiği ve istihdamın tekrar kayıtlılık eğiliminin güçlendiği görülmektedir. Kayıtlı istihdam 632 bin civarında artarken, kayıtdışı istihdamın 338 bin kişi azaldığı gözlenmektedir. Bunun sonucunda 2004 yılında yüzde 53’e kadar çıkan kayıtdışılık oranının tekrar kriz öncesi dönemdeki yüzde 50,7’ler seviyesine gerilediği görülmektedir. Bu gelişmenin ekonomik mantığını izah etmekte zorlanılmakla birlikte, cevabın “ücretsiz aile işçilerinin” nasıl kısa bir sürede ücretli çalışana dönüştüğünde saklı olduğu düşünülmektedir⁴. Tablo.7’den de izlenebileceği gibi 2005 yılının ilk 9 ayında bir önceki yıla göre ücretsiz aile işçisi sayısında başta

⁴ Anket sonuçlarının açıklandığı haber bültenlerinde, anket içeriğinde yapılan tanım değişikliklerine de zaman zaman yer verilmektedir. 2005 yılında yapılan değişikliklere bakıldığında, soru kağıdının 2005 yılı başından geçerli olmak üzere revize edildiği, soru sayısının 110’a çıkarıldığı ifade edilmektedir. Kayıtdışılık oranlarında meydana gelen beklenmeyen bu değişimin sözkonusu revizeden kaynaklanmış olabileceğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Eğer değişimin nedeni bu kapsam farklılığından kaynaklanıyor ise, yıllar itibarıyla karşılaştırmaları ortadan kaldırdığı için istihdamdaki eğilimlerin sağlık derecesini tartışmalı kılmaktadır.

kayıtdışında faaliyet gösterenlerde olmak üzere 500 bin civarında bir gerileme gözlenmektedir.

- Özellikle 2001 yılı krizi ile birlikte yaklaşık yarım milyon kişi, işlerini herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşu kapsamı dışına çıkararak/çıkartılarak koruyabilmiştir. 2001 yılında kayıtlı istihdam 512 bin kişi azalırken, aynı yılda kayıt dışı istihdamda yaşanan 456 bin kişilik artış, bu iki sektör arasında yaşanan geçişkenliği net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu ise Türkiye’de emek piyasasının esneklik derecesini göstermesi açısından önemlidir.

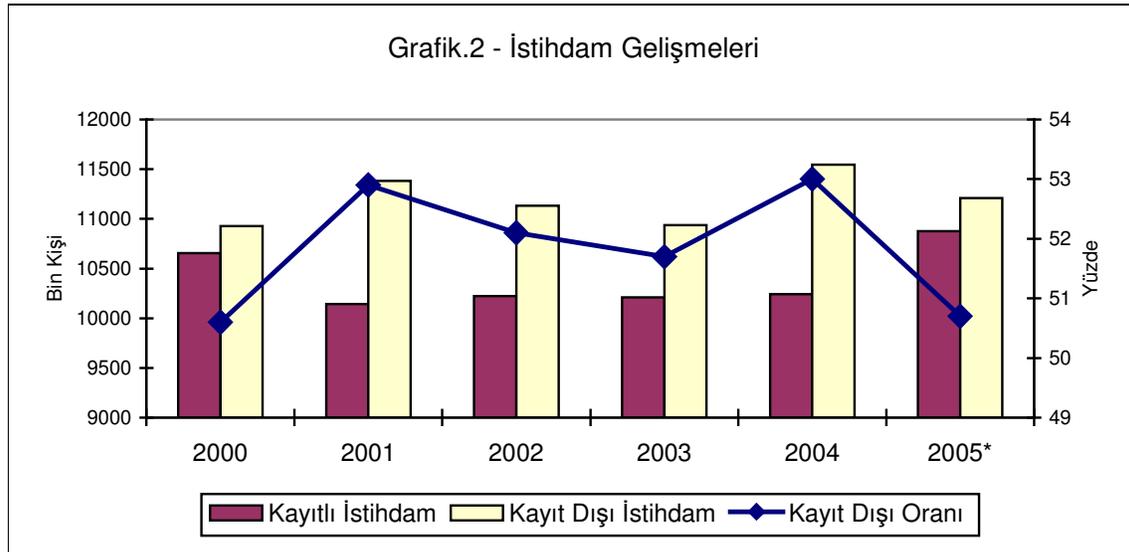
Tablo.8 – Kayıtlı ve kayıtdışı istihdam arasındaki geçişkenlik

(Bin Kişi)	2001 / 2000	2002 / 2001	2003 / 2002	2004 / 2003	2005*/ 2004	2005*/2000 Dönemi Toplam Değişim
Kayıtlı istihdamdaki değişim	- 512	+ 80	- 14	+ 35	+ 632	+ 220
Kayıt dışı istihdamdaki değişim	+ 456	- 250	- 194	+ 608	- 338	+ 283
Toplam istihdamdaki değişim	- 56	- 170	- 208	+ 643	+ 294	+ 504

Kaynak: Tablo.7

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

- Krizi takip eden 2 yılda ekonominin kayıtlı istihdam yaratamadığı, hatta kayıtdışı istihdam da bile işgücü kaybı yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu kayıpların işsizlik oranlarına yansımamasının nedeni, birinci bölümde ifade edildiği gibi işini kaybedenlerin iş aramadan ümidini kesip işgücüne dahil olmamayı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Hatırlanacağı üzere sözkonusu 2 yılda toplam 1,6 milyon kişi işgücü piyasasının dışında kalmayı tercih ederek işgücüne dahil olmamayı tercih etmişlerdir.

Kaynak: Tablo.7

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

- Ekonomik kriz sonrasında yeniden yapılandırma etkisinin 2004 yılına kadar sürdüğü, 2001 yılında 56 bin, 2002 yılında 170 bin, 2003 yılında ise 208 bin kişinin işini kaybettiği görülmektedir. 2004 yılında kayıtlı istihdamdaki duraklama devam etmiş, buna karşılık 608 bin kişi işgücü piyasasına dönerek kayıtdışı sektörlerde

çalışma imkanı bulabilmişlerdir. Sözkonusu yıldaki 643 bin kişilik istihdam artışının yüzde 95'inin kayıt dışı alanda yaratıldığı anlaşılmaktadır. 2005 yılının ilk 9 ayındaki gelişmeler yukarıda ifade edilen nedenlerle dikkatle değerlendirilmelidir.

2004 yılında kayıt dışı da olsa yeniden başlayan ekonominin istihdam yaratma eğiliminin, 2005 yılının ilk 9 ayında da sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu eğilimin sürüp sürmediğini görebilmek için, son üç yılın Ocak-Eylül dönemlerindeki istihdam gelişmelerine daha yakından bakılacaktır.

- 2004 yılında daha önce özetlenen yıllık gelişmelerde olduğu gibi 9 aylık gelişmelerde de ekonominin istihdam yaratmaya başladığı, ancak bunun kayıt dışındaki alanlarda ortaya çıktığını doğrulamaktadır. Kayıtlı istihdam sözkonusu dönemde 129 bin kişi azalırken, kayıtdışı istihdamda 334 bin kişilik bir artış gerçekleşmiş ve böylece toplam istihdamdaki artış 205 bin kişi olmuştur.
- 2005 yılında ise ücretsiz aile işçisi ve mevsimlik çalışan sayısında belirgin bir azalma meydana geldiği, bu azalışın ücretli sayısındaki artış ile telafi edildiği anlaşılmaktadır. Toplam istihdamdaki artış bu nedenle sadece 477 bin kişilik bir artış göstermiştir. Bu değişimin nedenlerinin ortaya konulmadan değerlendirmede bulunmanın bizi yanlış sonuçlara götürebileceği düşünülmektedir (Bkz. Dipnot 4).

Tablo.9 - Hanehalkı işgücü anketinde yeralan istihdam rakamları (İlk 9 aylık ortalama)

	2003 (Q1+Q2+Q3)*	2004 (Q1+Q2+Q3)*	2005 (Q1+Q2+Q3)*	Değişim 04/03	Değişim 05/04
Kayıtlı İstihdam (Bin Kişi)					
Ücretli	7,330	7,152	7,876	-178	724
Yevmiyeli	133	157	123	24	-35
İşveren	851	753	827	-98	74
Kendi Hesabına	1,827	1,879	1,938	52	59
Ücretsiz Aile İşçisi	81	152	179	71	27
Toplam	10,222	10,093	10,943	-129	850
Kayıt Dışı İstihdam (Bin Kişi)					
Ücretli	1,679	1,926	2,290	247	364
Yevmiyeli	1,488	1,600	1,450	112	-150
İşveren	196	241	292	46	51
Kendi Hesabına	3,583	3,551	3,573	-32	22
Ücretsiz Aile İşçisi	4,282	4,243	3,583	-39	-660
Toplam	11,228	11,562	11,189	334	-373
Toplam İstihdam (Bin Kişi)					
Ücretli	9,009	9,078	10,166	69	1,088
Yevmiyeli	1,621	1,758	1,573	136	-185
İşveren	1,047	994	1,119	-52	125
Kendi Hesabına	5,410	5,430	5,511	20	81
Ücretsiz Aile İşçisi	4,363	4,395	3,762	32	-632
Toplam	21,450	21,655	22,132	205	477
Kayıt Dışı Oranı,%	52,3	53,3	50,5		

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketleri, kendi hesaplamalarımız.

(*) 2003 ve 2004 yıllarında I, II ve III. çeyrek ortalamasını, 2005 yılında ise Şubat, Mayıs ve Ağustos dönemleri ortalamasını ifade etmektedir.

- Anket içeriğinde ya da tanımlamalarında ücretsiz aile işçileri ve mevsimlik işçiler konusunda yapılan muhtemel değişikliğin etkisi ile kayıtdışılık oranlarında belirgin bir iyileşme yaşanması da yapılması gereken bir diğer tespittir.

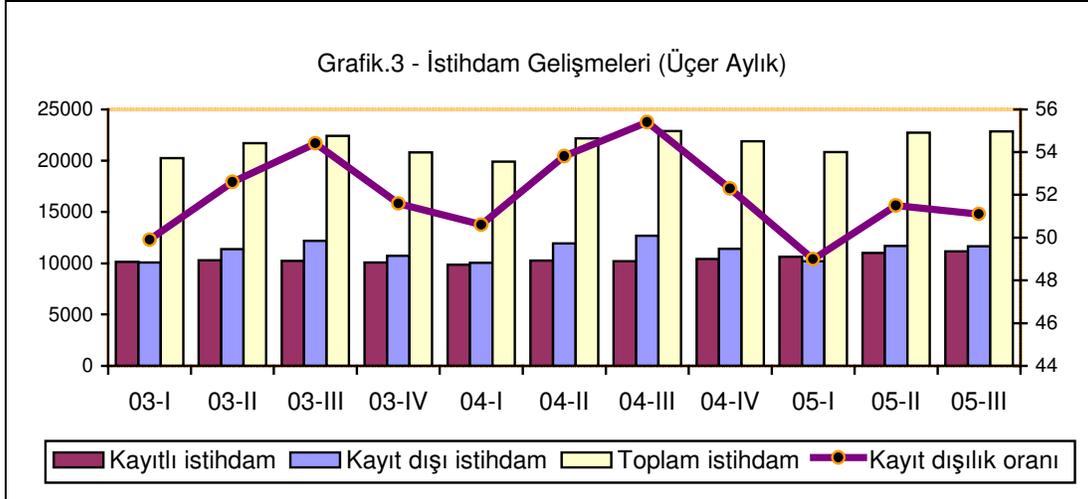
- Üçer aylık dönemler itibarıyla istihdamda önemli bir dalgalanma gözlenmektedir. II. ve III. çeyreklerde mevsimlik işçiler ve ücretsiz aile işçileri nedeniyle istihdam artışı yaşanırken, I. ve IV. çeyreklerde ise eğilimin tersine döndüğü ve önemli tutarlarda istihdam azalışı yaşandığı görülmektedir.

Tablo.10 - Hanehalkı işgücü anketinde yeralan istihdam rakamları (Üçer aylık)

(Bin Kişi)	Kayıtlı İstihdam	Kayıt Dışı İstihdam	Toplam	Değişim*	Kayıt Dışı Oranı, %
2003					
I.	10,149	10,094	20,243	-1,415	49,9
II.	10,293	11,403	21,696	+1,453	52,6
III.	10,226	12,186	22,412	+716	54,4
IV.	10,077	10,734	20,811	-1,601	51,6
Yıllık	10,209	10,938	21,147		51,7
2004					
I.	9,836	10,067	19,903	-908	50,6
II.	10,248	11,939	22,187	+2,284	53,8
III.	10,195	12,680	22,875	+688	55,4
IV.	10,434	11,435	21,869	-1,006	52,3
Yıllık	10,244	11,546	21,790		53,0
2005 ⁵					
Aralık-Ocak-Şubat	10,641	10,175	20,816		48,9
Ocak-Şubat-Mart (I.)	10,632	10,205	20,837	-1,032	49,0
Şubat-Mart-Nisan	10,681	10,509	21,190		49,6
Mart-Nisan-Mayıs	10,831	11,162	21,993		50,7
Nisan-Mayıs-Haziran (II.)	11,023	11,698	22,721	+1,884	51,5
Mayıs-Haziran-Temmuz	11,000	12,057	23,057		52,3
Haziran-Temmuz-Ağustos	11,031	12,195	23,226		52,5
Temmuz-Ağustos-Eylül (III.)	11,173	11,665	22,838	+117	51,1

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketleri, kendi hesaplamalarımız.

* Bir önceki üç aylık döneme göre değişimi ifade etmektedir.

Kaynak: Tablo.10

- Üçer aylık dönemlerde istihdamda yaşanan dalgalanma Grafik.3'den kolayca takip edilebilmekte olup, kayıt dışı istihdamdaki gelişmeler dalga boyunun temel belirleyicisidir. Kayıtlı istihdam göreceli olarak çok daha istikrarlı bir yapı arz etmektedir. Kayıt dışılık oranları da bu tespitin bir sonucu olarak önemli

⁵Anket sonuçları, 2005 yılı Ocak ayından itibaren hareketli üçer aylık dönemler esas alınarak her ay açıklanmaya başlamıştır. Anket sonuçlarının açıklandığı haber bültenlerinde Şubat rakamların I.çeyrek, Mayıs rakamların II. çeyrek, Ağustos rakamlarının III. çeyreğe karşılık geldiği ifade edilmektedir.

oynaklıklar gösterebilmektedir. 2003 ve 2004 yıllarına göre temel farklılık 2005 yılının III. çeyreğinde kayıtdışılık oranının II. çeyreğe göre gerilemesidir.

3.2. İstihdamın çalışan türlerine göre dağılımı ve kurumsallaşma

İstihdamda sayısal olarak yaşanan toplam değişim ile birlikte çalışan grupları itibariyle de önemli oynaklıklar yaşanmaktadır. Bu oynaklıkların Türk ekonomisinde yaşanan temel değişim dinamiğinden de kaynaklandığı düşünülmektedir. Hanehalkı işgücü anketinde çalışanlar uluslararası standartlara uygun olarak “ücretli”, “yevmiyeli”, “işveren”, “kendi hesabına çalışan” ve “ücretsiz aile işçisi” olarak beşli bir ayırımda takip edilmektedir⁶.

Çalışan gruplarına göre istihdamda yaşanan gelişmelere bakıldığında göze çarpan en önemli gelişme, ücretlilerin gerek kayıtlı ve gerekse kayıtdışı istihdam içindeki nispi payını artırıyor olmasıdır. Ancak, her iki istihdam türünde yaşanan değişimin yapı ve nedenlerinin farklı olduğuna inanılmaktadır.

Tablo.11 – İstihdamın çalışan grupları itibariyle dağılımı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	Fark 05/00
Kayıtlı İstihdam (Yüzde Dağılım)							
Ücretli	66,8	69,7	70,7	71,8	71,4	71,9	+5,1
Yevmiyeli	3,7	2,8	1,7	1,5	1,5	1,1	-2,6
İşveren	8,8	9,4	9,4	8,4	7,5	7,6	-1,2
Kendi Hesabına	17,9	17,0	17,4	17,5	18,1	17,8	-0,2
Ücretsiz Aile İşçisi	2,7	1,1	0,8	0,8	1,5	1,6	-1,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Kayıt Dışı İstihdam (Yüzde Dağılım)							
Ücretli	11,3	11,6	15,7	15,6	17,0	20,3	+8,9
Yevmiyeli	15,9	13,0	13,3	13,9	14,3	12,8	-3,1
İşveren	1,6	1,6	2,0	1,8	2,1	2,6	+1,0
Kendi Hesabına	31,3	32,0	29,7	31,7	30,6	32,1	+0,8
Ücretsiz Aile İşçisi	40,0	41,8	39,3	37,1	36,0	32,3	-7,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Toplam İstihdam (Yüzde Dağılım)							
Ücretli	38,7	39,0	42,0	42,8	42,6	45,7	+7,0
Yevmiyeli	9,9	8,2	7,7	7,9	8,3	7,0	-2,9
İşveren	5,1	5,3	5,6	5,0	4,7	5,0	-0,1
Kendi Hesabına	24,7	24,9	23,8	24,8	24,7	25,0	+0,3
Ücretsiz Aile İşçisi	21,6	22,6	20,9	19,6	19,7	17,2	-4,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketleri, kendi hesaplamamız.

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

2000 yılında kayıtlı istihdamın yüzde 66,8’i ücretlilerden oluşurken, düzenli bir artış eğilimi göstererek 2005 yılının ilk 9 ayında bu oran yüzde 71,9’a yükselmiştir. Bu gelişme, Türk ekonomisinde son 6 yılda önemli bir **“kurumsallaşma”** eğilimine işaret etmektedir. Buna karşılık, kayıtlı faaliyet gösteren yevmiyeli çalışanlar, işverenler de dahil olmak üzere

⁶ Bir başkasının işinde aynı ya da nakdi bir gelir elde etmek amacıyla düzenli çalışanlar **“ücretli”**, başka hanelerin yemek pişirme, temizlik, çocuk bakımı vb. hizmet işlerinde çalışanlar **“ücretli ev işçisi”**, bir işverene bağlı olarak düzenli ve sürekli olmadan mevsimlik, geçici ya da iş buldukça çalışanlar **“yevmiyeli”**, kendi işyerinde en az bir ücretli veya yevmiyeli eleman çalıştıranlar **“işveren”**, işinde tarlasında dükkanında vb. yerlerde tek başına veya ücretsiz aile fertleri ile birlikte aynı ya da nakdi gelir elde etmek amacıyla çalışanlar **“kendi hesabına”**, aynı hanede yaşayan birisi tarafından sahip olunan ve piyasaya yönelik faaliyet gösteren işletmelerde çalışan, fakat işletmenin ortağı konumunda olmayan kişiler **“ücretsiz aile işçisi”** olarak sınıflandırılmaktadır.

kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların nispi paylarında göreceli daralmalar yaşanmaktadır. Bu kayıtlı sektördeki ekonomik aktivitenin giderek daha kurumsallaştığı ve ölçek ekonomisi açısından daha güçlendiğini göstermektedir.

Kayıtdışı istihdamda değişim yapısı kayıtlı istihdama göre değişiklik göstermektedir. Ücretlilerin payındaki artışta daha ziyade ücretsiz aile işçileri ile yevmiyeli çalışanların payındaki gerilemenin etkili olduğu düşünülmektedir. Söz konusu çalışan kesimlerde yaşanan gerileme ise daha önce de belirtildiği gibi muhtemelen anket içeriğinin değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır (Bkz. Dipnot.4).

Toplam istihdam açısından bakıldığında ise ücretlilerin nispi paylarındaki belirgin ve düzenli bir artışa karşılık, diğer çalışan gruplarında bir durağanlık ve/veya bir gerileme yaşandığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo.12 – OECD ülkelerinde istihdamın çalışan grupları itibariyle dağılımı (Yüzde)

2004	Ücretli + yevmiyeli	İşveren + kendi hesabına çalışan	Ücretsiz aile işçisi	Toplam
AB-15 ortalaması	84,2	14,6	1,2	100,0
ABD	92,4	7,5	0,1	100,0
Japonya	85,0	10,4	4,6	100,0
Almanya	88,2	10,8	1,0	100,0
Fransa	91,2	8,8	0,0	100,0
İtalya	71,6	25,8	2,6	100,0
İspanya	81,9	16,6	1,4	100,0
İngiltere	86,4	12,8	0,8	100,0
Kore	66,0	27,1	6,9	100,0
Meksika	63,0	29,6	7,4	100,0
Polonya	73,3	21,2	5,5	100,0
Çek Cumhuriyeti	83,1	16,2	0,7	100,0
Macaristan	85,7	13,9	0,4	100,0
Türkiye	50,8	29,4	19,7	100,0

Kaynak: OECD, Labour Force Statistics, Country Tables, 2005.

Çalışan gruplarında yaşanan bu gelişmenin olumlu yönü kurumsallaşmadır. Olumsuz yönü ise istihdamın kendi içinde yaşadığı değişim dinamiğinin genel istihdam artışını sınırlıyor oluşudur. Diğer bir deyişle, daha önce ferdi işletmeler tarafından yerine getirilen mal ve hizmet satışlarının giderek daha kurumsallaşmış çatılar altında yapılıyor olması nedeniyle, istihdamın kendi içinde yer değiştirmesi ve bunun ilave istihdam yaratılmasını sınırlamasıdır.

Türk ekonomisinde özellikle kriz sonrası dönemde belirginleşen kurumsallaşmaya yönelimin giderek daha da artacağı, bunun da istihdam genel seviyesi üzerinde olumsuz etkilerinin süreceği anlaşılmaktadır. AB-15’de ücretli olarak çalışanların yüzde 84,2’lik bir ağırlığa sahip olması, daha yolun başlarında olduğumuzun görülebilmesi açısından önemlidir.

Ücretlilerin toplam istihdam içerisinde taşıdığı paylara global seviyede bakıldığında Türkiye’deki yapıya en yakın yapılar Kore ve Meksika’da karşımıza çıkmaktadır. Kendi hesabına çalışanların yüksek olduğu ülkeler ise Meksika, Kore, İtalya ve Polonya’dır. Bu aynı zamanda kurumsallaşmanın ve ölçek ekonomisinin en düşük olduğu ülkeler anlamına gelmektedir. Ücretsiz aile işçisi sınıflandırmasında ise Türkiye’nin kendine özgü bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye oranına, en yakın oranlara sahip üç ülke olan Meksika, Kore ve Polonya’nın toplamı ile ulaşılabilmektedir. Bu durum, Türkiye’de “bağımlı” nüfusun çok

yüksek olduğunu, bu nedenle toplumdaki işsizlik olgusunun sıkıntılarını geometrik olarak artırdığını göstermesi açısından önemli görülmektedir.

3.3. İstihdamın sektörel dağılımı

Türkiye’de istihdamın genel kaynağını hizmetler ve tarım sektörleri oluşturmaktadır. 2000-2005 döneminde toplam istihdamın ortalama yüzde 42’sini hizmetler sektörü, yüzde 35’ini tarım sektörü, yüzde 18’ini sanayi sektörü, yüzde 5’ini ise inşaat sektörü barındırmaktadır. Sektörler arasındaki geçişkenliklere bakıldığında ise, kriz sonrası dönemde sınırlı da olsa tarım sektöründen hizmetler sektörüne doğru bir yönelim olduğu görülmektedir. 2000-01 döneminde tarım sektörünün payı ortalama yüzde 36,8, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 39,9 iken, kriz sonrası dönem olan 2002-2005 dönemde sırasıyla yüzde 33,4 ve yüzde 43,3 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, tarım sektörü istihdamında sözkonusu dönemde 3,4 puan azalış yaşanırken, hizmetler sektörünün istihdam payında 3,4 puanlık bir artış yaşanmıştır.

Tablo.13 – Kayıtlı istihdamın sektörel dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2004	2004*	2005*
Tarım, ormancılık, balıkçılık	8,3	6,6	7,2	6,2			
Madencilik	0,7	0,9	1,0	0,7			
İmalat sanayi	25,1	25,7	24,9	24,9			
Elektrik, gaz, su	0,8	0,9	1,0	1,0			
İnşaat ve bayındırlık	4,4	4,2	3,6	3,4			
Toptan ve perakende ticaret	22,5	22,3	22,3	23,0			
Ulaştırma ve haberleşme	6,9	6,8	6,5	6,6			
Mali kurumlar	5,7	5,8	5,5	5,8			
Diğer hizmetler	25,5	26,8	27,9	28,4			
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0			
Tarım	8,3	6,6	7,2	6,2			
Sanayi	26,6	27,5	26,9	26,6			
İnşaat	4,4	4,2	3,6	3,4			
Hizmetler	60,7	61,7	62,3	63,8			
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0			
Tarım	8,3	6,6	7,2	6,2	7,2	7,4	7,4
Tarım Dışı	91,7	93,4	92,8	93,8	92,8	92,6	92,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

(*) 2004 yılında I, II ve III. çeyrek ortalamasını, 2005 yılında ise Şubat, Mayıs ve Ağustos dönemleri ortalamasını ifade etmektedir.

Toplam istihdamdaki sektörel yapının, kayıtlı ve kayıt dışı istihdam bazında bakıldığında önemli bir farklılaşma içinde olduğu görülmektedir. Kayıtlı istihdamda hizmetler sektörü nispi önemini artarak korurken, tarım sektörü yerine sanayi sektörü daha ön plana çıkmaktadır. Kayıtlı istihdamın sektörel dağılımında belirgin değişimler yaşanmadığı, tarım ve inşaat sektörlerinin konjonktürel özellikleri nedeniyle yaşanan dalgalanmaların zaman zaman kısmi pay değişimlerine neden olabildiği anlaşılmaktadır.

Kayıt dışı istihdam incelendiğinde ise, kayıtlı istihdamın aksine tarım sektörünün temel belirleyici olduğu görülmektedir. Tarım sektörünün kayıtdışı istihdam içindeki payı, 2000-2005 döneminde ortalama olarak yüzde 60 seviyesindedir. Kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu tarım dışındaki sektörler olarak, toptan ve perakende ticaret, imalat ve inşaat sektörleri belirgin olarak ön plana çıkmaktadır.

Kayıtdışı istihdamda sektörler arasındaki kaymalara bakıldığında, tarım sektörünün kriz sonrası dönemde giderek nispi öneminin azaldığı, 2000-01 döneminde kayıtdışı istihdamdan yüzde 64'lük bir pay alan tarım sektörünün, 2002-05 döneminde giderek pay kaybına uğradığı ve yüzde 54'ler seviyesine gerilediği görülmektedir. Hizmetler ve sanayi sektörlerinde ise, tarım sektörünün aksine kayıtdışı istihdama doğru bir yönelme olması dikkat çekmektedir.

Tarım sektöründeki kayıtdışı istihdam oranlarında 2005 yılında yaşanan radikal düşüş yukarıda ifade edildiği gibi anket içeriğinde olası değişiklikten kaynaklanmaktadır (Bkz. Dipnot.4). 2004 yılının ilk 9 aylık döneminde tarım sektöründe çalışan ücretsiz aile işçisi 3,847 bin kişi iken, 566 bin kişi azalarak 2005 yılının aynı döneminde 3,281 bin kişiye inmiştir. Kayıtlı istihdam içinde nispi payında önemli bir değişim görülmeyen tarım sektörünün, kayıtdışı istihdam açısından radikal bir değişim göstermesinin ekonomik mantığını izah etmenin çok güç olduğu düşünülmektedir. Anket içeriğindeki muhtemel bir değişiklikten kaynaklama olasılığı çok yüksektir. Bu ise istihdamdaki gelişmelerin değerlendirilirken dikkatli olunmasını gerektirmektedir.

Tablo.14 – Kayıtdışı istihdamın sektörel dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2004	2004*	2005*
Tarım, ormancılık, balıkçılık	63,0	65,2	60,4	59,7			
Madencilik	0,1	0,1	0,1	0,1			
İmalat sanayi	8,8	8,5	10,6	10,3			
Elektrik, gaz, su	0,0	0,0	0,0	0,0			
İnşaat ve bayındırlık	8,2	6,0	5,3	5,6			
Toptan ve perakende ticaret	13,0	13,0	15,3	15,6			
Ulaştırma ve haberleşme	3,1	3,0	3,1	3,2			
Mali kurumlar	0,9	1,0	1,2	1,4			
Diğer hizmetler	3,0	3,2	4,1	4,2			
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0			
Tarım	63,0	65,2	60,4	59,7			
Sanayi	8,9	8,6	10,7	10,4			
İnşaat	8,2	6,0	5,3	5,6			
Hizmetler	19,9	20,2	23,6	24,3			
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0			
Tarım	63,0	65,2	60,4	59,7	57,6	58,3	53,8
Tarım Dışı	37,0	34,8	39,6	40,3	42,4	41,7	46,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

(*) 2004 yılında I, II ve III. çeyrek ortalamasını, 2005 yılında ise Şubat, Mayıs ve Ağustos dönemleri ortalamasını ifade etmektedir.

Türkiye'deki istihdamın yarısından fazlası sosyal güvenlik şemsiyesi altında olmadan çalışmak durumunda kalmaktadır. 2000-05 döneminde ortalama kayıtdışı istihdam oranı yüzde 51,8 olmakla birlikte, yıllar itibariyle yüzde 50-53 arasında değişiklik göstermektedir. Kayıtdışı istihdam oranlarına sektörler itibariyle bakıldığında ise, kayıtdışılık oranının yüzde 1 ile yüzde 91 arasında geniş bir yelpazede değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Kayıt dışı istihdam oranının en yüksek olduğu sektör tarım sektörü olup, tarım sektöründe çalışan her 100 kişiden sadece 9 tanesi kayıtlı çalışma imkanına sahiptir.

Kayıtdışılığın yüksek olduğu ikinci sektör inşaat ve bayındırlık sektörüdür. Bu sektör çalışanlarının da yaklaşık yüzde 64'ü kayıt dışında faaliyet göstermektedir. Toptan ve perakende sektörü yüzde 42, ulaştırma ve haberleşme sektörü yüzde 34, imalat sanayi ise

yüzde 31’lik oranlarla kayıtdışılığın yüksek görüldüğü diğer sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo.15 – Toplam istihdamın (kayıtlı + kayıtdışı) sektörel dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2004	2004*	2005*
Tarım, ormancılık, balıkçılık	36,0	37,6	34,9	33,9			
Madencilik	0,4	0,5	0,6	0,4			
İmalat sanayi	16,9	16,6	17,5	17,3			
Elektrik, gaz, su	0,4	0,4	0,5	0,5			
İnşaat ve bayındırlık	6,3	5,2	4,5	4,6			
Toptan ve perakende ticaret	17,7	17,4	18,6	19,2			
Ulaştırma ve haberleşme	4,9	4,8	4,7	4,8			
Mali kurumlar	3,3	3,2	3,3	3,5			
Diğer hizmetler	14,1	14,3	15,5	15,9			
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0			
Tarım	36,0	37,6	34,9	33,9	34,0	34,6	30,9
Sanayi	17,7	17,5	18,6	18,2	18,3	18,2	19,0
İnşaat	6,3	5,2	4,5	4,6	4,7	4,6	5,2
Hizmetler	40,0	39,7	42,0	43,3	43,0	42,6	44,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tarım	36,0	37,6	34,9	33,9	34,0	34,6	30,9
Tarım Dışı	64,0	62,4	65,1	66,1	66,0	65,4	69,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

(*) 2004 yılında I, II ve III. çeyrek ortalamasını, 2005 yılında ise Şubat, Mayıs ve Ağustos dönemleri ortalamasını ifade etmektedir.

Tablo.16– Sektörler itibariyle kayıtdışılık oranları (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2004	2004*	2005*
Tarım, ormancılık, balıkçılık	88,6	91,8	90,1	91,2			
Madencilik	9,8	8,2	11,7	14,5			
İmalat sanayi	26,4	27,2	31,7	30,7			
Elektrik, gaz, su	2,2	0,0	1,9	1,0			
İnşaat ve bayındırlık	65,5	61,7	61,5	63,8			
Toptan ve perakende ticaret	37,1	39,5	42,7	42,2			
Ulaştırma ve haberleşme	31,4	33,1	34,0	33,9			
Mali kurumlar	13,8	16,2	18,9	20,1			
Diğer hizmetler	10,7	11,8	13,7	13,6			
Toplam	50,6	52,9	52,1	51,7			
Tarım	88,6	91,8	90,1	91,2			
Sanayi	25,5	26,0	30,3	29,6			
İnşaat	65,5	61,7	61,5	63,8			
Hizmetler	25,2	26,8	29,2	29,0			
Toplam	50,6	52,9	52,1	51,7			
Tarım	88,6	91,8	90,1	91,2	90,0	90,0	88,1
Tarım Dışı	29,2	29,5	31,7	31,6	34,0	34,0	33,8
Toplam	50,6	52,9	52,1	51,7	53,0	53,3	50,5

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

(*) 2004 yılında I, II ve III. çeyrek ortalamasını, 2005 yılında ise Şubat, Mayıs ve Ağustos dönemleri ortalamasını ifade etmektedir.

Kayıtdışı istihdamın yüksek olduğu bu sektörlerle karşılık, elektrik, madencilik ve finansal sektörlerin göreceli olarak kayıt içinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Finansal kurumlarda ve maden sahalarında çalışanlarda kayıtdışılık oranı yüzde 14 civarında, enerji sektöründe ise yüzde 1 civarında bir kayıtdışılıktan bahsedilmektedir.

2005 yılının ilk 9 ayında tarım sektöründe yüzde 88 olan kayıt dışı istihdam oranı, tarım dışı sektörlerin genelinde yüzde 34 civarında gerçekleşmiştir. Konjunktüre göre yıllar itibariyle değişiklik göstermekle birlikte, tarımsal istihdamdaki kayıt dışılık oranındaki değişimin sınırlı olduğu ve yüzde 90 civarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Tarım dışı sektörlerde ise ekonomik kriz sonrası dönemde düzenli bir artış eğilimi göze çarpmaktadır. 2000 yılında yüzde 29,2 olan tarım dışı kayıtdışılık oranı, mutedil bir artış göstererek son iki yılda 33-34 bandına yükselmiştir.

Tablo.17 – OECD ülkelerinde istihdamın sektörel dağılımı (Yüzde)

2004	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
AB-15 ortalaması	3,7	26,9	69,4	100,0
ABD	1,6	20,0	78,4	100,0
Japonya	4,6	28,7	66,7	100,0
Almanya	2,4	31,0	66,6	100,0
Fransa	3,5	23,1	73,4	100,0
İtalya	4,5	31,0	64,5	100,0
İspanya	5,5	30,5	64,0	100,0
İngiltere	1,3	22,4	76,4	100,0
Kore	8,1	27,5	64,4	100,0
Meksika	16,0	25,1	59,0	100,0
Polonya	18,0	28,8	53,2	100,0
Çek Cumhuriyeti	4,3	39,4	56,3	100,0
Macaristan	5,3	33,2	61,5	100,0
Türkiye	34,0	23,0	43,0	100,0

Kaynak: OECD, Labour Force Statistics, Country Tables, 2005.

İstihdamın sektörel yapısı global yapı ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de tarım sektörü istihdamının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye dışında tarımın önemli istihdam kaynağı olduğu ülkeler Meksika ve Polonya’dır. Ancak, Türkiye’de tarım sektörünün istihdam içindeki payı, sözkonusu iki ülkenin tarım payları toplamı kadardır. Sanayi sektörü ortalaması AB-15 ortalamasına yakınsamakta, ancak temel geçişkenliğin hizmetler sektörü ile tarım sektörü arasında yaşandığı görülmektedir.

3.4. İstihdamın meslek gruplarına dağılımı

Meslek gruplarına göre istihdamın yapısına bakıldığında sektör bilgilerine benzer bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Çiftçi, balıkçı, ormancı ya da avcı olarak çalışanlar arasında kayıtdışı istihdamın çok yaygın olduğu, tarım dışı üreticilerde ise kayıtdışılık oranının yüzde 41-42 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık beklendiği gibi ilmi ve teknik elemanlar, yöneticiler ve idari personelin çok büyük ölçüde bir sosyal güvenlik semsiyesi altında çalıştıkları görülmektedir.

Tablo.18 – İstihdamın meslek grupları itibariyle dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Kayıtlı İstihdam				Kayıt Dışı İstihdam			
İlmi ve teknik elemanlar	15,0	15,1	15,5	16,3	1,0	1,0	1,2	1,3
Müteşebbisler, üst yöneticiler	4,4	4,8	5,4	5,5	0,3	0,4	0,6	0,8
İdari personel	11,3	11,4	11,0	11,2	1,0	1,2	1,5	1,3
Ticaret ve satış personeli	13,7	13,0	13,3	13,5	7,7	7,7	8,8	9,5
Hizmet işlerinde çalışanlar	13,7	14,6	14,5	14,7	5,1	5,5	6,7	6,6
Çiftçi, balıkçı, avcı, ormancı	8,1	6,7	7,4	6,2	63,1	65,0	60,7	59,7
Tarım dışı üreticiler, şöförler	32,8	32,9	31,1	30,7	21,6	19,0	20,2	20,4
Bilinmeyen	1,2	1,5	1,9	1,9	0,2	0,2	0,3	0,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Toplam İstihdam				Kayıtdışılık Oranı			
İlmi ve teknik elemanlar	7,9	7,7	8,1	8,5	6,6	6,9	8,0	7,9
Müteşebbisler, üst yöneticiler	2,3	2,5	2,9	3,1	7,0	9,2	11,2	12,9
İdari personel	6,1	6,0	6,0	6,1	8,1	10,3	12,7	11,4
Ticaret ve satış personeli	10,6	10,2	11,0	11,4	36,5	39,8	41,8	43,1
Hizmet işlerinde çalışanlar	9,3	9,8	10,4	10,5	27,6	29,8	33,4	32,4
Çiftçi, balıkçı, avcı, ormancı	35,9	37,6	35,2	33,9	88,9	91,6	90,0	91,2
Tarım dışı üreticiler, şöförler	27,1	25,6	25,4	25,4	40,4	39,3	41,4	41,6
Bilinmeyen	0,7	0,8	1,1	1,1	16,8	13,2	15,6	19,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	50,6	52,9	52,1	51,7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

3.5. İstihdamın işyeri grupları itibariyle dağılımı

İşyeri grupları itibariyle istihdam değerlendirildiğinde, kayıtlı istihdamın daha ziyade kurumsallaşmış işyerlerinde toplandığı, buna karşılık kayıt dışılığın daha çok tarla, sabit olmayan işyeri gibi kurumsallaşmanın çok yetersiz olduğu yapılarda ortaya çıktığını göstermektedir. Bu kayıt dışı ekonomi ile kurumsallaşma arasındaki ilişkiyi belirginleştirmesi açısından önemli görülmektedir. Kurumsallaşma derecesi çok büyük ölçüde farklılık göstermekle birlikte, özel işyerlerinde kayıt dışılığın yüzde 25 civarında kalması, kayıtdışı ekonomi ile mücadelenin kanunlarla değil, daha çok ekonomik yapılarla ilgili olduğunu göstermesi açısından önemsenmektedir.

Tablo.19 – İstihdamın işyeri grupları itibariyle dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Kayıtlı İstihdam				Kayıt Dışı İstihdam			
Tarla	7,8	6,2	6,9	5,8	62,6	64,9	60,2	59,5
Kamu Kurumu (Düzenli)	29,2	31,1	31,5	31,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Özel Kurum (Düzenli)	57,5	57,9	57,9	59,2	20,5	21,0	25,8	26,0
Pazar yeri	0,4	0,3	0,4	0,4	0,8	0,7	0,9	1,2
Seyyar	0,5	0,5	0,3	0,3	2,7	2,5	2,1	2,3
Sabit olmayan işyeri	4,4	3,9	2,9	2,9	11,1	9,2	8,8	8,8
Ev	0,3	0,1	0,1	0,1	2,3	1,7	2,1	2,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Toplam İstihdam				Kayıtdışılık Oranı			
Tarla	35,5	37,3	34,7	33,6	89,1	92,1	90,5	91,7
Kamu Kurumu (Düzenli)	14,4	14,7	15,1	15,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Özel Kurum (Düzenli)	38,7	38,4	41,2	42,0	26,8	29,0	32,7	32,0
Pazar yeri	0,6	0,5	0,6	0,8	69,2	73,7	73,7	76,2
Seyyar	1,6	1,5	1,2	1,3	84,0	85,5	89,1	88,3
Sabit olmayan işyeri	7,8	6,7	6,0	5,9	72,4	72,6	76,5	76,6
Ev	1,3	0,9	1,1	1,1	90,3	93,6	97,1	96,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	50,6	52,9	52,1	51,7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

3.6. İstihdamın kır-kent itibariyle dağılımı

TÜİK anketinde 20.000'den daha fazla nüfuslu yerleşim yerleri olarak tanımlanan kentsel alanların kayıtlı istihdamın yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ünü, buna karşılık 20.000'den daha az nüfuslu yerleşim yeri olarak tanımlanan kırsal alanların ise kayıtlı istihdamın $\frac{1}{4}$ 'ünü barındırdığı görülmektedir. Kayıtdışı istihdam da ise tam tersi bir durum sözkonusu olup, 2000-03 döneminde kayıtdışı istihdamın ortalama yüzde 68'i kırsal alanda faaliyet göstermektedir. Kentsel alanlarda kayıtdışılık oranı yüzde 30'lar seviyesinde kalmaktadır.

Tablo.20 – İstihdamın kır-kent itibariyle dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
	Kayıtlı İstihdam						Kayıt Dışı İstihdam					
Kent	74,2	75,0	72,6	74,0	74,3	73,5	29,3	30,4	33,2	34,1	36,7	39,3
Kır	25,8	25,0	27,4	26,0	25,7	26,5	70,7	69,6	66,8	65,9	63,3	60,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Toplam İstihdam						Kayıtdışılık Oranı					
Kent	51,5	51,5	52,0	53,4	54,4	56,2	28,8	31,3	33,2	33,1	35,8	35,5
Kır	48,5	48,5	48,0	46,6	45,6	43,2	73,8	75,8	72,6	73,1	73,5	70,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	50,6	52,9	52,1	51,7	53,0	50,8

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

* Ocak-Ağustos aylarına ilişkin olarak açıklanan 8 adet anket sonucunun ortalamasını ifade etmektedir.

Kayıtlı ve kayıt dışı istihdama topluca bakıldığında ise, istihdamın kentsel ve kırsal alanlara hemen hemen eşit ölçüde dağılmasına rağmen, kırsal alanlarda kayıtdışılık oranının, kentsel alanlara nazaran tarım sektörünün etkisiyle oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Altı çizilmesi gereken bir diğer gelişme, kentsel alanlarda kayıtdışı istihdam oranının düzenli bir artış içerisinde olduğudur. Kentsel alanlarda kayıtdışılık oranı 2000 yılında yüzde 28,8 iken, 2004 yılında yüzde 35,8'e yükselmiştir. Bu artışın 2005 yılında da devam ettiği ve son aylarda sözkonusu oranın yüzde 37'lere yükseldiği görülmektedir. Bu gelişme tarım dışı üretim faaliyetlerinde rekabet gücünün korunması açısından kayıtdışısına yönelme eğilimini doğrulaması açısından önemli görülmektedir.

3.7. İstihdamın işyeri büyüklüğü itibariyle dağılımı

Kurumsallaşma ile kayıtdışı ekonomi arasındaki ilişkiyi teyit eden bir diğer gösterge işyeri büyüklüğüne göre kayıtdışı istihdamın dağılımıdır. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) ağırlıklı bir yapıya sahip olunmasına rağmen, kayıtlı istihdamın yaklaşık yarısı 25 ve daha fazla işçi çalıştıran büyük ölçekli işyerlerince çalıştırılmaktadır. Buna karşılık, 10 ve üzerinde işçi çalıştıran işyerlerindeki kayıtdışı istihdamın toplam payı yüzde 8'in altında kalmaktadır.

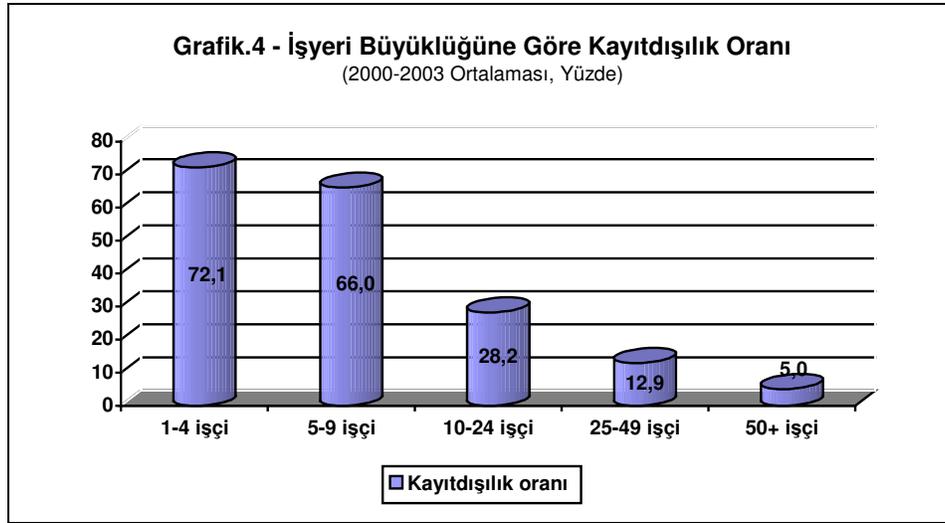
Toplam istihdam olarak bakıldığında ise, KOBİ'lerin istihdam açısından taşıdıkları önem çok daha fazla ön plana çıkmaktadır. 9 ve daha az sayıda işçi çalıştıran işyerlerinin toplam istihdam içindeki payı yüzde 67 olarak hesaplanmaktadır.

Kayıtdışılık oranlarına bakıldığında, işyeri ölçeği büyüdükçe kayıtdışında işçi çalıştırma aktivitesinin önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. 4 ve daha az sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde kayıtdışılık oranı ortalama yüzde 73 civarında iken, bu oran 5-9 işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 65, 10-24 işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 30, 25-49 arasında işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 15, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde ise yüzde 5 seviyelerine gerilemektedir.

Tablo.21 – İstihdamın işyeri büyüklüğü itibarıyla dağılımı (%)

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Kayıtlı İstihdam				Kayıt Dışı İstihdam			
1 işçi çalıştıran	9,6	9,2	9,8	9,8	15,7	15,2	16,2	17,4
2 işçi çalıştıran	11,4	11,0	10,6	10,3	26,7	27,6	28,2	29,4
3 işçi çalıştıran	7,6	7,0	6,4	6,1	18,2	18,3	18,0	17,2
4 işçi çalıştıran	5,2	4,5	4,3	3,8	13,8	14,6	13,0	12,1
5-9 işçi çalıştıran	10,0	8,7	9,4	9,4	17,7	17,0	16,7	16,2
10-24 işçi çalıştıran	14,9	15,1	9,0	9,6	5,3	4,6	3,7	3,8
25-49 işçi çalıştıran	9,6	10,4	13,0	13,0	1,0	1,3	2,2	2,1
50 + işçi çalıştıran	31,8	34,0	37,7	38,0	1,6	1,4	2,1	1,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Toplam İstihdam				Kayıtdışılık Oranı			
1 işçi çalıştıran	12,7	12,4	13,1	13,7	62,7	64,9	64,4	65,6
2 işçi çalıştıran	19,1	19,8	19,7	20,2	70,6	73,8	74,4	75,3
3 işçi çalıştıran	13,0	13,0	12,4	11,8	71,0	74,6	75,5	75,2
4 işçi çalıştıran	9,5	9,8	8,8	8,1	73,1	78,4	76,8	77,3
5-9 işçi çalıştıran	13,9	13,1	13,2	12,9	64,6	68,6	65,9	64,9
10-24 işçi çalıştıran	10,0	9,5	6,2	6,6	26,6	25,6	30,8	29,7
25-49 işçi çalıştıran	5,3	5,6	7,3	7,4	9,7	11,9	15,3	14,7
50 + işçi çalıştıran	16,5	16,8	19,1	19,3	5,0	4,4	5,7	4,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	50,6	52,9	52,1	51,7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

Kaynak: Tablo.21

3.8. İstihdamın cinsiyet itibarıyla dağılımı

İstihdamın cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, kadınların erkeklere göre kayıt dışında çalıştırılma eğilimi çok daha fazladır. Kayıtlı istihdamın yüzde 16-17'si kadınlardan oluşurken, kadınlar kayıt dışı istihdamın yüzde 37-40'ını oluşturmaktadır. Toplam istihdam içerisinde kadınların payının ise yüzde 27-28 civarında olduğu görülmektedir.

AB-15 ülkelerinde kadınların istihdam içindeki payının yüzde 44 civarında olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'deki kadınların istihdama katılım oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri arasında en düşük katılım oranı ülkemize aittir. Bize benzer bir yapı gösteren OECD üyesi Meksika, Polonya ve Kore gibi ülkelerde bile sözkonusu oran AB-15 ortalamalarına oldukça yakındır.

Tablo.22 – İstihdamın cinsiyet itibariyle dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Kayıtlı İstihdam				Kayıt Dışı İstihdam			
Erkek	83,4	84,3	83,5	83,4	63,1	61,5	60,1	61,6
Kadın	16,6	15,7	16,5	16,6	36,9	38,4	39,9	38,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Toplam İstihdam				Kayıtdışılık Oranı			
Erkek	73,1	72,3	71,3	72,1	43,7	45,0	43,9	44,2
Kadın	26,9	27,7	28,7	27,9	69,5	73,3	72,5	71,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	50,6	52,9	52,1	51,7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

2000-2003 döneminde kadın istihdamındaki kayıtdışılık oranı ortalama yüzde 72 civarında hesaplanırken, erkeklerde bu oran göreceli olarak oldukça düşük olup, yüzde 44 civarındadır. Bu durum, kadınların yoğun olarak çalıştıkları tarım, tekstil ve giyim vb. sektörlerin özelliklerinden kaynaklandığı kadar, sosyal ve mali haklarla ilgili olarak kadınların erkeklere göre işverenle pazarlık güçlerinin daha az olmasından kaynaklanmaktadır.

3.9. İstihdamın yaş grupları itibariyle dağılımı

Yaş grupları itibariyle bakıldığında, toplam istihdamın yaklaşık yüzde 70'inin 20-44 yaş grubundaki çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Kayıtlı istihdamdaki yoğunlaşmanın ise 25-44 yaş grubunda olduğu, 15-39 yaş grubunda kayıt dışı istihdamın daha belirgin olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Türkiye'de istihdamın ortalama yaşının 36 civarında olduğu, kayıtdışı istihdamın kayıtlı istihdama ile hemen hemen aynı ortalama yaş yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Bu yaş yapısı esas alındığında, kayıtdışı istihdam faaliyetlerinin çok genç ve çok yaşlı çalışan gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. 15-24 yaş gruplarında göreceli olarak yüksek olan kayıtdışılık oranı, 25-49 yaş arasında azalış göstermekte, 50-65 yaş grubunda ise tekrar yüzde 80'ler seviyesine yükselmektedir. Yaş grupları ile kayıtdışılık oranları arasındaki ilişki, aşağıdaki Grafik.5'den daha kolayca takip edilebilmektedir. Yaşlı gruplarda kayıtdışılığın yüksek olması bu kesimin mali ve sosyal haklar konusunda işverenler ile pazarlık gücünün daha zayıf olmasından kaynaklanabileceği gibi, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan emekli olduktan sonra yeniden çalışanların sosyal güvenlik destek primi ödeyerek/ödemeyerek yeniden çalışmaya başlaması şeklinde de izah edilebilir. SSK kapsamında "sosyal güvenlik destek primi" ödeyenlerinin sayısının 200 bin kişi civarında olduğu düşünüldüğünde, emeklilik sonrası çalışmakla birlikte destek primi ödemekten kaçınanların sayısının oldukça yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

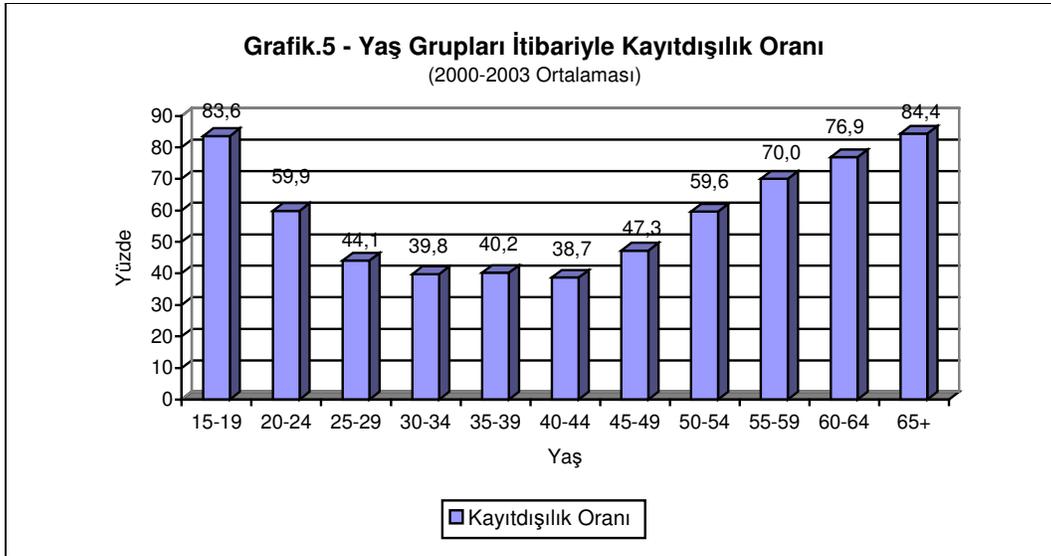
Kadınlar ve yaşlılar ile birlikte 15 yaşın üzerindeki genç işgücünde de kayıt dışılığın yüksek olduğu, 15-19 yaş grubundaki toplam istihdamın ortalama 1,8 milyon kişi olduğu düşünüldüğünde, yaklaşık 1,5 milyon genç işgücünün kayıt dışında faaliyet gösterdiği görülmektedir. Kayıtdışılık açısından en kırılgan kesim aslında eğitimine devam etmesi gereken gençler olup (%83,6), onları 55-65 yaş grubundaki yaşlılar (%77,1) ve kadın (%71,7) çalışanlar takip etmektedir.

Tablo.23 – İstihdamın yaş grupları itibariyle dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Kayıtlı İstihdam				Kayıt Dışı İstihdam			
15-19 yaş	4,1	3,0	2,3	2,0	14,9	13,6	13,1	11,6
20-24 yaş	10,7	9,9	9,2	9,0	13,6	14,2	13,5	12,6
25-29 yaş	18,8	18,9	19,2	19,8	14,1	14,0	14,2	13,9
30-34 yaş	17,3	18,7	19,3	19,7	11,3	11,1	11,5	12,1
35-39 yaş	15,6	16,0	16,3	16,5	9,8	9,9	9,9	10,6
40-44 yaş	13,9	14,5	14,5	14,6	8,3	8,2	8,3	8,9
45-49 yaş	9,1	9,5	9,6	9,6	7,4	7,7	8,1	8,4
50-54 yaş	4,8	4,5	4,6	4,9	6,0	6,4	6,6	6,9
55-59 yaş	2,7	2,6	2,3	2,0	5,2	5,0	5,3	5,4
60-64 yaş	1,7	1,4	1,4	0,9	3,9	4,2	4,4	4,4
65+ yaş	1,3	1,1	1,2	0,8	5,5	5,7	5,2	5,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ortalama yaş (yıl)	35,5	35,6	35,8	35,6	35,6	36,0	36,2	36,8
	Toplam İstihdam				Kayıtdışı Oranı			
15-19 yaş	9,5	8,6	7,9	7,0	78,8	83,6	86,0	86,0
20-24 yaş	12,2	12,1	11,4	10,9	56,6	61,7	61,5	59,9
25-29 yaş	16,4	16,3	16,6	16,8	43,4	45,4	44,6	43,0
30-34 yaş	14,3	14,7	15,2	15,8	40,1	40,1	39,4	39,6
35-39 yaş	12,7	12,7	13,0	13,4	39,3	41,0	39,9	40,7
40-44 yaş	11,1	11,2	11,3	11,6	37,9	39,0	38,4	39,3
45-49 yaş	8,3	8,6	8,8	9,0	45,6	47,6	47,7	48,4
50-54 yaş	5,4	5,5	5,7	5,9	56,2	61,4	60,9	59,9
55-59 yaş	3,9	3,9	3,9	3,8	66,2	68,2	71,3	74,2
60-64 yaş	2,8	2,9	3,0	2,7	70,3	77,0	76,9	83,3
65+ yaş	3,5	3,5	3,3	3,2	81,3	85,7	83,0	87,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	50,6	52,9	52,1	51,7
Ortalama yaş (yıl)	35,5	35,8	36,0	36,2				

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

Not: Ortalama yaşın hesabında ilgili yaş grubunun orta değeri esas alınmıştır. Örneğin, 15-19 yaş grubunu temsilen 17 yaş esas alınmıştır.

Kaynak: Tablo.23

Türkiye OECD ülkeleri arasında en genç istihdam yapısına sahip ülkedir. 2004 yılı itibariyle AB-15 ülkelerinde istihdamın ortalama yaşı 40 civarında olup, Türkiye'den

yaklaşık 4 yaş daha yaşlı bir çalışan yapısına sahiptir. Türkiye'deki genç istihdamı doğrulayan bir diğer gösterge 15-19 yaş grubundaki genç istihdamının toplam istihdam içerisindeki nispi payıdır. AB-15'de genç işgücünün payı yüzde 2,8 iken bu oran Türkiye'de Meksika'dan sonraki en yüksek oran olup yüzde 6,6'dır.

Tablo.24 – OECD ülkelerinde istihdamın yaş grupları itibariyle dağılımı (Yüzde)

2004	İstihdamın ortalama yaşı (yıl)	15-19 yaş genç istihdam payı (%)	Nüfus artış hızı (%)	İstihdam artış hızı (%)
AB-15 ortalaması	40,0	2,8	0,5	1,0
ABD	40,3	4,2	1,0	1,1
Japonya	43,2	1,5	0,1	0,2
Almanya	40,4	3,3	-0,0	0,7
Fransa	40,4	1,3	0,3	-0,1
İtalya	40,0	1,2	0,1	1,5
İspanya	38,6	1,9	1,6	3,9
İngiltere	39,8	5,3	0,7	0,5
Kore	41,0	1,1	0,5	4,6
Meksika	37,0	9,1	1,3	3,9
Polonya	39,9	1,0	-0,0	1,3
Çek Cumhuriyeti	40,4	0,7	0,1	-0,3
Macaristan	39,8	0,6	-0,2	-0,5
Türkiye	36,3	6,6	1,5	3,0

Kaynak: OECD, Labour Force Statistics, Country Tables, 2005.

İstihdamdaki genç yapı ile birlikte Türkiye'de nüfus artış hızı da bir çok OECD üyesinin üzerindedir. 2004 yılında sırasıyla İspanya, Türkiye ve Meksika yüzde 1,5 civarında bir nüfus artışı ile ön plana çıkarken, genel istihdam seviyesindeki artışta sırasıyla Kore, Meksika, İspanya ve Türkiye göze çarpmaktadır. Nüfus ve istihdamdaki artışlar birlikte dikkate alındığında ise, İtalya, Polonya, Kore, Almanya, İspanya ve Meksika ekonomilerinin Türk ekonomisine göre daha iyi bir istihdam yaratma performansı gösterdiği izlenmektedir.

3.10. İstihdamın eğitim durumu itibariyle dağılımı

Türkiye'de toplam istihdamın eğitim durumuna bakıldığında iki temel sorun dikkati çekmektedir. Bu sorunlardan birincisi mesleki eğitim almış çalışan sayısının sınırlılığı, ikincisi ise istihdam edilenlerin eğitim kalitesinin düşüklüğü ile ilgilidir. Toplam istihdamın sadece yüzde 7'sinin lise seviyesinde meslek eğitimi aldığı görülmektedir. Kalan yüzde 93'lük bölümün 11,3'ü okul bitirmemiş çalışanlardan, yüzde 81,7'si ise genel eğitim almış çalışanlardan oluşmaktadır.

Toplam istihdamın yüzde 61,6'sı ilköğretim eğitimi, yüzde 17,5'i lise eğitimi, yüzde 9,7'si ise üniversite eğitimi aldığı görülmektedir. Toplam istihdamdaki bu eğitim yapısının, çalışanların kayıtlı ve kayıtdışı olmasına göre önemli bir değişim gösterdiği gözlemlenmektedir.

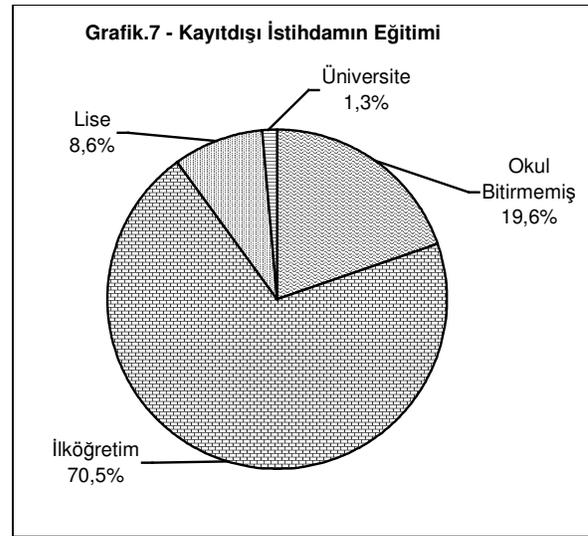
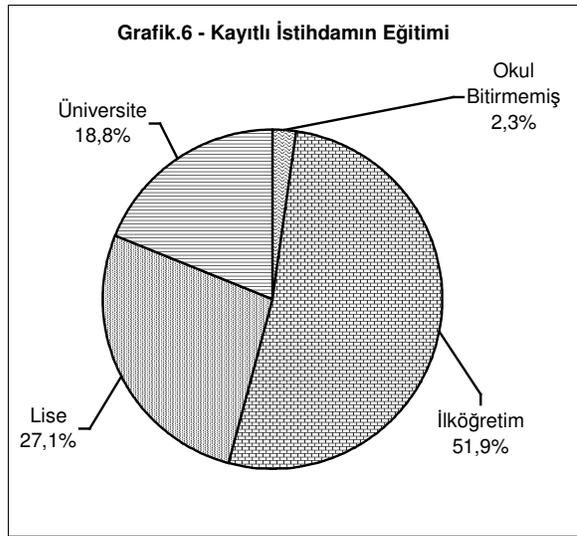
Kayıtlı istihdamda yüzde 51,8'lik bir paya sahip olan ilköğretim mezunları, kayıtdışı istihdamın yüzde 70,5'lik bölümünü oluşturmaktadır. Herhangi bir eğitim kurumunu bitirmemiş olan çalışanların kayıtlı istihdam içerisindeki payı yüzde 2,3 iken, kayıtdışında bu çalışan grubunun payı 8,5 kat artarak, yüzde 19,6'ya ulaşmaktadır. Bir başka deyişle, en fazla ilköğretim eğitime sahip olan çalışanların kayıtdışı istihdam içindeki payı yüzde 90 civarındadır. Buna karşılık, üniversite mezunlarının kayıtdışı istihdam içindeki payı yüzde 1,3 gibi sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. Bu durum, genç, yaşlı ve kadın istihdamında olduğu gibi, eğitim seviyesi düşük olan çalışan gruplarının da kayıtdışılık açısından kırılgan olduklarını göstermektedir.

Tablo.25 – İstihdamın eğitim durumu itibariyle dağılımı (Yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Kayıtlı İstihdam				Kayıt Dışı İstihdam			
Okuryazar olmayanlar	2,0	1,1	1,0	0,8	15,6	15,7	13,9	12,9
Okuryazar-okul bitirmemiş	1,3	1,2	1,2	0,8	5,2	5,5	5,0	4,8
İlkokul	41,5	40,8	38,6	36,0	62,5	62,1	61,5	60,8
Ortaokul	11,7	12,1	12,3	12,5	7,0	6,9	8,0	8,6
Orta dengi meslek okulu	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
İlköğretim	0,7	0,1	0,1	0,2	1,0	0,6	1,0	1,5
Lise	16,5	15,8	15,4	15,7	5,3	5,1	5,5	5,8
Lise dengi meslek okulu	9,1	10,7	12,0	12,8	2,5	2,9	3,4	3,9
Yüksekokul ve fakülte	16,9	18,0	19,3	21,1	0,8	1,1	1,5	1,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ortalama eğitim (Yıl)	8,5	8,7	8,9	9,1	4,9	4,9	5,1	5,3
	Toplam İstihdam				Kayıtdışılık Oranı			
Okuryazar olmayanlar	8,9	8,8	7,7	7,1	88,8	93,9	93,6	94,6
Okuryazar-okul bitirmemiş	3,3	3,5	3,2	2,9	80,6	83,4	82,6	87,2
İlkokul	52,1	52,0	50,5	48,8	60,7	63,1	63,5	64,4
Ortaokul	9,3	9,3	10,1	10,5	37,9	38,9	41,6	42,4
Orta dengi meslek okulu	0,3	0,2	0,1	0,1	31,7	30,3	36,0	33,3
İlköğretim	0,8	0,4	0,6	0,9	60,5	86,9	91,2	88,9
Lise	10,8	10,2	10,2	10,6	24,6	26,8	28,1	28,3
Lise dengi meslek okulu	5,7	6,6	7,5	8,2	21,7	23,5	23,7	24,7
Yüksekokul ve fakülte	8,8	9,1	10,0	11,0	4,8	6,6	7,8	7,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	50,6	52,9	52,1	51,7
Ortalama eğitim (yıl)	6,6	6,7	6,9	7,1				

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Tabanı, kendi hesaplamalarımız.

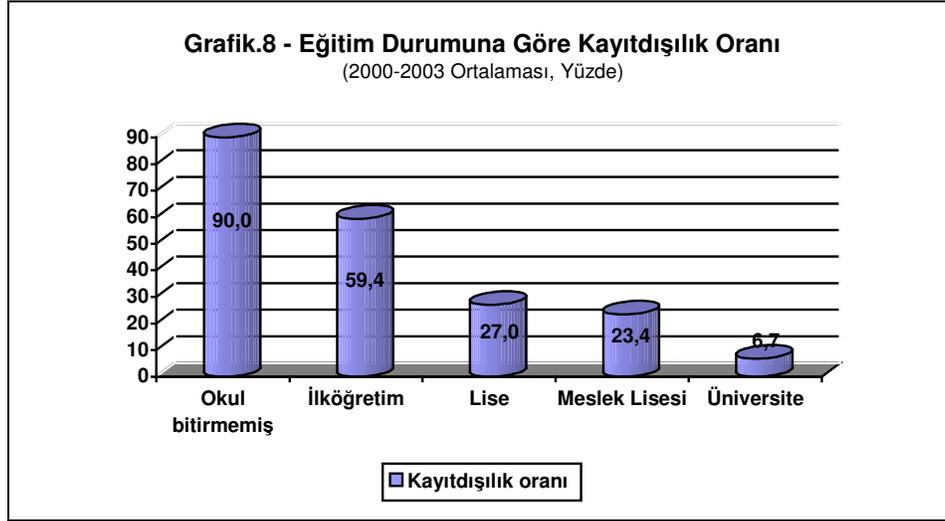
Not: Ortalama eğitim düzeyinin hesabında ilgili eğitim grubunun öğretim süresi esas alınmıştır. Örneğin, İlkokul için 5 yıl, üniversite için 15 yıl, okuryazar olmayanlar için 0 yıl vb. esas alınmıştır.

Kaynak: Tablo 25 Not:Oranlar 2000-2003 ortalamalarıdır.

Kayıtdışılık oranlarında da benzer eğilimi görmek mümkündür. Okuryazar olmayan ve/veya herhangi bir okul bitirmemiş çalışanlarda kayıtdışılık oranları yüzde 88 civarında iken, üniversite mezunlarında bu oran yüzde 6,7 seviyesindedir. Kayıtdışı oranlarında dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, meslek okulları ile genel eğitim okulları arasında ortaya çıkan farklılıktır. Gerek orta okul seviyesindeki meslek okullarında ve gerekse meslek

liselerinde kayıtdışılık oranları muadili okullardan daha düşük seviyede kalmaktadır. Bu ilişkiler, aşağıda Grafik.8'den de takip edilebilir.

Kaynak: Tablo.25

İstihdamın aldığı ortalama eğitim seviyelerine bakıldığında, Türkiye’de toplam istihdamın yaklaşık 7 yıllık bir eğitim aldığı, eğitim seviyesinin sekiz yıllık temel eğitim seviyesinin altında olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi kayıtdışı istihdamda çok daha düşük olup, 5 yıl civarındadır. Sosyal güvenlik şemsiyesi altında çalışan nüfusun ortalama eğitim seviyesi ise yaklaşık 9 yıl olarak hesaplanmaktadır.

Tablo.26 – OECD ülkelerinde ilk ve okul öncesi eğitim düzeyine sahip olanların oranı* (Yüzde)

2003	Toplam nüfus içerisinde	Toplam istihdam içerisinde	Toplam işsizler içerisinde	Toplam işgücü içerisinde
ABD	5,3	3,3	6,2	3,5
Almanya	6,0	1,8	5,3	2,2
Fransa	13,2	9,6	14,3	10,1
İspanya	26,4	20,2	22,4	20,5
İngiltere	0,1	0,1	0,0	0,1
Kore	12,0	11,1	5,7	10,9
Meksika	47,6	45,4	31,7	45,1
Çek Cumhuriyeti	1,5	0,0	0,0	0,0
Macaristan	2,4	0,4	3,1	0,6
Türkiye	56,3	54,9	49,5	54,3

Kaynak: OECD, Labour Force Statistics, Database.

* 15-64 yaş grubu içindeki oranları ifade etmektedir.

Nüfus ve işgücünün genel eğitim seviyesinin göstergesi olarak ilköğretim ve öncesi eğitim almış nüfusun nispi paylarına bakıldığında, Türkiye’de işgücünün genel eğitim seviyesinin düşüklüğü göze çarpmaktadır. Nüfus ve işgücü açısından eğitim seviyelerini geliştirme durumunda olan ülkelerin başında Türkiye ve Meksika gelmektedir. Türkiye’de 15-64 yaş nüfusunun yüzde 56’sının, toplam işgücünün ise yüzde 54’ünün ilk ve okul öncesi eğitim almış olması, mesleki eğitim politikalarının kalkınma dinamiğindeki kritik önemini bir kez daha gözler önüne sermesi açısından önemli görülmektedir.

Dördüncü Bölüm

Aktif Sigortalı İstatistiklerine Göre Kayıtlı İstihdam

Önceki bölümlerde TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Anket sonuçlarına dayanılarak kayıtlı istihdam rakamları niteliksel ve niceliksel olarak ortaya konulmuştur. Bu bölümde ise, kayıtlı istihdamdaki gelişmeler sosyal güvenlik kuruluşlarına kayıtlı olan aktif sigortalı sayıları dikkate alınarak analiz edilecektir.

Bu amaçla, Emekli Sandığı(ES), Sosyal Sigortalar Kurumu(SSK), Bağ-Kur Genel Müdürlüğü (Bağkur) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verileri kullanılarak aktif sigortalı sayılarındaki gelişmeler incelenecektir. Aktif sigortalı sayıları ile hanehalkı işgücü anketi sonuçları karşılaştırılarak, anket sonuçlarının kayıtlı istihdamdaki gelişmeleri ne derece yansıtıldığı de araştırılacaktır.

4.1. Sosyal Sigortalar Kurumuna tabi aktif sigortalılar

Bir hizmet akdine dayanarak çalıştırılanlar, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu gereğince sigortalı sayılmaktadır. Sigortalılar dışında Kanunda yeralan özel hükümler gereği sigortalı sayılan sigorta kolları da mevcuttur. Bunlar, topluluk sigortalıları⁷, çıraklar⁸ ve destek primi ödeyenler⁹dir. Bu çalışmada, SSK'nın toplam aktif sigortalı tanımına özellikli bu sigorta kolları da dahil edilmektedir. Buna karşılık aktif sigortalı tanımına isteğe bağlı olan tarım ve diğer sigortalı sayıları dahil edilmemiştir.

$$\text{SSK Aktif Sigortalı Sayısı}^* = \text{Zorunlu Sigortalılar} + \text{Topluluk Sigortalıları} + \text{Çıraklar} + \text{Destek Primi Ödeyenler}$$

* İsteğe bağlı tarım ve tarım dışı sigortalılar dahil değildir.

2004 sonu itibariyle SSK kapsamında toplam aktif sigortalı sayısı 6.634 bin kişidir. Bunların yüzde 95,9'u zorunlu sigortalılardan oluşmaktadır. Emekli olmasına rağmen yeniden çalışmaya başladıkları için destek primi ödeyen çalışanlar yüzde 2,8'ini (186 bin kişi) oluşturmaktadır. Çıraklar toplam aktif sigortalılar içerisinde yüzde 3,3'lük (219 bin kişi) bir paya sahip iken, topluluk sigortası kapsamındakilerin payı ise yüzde 0,7'de (48 bin kişi) kalmaktadır.

Son 6 yıllık döneme bakıldığında, SSK'ya tabi olarak çalışan aktif sigortalı sayısında ekonomik kriz dönemi olan 2001 yılında önemli bir daralma yaşandığı, 437 bin kişinin işini

⁷ Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 86 maddesi ile sosyal güvenlik kuruluşları kapsamı dışında kalanların oluşturdukları topluluklar (dernek, birlik, sendika, vakıf vb.), istekleri üzerine SSK ile imzaladıkları tip sözleşmelere göre sigorta kapsamına alınmaktadır. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ile 1512 sayılı Noterlik Kanunu gereğince, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olarak çalışmayan avukat ve noterler de topluluk sigorta kolu kapsamındadır.

⁸ 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu gereğince 14 yaşını doldurmuş ve 19 yaşından gün almamış olanlar yaşlarına ve eğitim seviyelerine uygun olarak düzenlenen mesleki eğitim programlarına katılarak çıraklık eğitimi alabilmektedirler. Ayrıca, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeler belirli şartlar dahilinde meslek lisesi öğrencilerine beceri eğitimi yaptırmak zorundadırlar. Çırak ve meslek eğitimi gören öğrencilerin sigorta primleri, çalıştıkları kamu ve/veya özel işletmelere ilave bir prim maliyeti getirmemekte, sigorta primleri devlet bütçesinden karşılanmaktadır.

⁹ Sosyal Sigortalar Kanunu'nun Md. 3-II-C'ye göre kanunla kurulu sosyal güvenlik kurumlarından malüllük veya emekli aylığı almakta iken tekrar çalışmaya başlayanlardan kanunda belirlenecek şartlar dahilinde sosyal güvenlik destek primi kesintisi yapılmaktadır. Kesinti oranı, prime esas kazanç üzerinden yüzde 30'dur.

kaybettiği görülmektedir. Bu kriz öncesi döneme göre yaklaşık yüzde 8'lik bir işgücü kaybı yaşandığı anlamına gelmektedir.

Tablo.27 – SSK Aktif Sigortalı Sayısı

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
I. Zorunlu sigortalı sayısı	5,254,125	4,886,881	5,223,283	5,615,238	6,181,251	6,725,447
Kamu	762,684	751,958	702,402	686,157	661,380	
Özel	4,491,441	4,134,923	4,520,881	4,929,081	5,519,871	
Mevsimlik	811,183	703,488	788,646	781,872	878,881	
Daimi	4,442,942	4,183,393	4,434,637	4,833,366	5,302,370	
Kadın	1,027,332	972,744	1,046,732	1,166,739	1,254,166	
Erkek	4,226,793	3,914,137	4,176,551	4,448,499	4,927,085	
II. Topluluk sigortalı sayısı	29,109	27,058	33,458	40,409	47,918	28,860
III. Çıtrak sayısı	253,301	191,187	215,259	231,915	219,000	122,073
IV. Toplam (I+II+III)	5,536,535	5,105,126	5,472,000	5,887,562	6,448,169	6,876,380
V. Destek primi ödeyen sayısı	133,246	127,200	139,974	144,192	185,605	238,617
VI. Genel Toplam (IV+V)	5,669,781	5,232,326	5,611,974	6,031,754	6,633,774	7,114,997

Kaynak: SSK, kendi hesaplamalarımız. *Ağustos sonu itibariyledir.

Kriz nedeniyle yaşanan istihdam kaybının 2002 yılında büyük ölçüde telafi edildiği, 2003 yılından itibaren ise aktif sigortalı sayısında önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. Aktif sigortalı sayısı, 2003 yılında 420 bin, 2004 yılında 602 bin, 2005 yılının ilk 8 ayında ise 481 bin kişi artış göstermiştir.

Tablo.28 – SSK Aktif Sigortalı Sayısındaki Değişim

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
I. Zorunlu sigortalı sayısı	248,722	-367,244	336,402	391,955	566,013	544,196
Kamu	5,755	-10,726	-49,556	-16,245	-24,777	
Özel	242,967	-356,518	385,958	408,200	590,790	
Mevsimlik	60,690	-107,695	85,158	-6,774	97,009	
Daimi	188,032	-259,549	251,244	398,729	469,004	
Kadın	62,101	-54,588	73,988	120,007	87,427	
Erkek	186,621	-312,656	262,414	271,948	478,586	
II. Topluluk sigortalı sayısı	3,780	-2,051	6,400	6,951	7,509	-19,058
III. Çıtrak sayısı	23,485	-62,114	24,072	16,656	-12,915	-96,927
IV. Toplam (I+II+III)	275,987	-431,409	366,874	415,562	560,607	428,211
V. Destek primi ödeyen sayısı	13,504	-6,046	12,774	4,218	41,413	53,012
VI. Genel Toplam (IV+V)	289,491	-437,455	379,648	419,780	602,020	481,223

Kaynak: SSK, kendi hesaplamalarımız. *Ağustos sonu itibariyledir.

2004 ve 2005 yıllarında aktif sigortalı sayısındaki artışta altı çizilmesi gereken gelişmelerden birisi, mevsimlik işçi sayılarında ve emekli olduktan sonra yeniden çalışmaya başladıkları için destek primi ödemeye başlayanların sayısındaki belirgin artışlardır. Destek primi ödeyenler ile mevsimlik işçilerin 2003 yılında toplam sigortalı sayısı artışına herhangi bir katkısı yok iken, bunların toplam aktif sigortalı artışı içerisindeki payı, 2004 yılında yüzde 23'e yükselmiştir. Son dönemde aktif sigortalı sayısındaki artışa rağmen, artışta geçici ve ikinci iş bulanların ağırlığının artması, ekonomideki gelişmelerin istihdama tam olarak yansımadağı yönündeki şikayetlerin belirginleşmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Aktif sigortalı sayısındaki gelişmelerde ön plana çıkan bir diğer değişim, kamu sektöründe çalışan aktif sigortalılardaki düzenli azalmadır. 2000 yılında SSK'ya tabi zorunlu sigortalılar içerisinde kamu kuruluşlarının payı yüzde 15'ler civarında iken, bu oran son dönemde yüzde 10 civarına düşmüştür. İstihdamda özel sektörün rolü giderek çok daha belirginleşmektedir.

Tablo.29 – SSK ‘ya Tabi Zorunlu Sigortalıların Nitelikleri

(Yüzde)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Kamu	14,5	15,4	13,4	12,2	10,7	9,3
Özel	85,5	84,6	86,6	87,8	89,3	90,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mevsimlik	15,4	14,4	15,1	13,9	14,2	15,8
Daimi	84,6	85,6	84,9	86,1	85,8	84,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kadın	19,6	19,9	20,0	20,8	20,3	
Erkek	80,4	80,1	80,0	79,2	79,7	
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SSK, kendi hesaplamalarımız.

*Haziran sonu itibariyledir.

Zorunlu sigortalıların ortalama yüzde 85’i daimi çalışanlardan oluşurken, yüzde 15’i mevsimlik çalışanlardan oluşmaktadır. Başta inşaat olmak üzere, tarım ve madencilik sektörlerinde mevsimlik işçilerin yoğun olarak çalıştığı görülmektedir. 2004 yılında zorunlu sigortalıların inşaat sektöründe yüzde 68’i, tarım, madencilik ve enerji sektörlerinde yaklaşık yüzde 20’si geçici işçilerden oluşmaktadır. Buna karşılık imalat sanayinde mevsimlik çalışanların payı oldukça sınırlı olup, yüzde 2’ler seviyesindedir.

Zorunlu sigortalıların cinsiyet ayrımına bakıldığında, SSK’ya tabi çalışanların ortalama olarak yüzde 20’si kadın, yüzde 80’i ise erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Kadınların işgücüne katılımının bazı sektörlerde çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin giyim ve hazır dokuma, sigortacılık, amme hizmetleri sektörlerinde kadınların payı yüzde 45-50 seviyesindedir.

Zorunlu sigortalı sayılarına sektörler itibariyle bakıldığında, toptan ve perakende ticaret başta olmak üzere, inşaat, şahsi hizmetler¹⁰, hukuk-ticaret-teknik hizmetler, giyim sanayi, dokuma sanayi, nakliyat, gıda sanayi, taşıt araçları sanayi, metal eşya sanayi sektörlerinin istihdam deposu olduğu görülmektedir. Bu sektörler toplam zorunlu sigortalıların $\frac{3}{4}$ ’ünü barındırmaktadır.

Zorunlu sigortalılara toplulaştırılmış sektörler itibariyle bakıldığında ise, hizmetler ve imalat sektörleri temel sektörler olarak ortaya çıkmaktadır. Hizmetler sektöründe kayıtlı olan zorunlu sigortalıların toplam içerisindeki payı yüzde 46 civarındadır. İmalat sektörünün payı ise yüzde 39 civarındadır. İnşaat sektörü de her geçen yıl nispi önemini giderek yitirse de, temel bir istihdam alanı olma özelliğini korumaya devam etmektedir. Tarım ve madencilik sektörleri zorunlu sigortalılar açısından nispeten düşük öneme sahip olmakta, bu nispi önem ise inşaat sektöründe olduğu gibi giderek zayıflamaktadır.

Zorunlu sigortalı sayılarındaki yıllık değişimlere bakıldığında, 2001 ekonomik krizinden en fazla etkilenen sektörün imalat sektörü olduğu, imalat sektörünü inşaat ve hizmetler sektörlerinin takip ettiği görülmektedir. SSK’ya tabi zorunlu sigortalı sayılarında kriz yılı olan 2001 yılında yaklaşık 367 bin kişilik bir azalma görülmektedir. Bu azalmanın yüzde 55’i (201 bin kişi) imalat sektöründe görülmüştür. Buna karşılık, inşaat aktivitesinde yaşanan daralma nedeniyle zorunlu sigortalı sayısında 98 bin kişilik bir azalma yaşandığı, hizmetler sektöründeki daralmanın ise 52 bin kişi ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

¹⁰ Lokanta, kahvehane, otel, berber, fotoğrafçı, kuru temizleme vb. işyerlerini ifade etmektedir.

Tablo.30 – Sektörler itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004
Tarım ve hayvancılık	39,842	38,532	40,116	40,821	43,263
Ormançılık	23,866	24,872	23,664	23,818	23,367
Balıkçılık	1,828	2,245	2,050	2,336	2,897
Kömür madenciliği	50,285	42,857	42,541	38,053	37,492
Kömür dışı madenler	16,006	10,258	8,798	8,552	8,512
Ham petrol ve doğalgaz	2,346	2,248	2,516	2,529	2,742
Taş, kil ve kum ocakları	19,543	18,459	20,746	22,929	26,163
Diğer madenler	10,197	8,146	9,883	10,999	10,457
Gıda maddeleri	243,351	213,730	242,046	248,606	261,231
İçki sanayi	12,257	11,863	11,208	11,009	9,312
Tütün sanayi	28,222	27,489	19,927	18,545	15,463
Dokuma sanayi	309,413	280,324	329,628	363,507	376,064
Giyim sanayi	300,892	278,354	342,947	401,465	396,768
Ağaç ve mantar ürünleri	41,207	34,697	35,804	39,215	43,901
Mobilya imalatı	53,877	42,414	46,861	56,992	71,092
Kağıt ve kağıt eşya	27,516	25,188	25,767	26,619	27,867
Matbaacılık ve basım sanayi	47,363	44,318	44,499	48,927	54,527
Deri ve deriden eşya sanayi	16,487	15,731	18,588	20,902	20,409
Kauçuk sanayi	21,768	18,341	21,449	24,543	26,004
Ecza ve kimyevi maddeler	70,194	66,741	67,881	69,599	74,175
Petrol ve kömür sanayi	8,781	8,546	8,073	7,907	7,957
Taş, toprak, kil, kum sanayi	120,853	103,883	112,287	123,139	138,314
Metal sanayi	63,494	64,192	59,504	65,061	71,959
Metal eşya sanayi	169,354	143,589	165,679	188,056	216,051
Makina imalatı	134,393	118,558	130,058	152,200	179,800
Elektrikli makina sanayi	71,690	59,673	69,520	76,856	88,748
Taşıt araçları sanayi	184,991	171,842	174,515	193,130	230,765
Diğer imalat sanayi	76,333	72,307	78,850	89,948	101,815
İnşaat	780,373	681,882	713,629	685,902	752,136
Elektrik, havagazı, buharlı ısıtıcılar	86,176	88,699	88,378	89,276	91,140
Su ve sıhhi tesisler	116,687	117,597	114,615	115,405	115,792
Toptan ve perakende ticaret	638,157	607,639	631,544	703,496	795,818
Bankalar ve mali müesseseler	70,159	62,319	55,349	57,577	60,381
Sigortacılık	20,780	20,726	21,588	23,084	25,780
Gayrimenkul işleri	4,063	3,683	4,195	4,842	5,965
Nakliyat	320,063	301,971	320,256	344,226	396,393
Ardıye ve depolar	32,119	28,359	28,875	31,679	34,988
Muhabere hizmetleri	7,076	7,184	7,514	7,204	7,457
Devlet hizmetleri	31,452	33,505	37,016	40,653	50,029
Amme hizmetleri	179,177	180,442	199,696	222,973	262,921
Hukuk, ticaret ve teknik hizmetler	362,117	349,487	360,329	385,508	423,764
Eğlence hizmetleri	33,120	31,664	34,793	36,897	41,373
Şahsi hizmetler	406,257	422,327	450,101	490,253	549,199
Genel Toplam	5,254,125	4,886,881	5,223,283	5,615,238	6,181,251
Tarım	65,536	65,649	65,830	66,975	69,527
Madencilik	98,377	81,968	84,484	83,062	86,366
İmalat	2,002,436	1,801,780	2,005,091	2,226,226	2,412,222
İnşaat	780,373	681,882	713,629	685,902	752,136
Hizmetler	2,307,403	2,255,602	2,354,249	2,553,073	2,861,000
Genel Toplam	5,254,125	4,886,881	5,223,283	5,615,238	6,181,251

Kaynak: SSK

Kriz sonrası dönem olan 2002-2004 döneminde imalat sektöründe yıllık ortalama 203 bin kişilik yeni kayıtlı istihdam imkanı yaratıldığı görülmektedir. Ancak, yaratılan ilave istihdama imalat sektörünün verdiği katkının giderek azaldığının altı çizilmelidir. Tablo.32'den de takip edilebileceği gibi 2002 yılında imalat sektörünün katkısı yüzde 60'lar seviyesinde iken, 2004 yılında bu katkı payı yüzde 33'lere gerilemiştir.

İmalat sektöründeki duraklamanın nedenlerine bakıldığında, dokuma ve tekstil sektörü ağırlıklı bir duraklamanın sözkonusu olduğu görülmektedir. Dokuma sektöründe 2003 yılında 34 bin kişilik ilave bir istihdam yaratılabilmişken, 2004 yılında bu artış 13 bin kişi ile sınırlı kalmıştır. Giyim sektöründe ise 2004 yılında 4 bin kişi civarında bir istihdam kaybı yaşandığı, 2003 yılındaki 58 bin kişilik artış dikkate alındığında, sektörün 2004 yılında bir duraklama yaşadığı anlaşılmaktadır.

Hizmetler sektöründe ise, imalat sektörüne nazaran daha dinamik bir değişim yaşandığı görülmektedir. 2002 yılında hizmetler sektöründe yaklaşık 100 bin kişilik bir istihdam yaratılmışken, ilave istihdam artışı 2003 yılında 200 bin, 2004 yılında ise 310 bin kişi olmuştur. Hizmetler sektörünün yaratılan ilave istihdama katkı derecesi 2002 yılında yüzde 29 iken, 2004 yılında yüzde 54'lere yükselmiştir. Alt detaylarına bakıldığında, toptan-perakende ticaret ve nakliyat sektörlerinin, hizmetler sektöründeki bu dinamik değişimin temel motorları olduğu görülmektedir.

Tablo.31 – Sektörler itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları

(Yüzde Dağılım)	2000	2001	2002	2003	2004
Tarım	1,2	1,3	1,3	1,2	1,1
Madencilik	1,9	1,7	1,6	1,5	1,4
İmalat	38,1	36,9	38,4	39,6	39,0
İnşaat	14,9	14,0	13,7	12,2	12,2
Hizmetler	43,9	46,1	45,0	45,5	46,3
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SSK, kendi hesaplamalarımız.

İmalat sektöründeki bu duraklamaya karşılık, ticaret ve nakliyat sektörlerinde yaşanan sözkonusu gelişimin, kriz sonrası dönemde üretimden ziyade ticaretin, ithalatın ön plana çıktığı bir ekonomik faaliyet yapısı ile tutarlı olduğu hususunun altı çizilmelidir.

Tablo.32 – Sektörler itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayılarındaki yıllık değişim

	2000	2001	2002	2003	2004
Zorunlu sigortalı sayısındaki yıllık değişim, (Kişi)					
Tarım	-1,519	+113	+181	+1,145	+2,552
Madencilik	+13,059	-16,409	+2,516	-1,422	+3,304
İmalat	+82,239	-200,656	+203,311	+221,135	+185,996
İnşaat	+18,921	-98,491	+31,747	-27,727	+66,234
Hizmetler	+136,022	-51,801	+98,647	+198,824	+307,927
Genel Toplam	+248,722	-367,244	+336,402	+391,955	+566,013
Yıllık değişimlerin yüzde dağılımı, (Yüzde)					
Tarım	-0,6	0,0	0,0	0,3	0,5
Madencilik	5,3	-4,5	0,7	-3,6	0,6
İmalat	33,1	-54,6	60,4	56,4	32,9
İnşaat	7,6	-26,8	9,4	7,1	11,7
Hizmetler	54,6	-14,1	29,3	50,7	54,4
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SSK, kendi hesaplamalarımız.

Zorunlu sigortalı sayılarına işyeri büyüklüğü itibariyle bakıldığında, 9 ve daha az işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan zorunlu sigortalıların toplam sigortalılar içerisinde yüzde 30'luk bir paya sahip olduğu görülmektedir. 10-49 arasında işçi çalıştıran işyerleri istihdamın yüzde 27'sini, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri ise yüzde 43'ünü barındırmaktadır. 100 ve daha az işçi çalıştıran işyerlerini küçük ve orta ölçekli işletmeler olarak adlandırdığımızda ve bu işletmelerin zorunlu sigortalıların yüzde 67'sini barındırdıkları dikkate alındığında, KOBİ'lerin Türk ekonomisi için kayıtlı istihdam açısından da önemi teyit edilmiş olmaktadır.

Tablo.33 – İşyeri büyüklüğü itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları

İşyeri Büyüklüğü	2000	2001	2002	2003	2004	%*
1 kişi çalıştıran işyerleri	323,686	321,265	313,511	330,155	350,553	6,1
2-9 kişi çalıştıran işyerleri	1,287,971	1,187,695	1,215,971	1,311,958	1,470,782	23,9
10-19 kişi çalıştıran işyerleri	538,625	511,318	557,985	614,208	749,000	10,9
20-49 kişi çalıştıran işyerleri	816,913	772,255	843,609	946,555	1,013,248	16,2
50-99 kişi çalıştıran işyerleri	538,670	488,466	513,481	541,076	565,533	9,8
100-500 kişi çalıştıran işyerleri	1,172,839	1,098,876	1,191,183	1,254,022	1,342,077	22,3
501-1000 kişi çalıştıran işyerleri	315,267	287,632	325,404	356,057	359,310	6,1
1001 + işçi çalıştıran işyerleri	260,154	219,374	262,139	261,207	330,748	4,9
Genel Toplam	5,254,125	4,886,881	5,223,283	5,615,238	6,181,251	100,0
İşyeri sayısı	753,275	723,503	727,409	777,177	850,928	
İşyeri başına çalışan sayısı, kişi	6,98	6,75	7,18	7,23	7,26	

Kaynak: SSK

* 2000-2004 dönemi ortalama yüzde dağılımı ifade etmektedir.

SSK'na tabi işyerlerinde oldukça genç bir işgücüne sahip bulunduğu görülmektedir. Zorunlu sigortalı olarak çalışanların ortalama yaşı 32 olarak hesaplanmaktadır. Ortalama yaş, kadın çalışanlarda 30, erkek çalışanlarda ise 33 civarındadır. Zorunlu sigortalılardaki bu yaş dağılımı, aynı zamanda mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren istihdam modelinin ne olduğu konusunda net ipuçları vermektedir.

Tablo.34 – Yaş grupları itibariyle SSK'ya tabi zorunlu sigortalı sayıları

Yaş Grubu, 2004	Erkek		Kadın		Toplam		Kadın Oranı,%
	Kişi	% Dağ.	Kişi	% Dağ.	Kişi	% Dağ.	
14-25 yaş	1,050,543	21,3	477,972	38,1	1,528,515	24,7	31,3
26-35 yaş	2,003,604	40,7	486,504	38,8	2,490,108	40,3	19,5
36-45 yaş	1,385,388	28,1	229,688	18,3	1,615,076	26,1	14,2
46-55 yaş	347,743	7,1	53,797	4,3	401,540	6,5	13,4
56-65 yaş	28,308	0,6	5,160	0,4	33,468	0,5	15,4
66 + yaş	6,399	0,1	855	0,1	7,254	0,1	11,8
Bilinmeyen	105,100	2,1	190	0,0	105,290	1,7	0,2
Genel Toplam	4,927,085	100,0	1,254,166	100,0	6,181,251	100,0	20,3
Ortalama yaş	33,0		29,6		32,3		

Kaynak: SSK

Sosyal güvenlik reformu denilince ilk akla gelen çözüm emeklilik yaşının artırılması olmaktadır. Bu ölçüde genç bir işgücüne, düşük eğitim düzeyine ve bu istihdam modeline sahip olan bir ülkede sözkonusu çözümün doğruluğu tartışılmalıdır. Halihazırda ortalama yaşın 32, ortalama eğitim süresinin 9,1 yıl olduğu kayıtlı istihdamın ortalama yaşının, örneğin 45-50'ye çıkarılması ile üretim verimliliği arasında doğrusal bir ilişki mi beklenmelidir? Yoksa tam aksine mevcut üretim modelini daha yaşlı ve eğitim düzeyi düşük bir istihdam yapısı ile gerçekleştirmeyi hedefleyerek üretimin verimliliğinin düşmesine mi neden oluruz? Bu soruların cevabı, sadece sosyal güvenlik açıklarının finansmanı üzerine odaklanılarak alışageldiğimiz çözümlerle verilemez. Türkiye'nin istihdam politikasını belirleyen veya yönlendiren tek değişken sosyal güvenlik açıkları olmamalıdır. İstihdam modeli, üretim modelinden ayrı düşünülemez. Örneğin, giyim sektörü ağırlıklı bir üretim yapısı olan bir

ekonomide, göreceli olarak yaşlı olan bir istihdamın görme yeteneği de dahil olmak üzere tüm alanlardaki enerjisinden aynı üretim verimliliğini alamayabiliriz.

14-25 yaş arasını temsil eden en genç çalışan grubunda kadın ağırlığının daha fazla olduğu, ortalama kadın çalışan oranı yüzde 20 civarında iken, sözü edilen en genç yaş grubunda kadın ağırlığının yüzde 31 civarına yükseldiği görülmektedir. En genç yaş grubundaki göreceli kadın çalışan ağırlığı, “*Haydi kızlar okula !*” vb. kampanyalarının gerekliliğini doğrular nitelikte olmakla birlikte, Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısı konusunda net bazı ipuçlarını da bünyesinde bulundurmaktadır. Sadece kırsal bölgelerde değil, sanayi bölgelerinde de kız çocuklarını okuldan erken ayıran nedenlerin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

4.2. Emekli Sandığına tabi aktif sigortalılar

Genel ve katma bütçeli kuruluşlar, özel idareler, belediyeler, özel kanunlarla kurulmuş diğer devlet kurumları ile bu kurumlara bağlı idare, müessese ve döner sermayeli kuruluşlarda çalışan memurlar, 5434 sayılı kanuna göre kurulan Emekli Sandığına tabidirler. Bu kapsamda toplam iştirakçi sayısı, 2005 yılının Eylül ayı sonu itibariyle yaklaşık 2,394 bin kişidir. Tablo.35’den de takip edilebileceği gibi toplam iştirakçi sayısında özellikle son 3 yıllık dönemde çok önemli bir değişiklik yaşanmamış ve iştirakçi sayısı 2,400 bin kişi civarında sabit kalmıştır. İştirakçiler içerisinde kadın memurların payı ise yüzde 32-33 civarında kalmıştır.

Tablo.35 – Emekli Sandığı iştirakçi sayısı

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
İştirakçi sayısı	2,163,698	2,236,050	2,372,777	2,408,148	2,404,091	2,393,692
Kadın	716,212	740,351	758,367	769,341	776,352	781,466
Erkek	1,447,486	1,495,699	1,614,410	1,638,807	1,627,739	1,612,226
İştirakçi sayısındaki değişim	+45,613	+72,352	+136,727	+35,371	-4,057	-10,399
Kadın	+12,793	+24,139	+18,016	+10,974	+7,011	+5,114
Erkek	+32,820	+48,213	+118,711	+24,397	-11,068	-15,513
Kadın iştirakçi oranı, Yüzde	33,1	33,1	32,0	31,9	32,3	32,6

Kaynak: Emekli Sandığı

*Eylül sonu itibariyledir.

Serbest memur kadrolarının çok önemli bir bölümünü eğitim ve öğretim hizmeti sunan memurlardan oluştuğu, bu hizmet türünü genel idare ve sağlık sektörlerinin takip ettiği görülmektedir. Eğitim, sağlık, iç güvenlik ve adalet hizmetleri gibi devletin temel fonksiyonlarını oluşturan hizmet alanlarının, toplam memur kadroları içerisinde yüzde 58 gibi önemli bir paya sahip olduğu gözlenmektedir.

Son 5 yıllık gelişmelere bakıldığında serbest memur kadrolarında çok önemli bir gelişme yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Toplam serbest memur kadroları son 5 yıllık dönemde 67 bin kişilik bir artış göstermiştir. Sözkonusu dönemde, özellikle sağlık, genel idare, emniyet ve adalet hizmetleri ile ilgili memur kadrolarının artırıldığı gözlenmektedir.

Diğer taraftan, memur kadrolarının yaklaşık yüzde 83’ünü genel bütçeli kuruluşlar oluşturmaktadır. Memur kadrolarına sahip diğer devlet kurumları, katma bütçeli idareler, özel bütçeli kuruluşlar ve döner sermaye başlıkları altında toplanmaktadır.

Tablo.36 – Hizmet sınıfları itibariyle memur kadroları*

(Kişi)	Genel Bütçe	Katma Bütçe	Özel Bütçe	Kefalet Sandığı	Döner Sermaye	Genel Toplam	Yüzde Dağılım
Genel idare hizmetleri	366,287	81,074	47,057	29	21,254	515,701	23,4
Mülki idare hizmetleri	2,163	0	0	0	0	2,163	0,1
Sağlık hizmetleri	274,213	29,453	3,378	0	7,172	314,216	14,3
Teknik hizmetler	68,928	26,053	6,527	0	2,122	103,630	4,7
Eğitim-öğretim hizmet.	631,097	1,517	3	0	0	632,617	28,7
Avukatlık hizmetleri	1,118	818	727	0	221	2,884	0,1
Emniyet hizmetleri	198,492	0	0	0	0	198,492	9,0
Din hizmetleri	80,790	181	1	0	0	80,972	3,7
Yardımcı hizmetler	177,800	33,575	6,044	4	1,701	219,124	9,9
Hakimlik-savcılık hizmet.	15,325	0	0	0	0	15,325	0,7
Akademik hizmetler	589	116,312	60	0	0	116,961	5,3
Genel Toplam	1,816,802	288,983	63,797	33	32,470	2,202,085	100,0
Yüzde Dağılım	82,5	13,1	2,9	0,0	1,5	100,0	

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 2006 Yılı Bütçe Gerekçesi.

*1 Eylül 2005 itibariyle kullanılabilir kadroları ifade etmektedir. 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'na tabi personel hariçtir.

Emekli Sandığı iştirakçilerine yaş grupları itibariyle bakıldığında, SSK'ya tabi çalışanlarda olduğu gibi, devlet memurları da oldukça genç bir nüfus yapısına sahiptir. Emekli Sandığı iştirakçilerinin ortalama yaşı 32,1 olarak hesaplanmaktadır. SSK'ya tabi zorunlu sigortalıların 2004 yılındaki ortalama yaşının da 32,3 olduğu hatırlanacak olursa, Türkiye'de istihdamın çok genç bir yaş yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo. 37 – Hizmet sınıfları itibariyle memur kadrolarındaki gelişim*

(Kişi)	Memur kadroları**		Yüzde Dağılım		Fark	
	2000	2005	2000	2005	Kadro	% Dağ.
Genel idare hizmetleri	481,871	515,701	22,6	23,4	+33,830	+0,8
Mülki idare hizmetleri	2,113	2,163	0,1	0,1	+50	0,0
Sağlık hizmetleri	286,359	314,216	13,4	14,3	+27,857	+1,0
Teknik hizmetler	106,345	103,630	5,0	4,7	-2,715	-0,3
Eğitim-öğretim hizmet.	642,298	632,617	30,1	28,7	-9,681	-1,4
Avukatlık hizmetleri	2,697	2,884	0,1	0,1	+187	0,0
Emniyet hizmetleri	182,138	198,492	8,5	9,0	+16,354	+0,5
Din hizmetleri	81,088	80,972	3,8	3,7	-116	-0,1
Yardımcı hizmetler	228,983	219,124	10,7	9,9	-9,859	-0,8
Hakimlik-savcılık hizmet.	10,950	15,325	0,5	0,7	+4,375	+0,2
Akademik hizmetler	110,186	116,961	5,2	5,3	+6,775	+0,1
Genel Toplam	2,135,028	2,202,085	100,0	100,0	+67,057	

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 2001 ve 2006 Yılı Bütçe Gerekçeleri.

* 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'na tabi personel hariçtir.

** 2000 ve 2005 yıllarında 1 Eylül itibariyle kullanılabilir kadrolar ifade edilmektedir.

Emekli Sandığı iştirakçilerinin çok büyük ölçüde 24-41 yaş grubunda olduğu ve toplam iştirakçilerin yüzde 82'sinin bu yaş gruplarında toplandığı görülmektedir. Altı çizilmesi gereken bir diğer husus, 18-23 yaş grubunun nispi payının giderek küçülmesi ile ilgilidir. 2000 yılında bu yaş grubunun nispi payı yüzde 12,5 iken, 2005 yılının ilk 9 ayında yüzde 4'lere kadar gerilemiştir. Bu gelişmede, devlet memuriyetine giriş koşullarında giderek artan ölçüde üniversite mezuniyeti şartının yaygınlaşmasının ve son yıllarda toplam iştirakçi sayısındaki gerilemenin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo.38 – Yaş grupları itibariyle Emekli Sandığı iştirakçileri

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
İştirakçi Sayısı (Kişi)						
18 – 23 Yaş	270,266	312,776	283,770	225,000	168,590	106,950
24 – 29 Yaş	570,756	634,103	712,814	755,587	752,086	725,094
30 – 35 Yaş	570,772	571,541	604,808	627,207	670,651	712,947
36 – 41 Yaş	412,589	404,837	460,936	500,429	519,091	542,951
42 – 47 Yaş	218,614	206,427	224,352	245,378	247,863	261,968
48 – 53 Yaş	77,032	67,971	52,190	29,255	24,941	25,038
54 – 60 Yaş	35,890	34,222	31,314	22,896	16,894	13,007
60 + Yaş	7,779	4,173	2,593	2,426	3,975	5,737
Genel Toplam	2,163,698	2,236,050	2,372,777	2,408,148	2,404,091	2,393,692
İştirakçi Sayısı (Yüzde Dağılım)						
18 – 23 Yaş	12,5	14,0	12,0	9,3	7,0	4,5
24 – 29 Yaş	26,4	28,4	30,0	31,4	31,3	30,3
30 – 35 Yaş	26,4	25,6	25,5	26,0	27,9	29,8
36 – 41 Yaş	19,1	18,1	19,4	20,8	21,6	22,7
42 – 47 Yaş	10,1	9,2	9,5	10,2	10,3	10,9
48 – 53 Yaş	3,6	3,0	2,2	1,2	1,0	1,0
54 – 60 Yaş	1,7	1,5	1,3	1,0	0,7	0,5
60 + Yaş	0,4	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ortalama yaş**	32,4	31,8	31,8	31,9	32,2	32,7

Kaynak: Emekli Sandığı

* Eylül sonu itibariyledir.

** Ortalama yaşın hesabında ilgili yaş grubunun orta değeri esas alınmıştır. Örneğin, 18-23 yaş grubunu temsilen 20 yaş esas alınmıştır.

4.3. Bağkur'a tabi aktif sigortalılar

1479 sayılı Bağkur Kanunu'na göre; esnaf ve sanatkarlar, ticari ya da serbest meslek kazancı nedeniyle gelir vergisi mükellefi olan bağımsız çalışanlar, gelir vergisinden muaf olmakla birlikte esnaf ve sanatkar siciline ve ilgili meslek kuruluşuna kayıtlı olan bağımsız çalışanlar, şirket ortakları, anonim şirketin kurucu ve yönetim kurulu üyesi ortakları, köy ve mahalle muhtarları zorunlu sigortalı sayılmaktadır.

Diğer taraftan herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşu kapsamında olmayan ve bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın tarımsal faaliyette bulunan 18 yaşını doldurmuş kişilerin, 2926 sayılı Tarım Kanunu'nun ilgili hükümleri gereği zorunlu sigortalı olarak Bağkur'a kayıt ve tescil yaptırılmaları gerekmektedir.

Bağkur kapsamındaki aktif sigortalıların tanımlanmasında, sözkonusu zorunlu sigortalı olma faktörü kullanılmış, bu nedenle 1479 ve 2926 sayılı Kanunlar çerçevesinde zorunlu sigortalı olarak belirlenenlerin toplamı alınmıştır. Bu toplama 1479 sayılı Kanunu göre zorunlu sigortalı olarak tanımlanan köy ve mahalle muhtarları da dahil edilirken, her iki Kanun kapsamında isteğe bağlı sigortalı olma hakkı verilenler toplama dahil edilmemiştir.

$$\text{Bağkur Aktif Sigortalı Sayısı}^* = \text{Zorunlu Sigortalılar (1479 sayılı Kanun)} + \text{Muhtarlar (1479 sayılı Kanun)} + \text{Zorunlu Sigortalılar (2926 sayılı Kanun)}$$

* 2926 sayılı Tarım Kanunu'na tabi isteğe bağlı sigortalılar ile 1479 sayılı Bağkur Kanunu'na tabi isteğe bağlı sigortalılar dahil değildir.

Bağkur'a tabi zorunlu sigortalı sayısının 3 milyon civarında değişim gösterdiği, aktif sigortalıların kendi içindeki dağılımlarına bakıldığında ise 1479 sayılı Kanun kapsamındaki esnaf, sanatkar ve şirket ortaklarının yüzde 70 civarında bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. 2926 sayılı Kanun kapsamında tarımsal faaliyette bulunan kişilerin ağırlığının da yüzde 30'lar seviyesinde olduğu, muhtarların toplam sigortalılar içinde ihmal edilebilir bir payının olduğu anlaşılmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken gelişme, 2000-2005 döneminde esnaf ve sanatkarların toplam zorunlu sigortalılar içerisindeki ağırlığının giderek azalması, buna karşılık tarımsal faaliyette bulunanların oranındaki artıştır.

Tablo.39 – Bağkur aktif sigortalı sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Sigortalı Sayısı (Kişi)						
I.Zorunlu sigortalı (1479 S.K.)	2,153,353	2,167,511	2,163,850	2,201,008	2,195,325	2,090,582
II.Muhtarlar	28,233	30,689	28,705	23,239	25,162	22,058
III.Zorunlu sigortalı (2926 S.K.)	876,148	889,149	890,976	923,234	997,937	1,002,206
Genel Toplam	3,057,734	3,087,349	3,083,531	3,147,481	3,218,424	3,114,846
Sigortalı Sayısındaki Değişim (Kişi)						
I.Zorunlu sigortalı (1479 S.K.)	+243,077	+14,158	-3,661	+37,158	-5,683	-104,743
II.Muhtarlar	-1,084	+2,456	-1,984	-5,466	+1,923	-3,104
III.Zorunlu sigortalı (2926 S.K.)	-15,406	+13,001	+1,827	+32,258	+74,703	+4,269
Genel Toplam	+226,587	+29,615	-3,818	+63,950	+70,943	-103,578
Sigortalı Sayısı (Yüzde Dağılım)						
I.Zorunlu sigortalı (1479 S.K.)	70,4	70,2	70,2	69,9	68,2	67,1
II.Muhtarlar	0,9	1,0	0,9	0,7	0,8	0,7
III.Zorunlu sigortalı (2926 S.K.)	28,7	28,8	28,9	29,4	31,0	32,2
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Bağkur Genel Müdürlüğü , kendi hesaplamalarımız.

*Ekim sonu itibariyledir.

2000-2005 döneminde, 1479 sayılı Kanun kapsamında faaliyet gösteren zorunlu sigortalı esnaf ve sanatkar sayısında bir durağanlık yaşandığı anlaşılmaktadır. Kriz öncesi dönem olan 2000 yılında 243 bin kişi civarında artan esnaf ve sanatkar sayısı, kriz sonrası dönemde durağanlaşarak, 2000 yılındaki 2,153 bin kişilik seviyesinden 2003 yılı sonu itibariyle 2,201 bin kişiye yükselebilmektedir. 2004 ve 2005 yılının ilk 10 aylık dönemi itibariyle ise 110 bin kişilik bir azalış göstererek 2,091 bin kişiye gerilemiştir. Esnaf ve sanatkarlar sayısında son yıllarda yaşanan azalış, 2926 sayılı Kanun kapsamında tarımsal faaliyet gösteren kişilerdeki artış ile telafi edilse de, 2005 yılının ilk 10 aylık döneminde Bağkur'un toplam aktif sigortalı sayısında 104 bin kişilik bir gerileme yaşandığı görülmektedir¹¹.

Bağkur kapsamındaki aktif sigortalılara cinsiyetleri itibariyle bakıldığında, Emekli Sandığı ve SSK'ya tabi sigortalılara göre oldukça düşük bir kadın oranı göze çarpmaktadır. Kadın esnaf ve sanatkarlarımızın toplam esnaf içerisindeki payı yüzde 14 civarında hesaplanmaktadır. Hatırlanacağı üzere, kadın sigortalı oranı Emekli Sandığı iştirakçileri arasında yüzde 32, SSK aktif sigortalıları içerisinde ise yüzde 20 idi. 2926 sayılı Kanun çerçevesinde tarımsal faaliyette bulunan kadınların oranı ise beklentilerin aksine çok daha düşük olup, yüzde 2 civarında seyretmektedir. Bu durum, kadın işgücü tarımsal faaliyetlerde yaygın olarak kullanılmasına rağmen, sosyal güvenlik çatısı altına girmeleri "ata-erkil" bir aile yapısına sahip olmamız nedeniyle mümkün olamamaktadır. Bunun ötesinde sosyal

¹¹ Bağkur Genel Müdürlüğü, Mart-2005 döneminde 81 ilde sigortalı bilgilerini güncelleştirmek için bir çalışma başlatmıştır. Aktif olmayan üyelikler gözden geçirilmektedir. Bu nedenle zorunlu sigortalı sayısında 2005 yılında yaşanan gerileme dikkatle değerlendirilmelidir.

güvenlik primlerini ödeme güçlerinin olmaması, uygulamalar konusunda bilgi noksanlığı da kadınları sosyal güvenlik dışında bırakan diğer ana nedenler olarak görülebilir.

Tablo.40 – Cinsiyetleri itibariyle Bağkur sigortalıları

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
1479 sayılı Kanun kapsamındaki aktif sigortalılar**						
Kadın	316,086	319,136	319,382	332,296	344,713	348,447
Erkek	2,107,963	2,117,520	2,101,259	2,118,112	2,093,901	1,989,242
Toplam	2,424,049	2,436,656	2,420,641	2,450,408	2,438,614	2,337,689
Kadın oranı (Yüzde)	13,0	13,1	13,2	13,6	14,1	14,9
2926 sayılı Kanun kapsamındaki aktif sigortalılar**						
Kadın	20,152	17,913	16,214	16,538	21,989	27,131
Erkek	868,493	882,086	884,477	916,903	987,946	988,040
Toplam	888,645	899,999	900,691	933,441	1,009,935	1,015,171
Kadın oranı (Yüzde)	2,3	2,0	1,8	1,8	2,2	2,7
Toplam aktif sigortalılar**						
Kadın	336,238	337,049	335,596	348,834	366,702	375,578
Erkek	2,976,456	2,999,606	2,985,736	3,035,015	3,081,847	2,977,282
Toplam	3,312,694	3,336,655	3,321,332	3,383,849	3,448,549	3,352,860
Kadın oranı (Yüzde)	10,1	10,1	10,1	10,3	10,6	11,2

Kaynak: Bağkur Genel Müdürlüğü , kendi hesaplamalarımız.

* Ekim sonu itibariyledir.

** İsteğe bağlı sigortalılar dahildir.

Bağkur zorunlu sigortalılarına meslekleri itibariyle bakıldığında şoför, nakliyecisi, ağır taşıt kullananların en yaygın meslek olduğu, her 100 sigortalıdan 16 tanesinin bu mesleği icra ettiği görülmektedir. Gıda ticareti, kırtasiye-kitap satışı, kahvehane işletmeciliği, tuhafiyecilik ve oto tamir-yedek parça satışı vb. faaliyetler en yaygın meslekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu 6 tür mesleği icra edenlerin, toplam sigortalıların yaklaşık yarısını oluşturduğunun altının çizilmesi gerekmektedir.

Son 5 yıldaki mesleklerin gelişimlerine bakıldığında, kurumlaşma ve ölçek ekonomisi nedeniyle bazı mesleklerin erezyona uğradığı ve giderek nispi önemini yitirdiği görülmektedir. Kasaplar, seyyar satıcılar, kaportacılar, ayakkabıcılar, demirciler, mobilya imalatçıları bu mesleklere örnek olarak verilebilir.

Bu örnekler, kurumsallaşma ve ölçek ekonomisinin “küçük esnafılık ya da sanatkarlık” şeklinde kendi kendine istihdam yaratma imkanı üzerindeki etkisinin izlenmesi açısından önemlidir.

Tablo.41 – Bağkur’a tabi zorunlu sigortalıların mesleklere dağılımı (1479 sayılı Kanun)

	2000	2001	2002	2003	2004
Şoförler, nakliyeciler, vinç vb. araç sürücüleri	381,884	380,388	372,918	369,290	355,519
Toptan perakende gıda ticareti yapanlar	201,820	222,378	217,068	193,627	209,118
Kırtasiye, kitap, çiçekçi, müzik aletleri ticareti	156,824	165,987	172,319	182,587	191,018
Kahvehane, bilardo, bezik salonu işletmeciliği	109,970	108,122	105,840	104,669	100,608
Tuhafiye, manifatura, hazır elbise ticareti	90,542	90,734	90,166	92,065	92,261
Oto tamirciliği ve oto yedek parça ticareti	73,282	73,035	72,227	72,183	71,205
Mobilya imalat, marangoz, sandık imalatı	71,956	70,219	68,202	67,032	65,163
Lokanta, kafeterya, pastahane, kebabçı	58,534	58,621	58,520	58,901	58,287
Meyve sebze ticareti, tekel ve diğer büfeler	55,992	56,074	55,743	56,115	55,879
Seyyar satıcılar, pazarcılar, gazete satıcıları	63,430	61,186	59,339	58,575	55,868
Berber, kuaför, güzellik salonu işletenler	46,256	47,846	48,545	50,049	51,148
Elektrikçi, TV ve beyaz eşya tamirciliği	40,313	40,088	39,767	39,593	39,134
Demirci, tornacı, sobacı, zirai alet tamiri	43,611	42,099	40,546	38,969	37,114
Ayakbabcı, çantacı, derici, saraçlar	39,191	37,876	36,634	35,835	34,596
Fırıncı, pastacı, tatlıcı, şekerleme, mandıra	33,520	33,316	32,729	32,374	31,459
Terzi, yorgancı, nakışçı, şapkaçı	35,472	33,903	32,268	30,992	29,467
İnşaat malzeme satışı, nalburiye, hırdavatçı	21,002	20,955	20,629	20,252	19,795
Kuyumcu, hediyeelik eşya, bujiteri	17,768	18,067	18,130	18,339	18,400
Kasaplar	19,677	19,304	18,941	18,580	17,993
Dokumacı, trikotajcı, çadırcı, tiftikçi	18,047	17,508	17,163	17,318	16,640
Sigorta acentası, emlakçı, oto komisyoncusu	14,839	15,439	15,707	16,161	16,512
Elektrikli ev eşyası, mobilya, halı satışı	16,767	16,577	16,406	16,337	16,099
İnşaat müteahhitliği, taahhüt işi yapanlar	17,191	16,720	16,228	15,787	15,127
Camcılar, züccaciyeciler	15,060	14,845	14,522	14,198	13,846
Eczacılar	13,412	13,756	13,404	13,253	13,175
Zahireci, uncu, pamuk yün yapağı ticareti	14,598	14,036	13,553	13,240	12,653
Doktor, diş doktoru	11,303	11,789	11,816	11,773	11,624
Muhasebeciler	10,522	11,000	11,182	11,285	11,150
Seramik, kiremit, fayans, çimento, inşaat mlz.	10,889	10,519	10,243	9,884	9,463
Sihhi&kalorifer tesisatı, klima, havalandırma	9,774	9,728	9,622	9,585	9,340
İnşaat ustaları, boya ve badanacılar	10,965	10,497	10,150	9,810	9,270
Bar, gazino, diskotek, kulüp, çay bahçesi	8,877	9,033	9,025	9,206	9,206
Kaynakçı, lehimci, bakırcı, kalaycı	10,523	10,167	9,712	9,315	9,075
Emanetçi, arzuhalcı, ayakkabı boyacı, kantarcı	11,041	10,426	9,957	9,566	8,975
İthalat ihracat işi yapanlar	5,574	5,513	5,672	7,431	8,882
Kaportacı ve karoserciler	10,864	10,382	9,923	9,400	8,763
Keresteci, hızarıcı, bıçakçılar	9,410	9,043	8,669	8,377	7,937
İnşaat mühendisleri	6,658	6,971	7,165	7,306	7,501
Gözlükçüler, fotoğrafçılar	8,025	7,927	7,769	7,637	7,491
Otel, motel, pansiyoncular	6,535	6,494	6,382	6,327	6,252
Elektrik ve makina mühendisleri	6,007	5,940	5,830	5,782	5,936
Kağıt, karton eşya, matbaacılar	5,892	5,885	5,815	5,786	5,602
Kimyevi madde, kimya lab., ecza deposu	4,919	5,014	5,138	5,368	5,410
Plastik, kauçuk eşya, lastik kaplama, düğme	5,146	5,128	5,067	5,069	4,925
Mimarlar	4,573	4,598	4,498	4,485	4,572
Diğer mühendis ve tıpla ilgili meslekler	3,111	3,391	3,549	3,761	4,163
Taş ve mermer oyma işleri	3,555	3,677	3,737	3,832	3,868
Değirmenciler	4,672	4,483	4,268	4,101	3,767
Saat tamir ve satışı	4,219	4,079	3,912	3,789	3,616
Mali müşavirler	2,295	2,692	2,935	3,270	3,506
Bıçak, fırça, madeni büro eşyası, çilingir	3,834	3,686	3,549	3,393	3,196
Veteriner, ebe, sünnetçi, iğneci, sağlık memur	2,537	2,694	2,764	2,990	3,185
Kuru temizleyiciler	2,653	2,572	2,452	2,341	2,213
Diğer meslekler ve mesleği bilinmeyenler	298,022	295,104	315,535	373,818	378,353
Genel Toplam	2,153,353	2,167,511	2,163,850	2,201,008	2,195,325

Kaynak: Bağkur Genel Müdürlüğü

Tablo.42 – Bağkur’a tabi zorunlu tarım sigortalılarının mesleklere dağılımı (2926 sayılı Kanun)

	2000	2001	2002	2003	2004
Tarla ziraati yapanlar	669,524	674,624	670,894	687,498	725,917
Sebzeçilik ve seracılık yapanlar	23,032	25,049	27,588	32,351	39,758
Meyvecilik yapanlar	49,998	54,846	57,028	62,210	73,129
Çay, zeytin ve zeytinyağı üreten çiftçiler	14,361	14,862	15,871	18,321	22,619
Hayvancılık yapanlar	13,700	14,265	14,644	16,467	21,448
Su ürünü elde eden ve avcılık yapanlar	2,065	2,062	2,090	2,366	4,243
Orman ürünü elde edenler	3,154	3,118	3,039	3,110	3,327
Diğer tarım sektörü çalışanları	100,314	100,323	99,822	100,911	107,496
Genel Toplam	876,148	889,149	890,976	923,234	997,937

Kaynak: Bağkur Genel Müdürlüğü

2926 sayılı Kanun kapsamında tarımsal faaliyetlerde bulunanların mesleklerine bakıldığında ise, tarla ziraati yapanların çoğunluğu oluşturduğu, sebze ve meyvecilik yapanlar ile seracılık yapanların diğer çoğunluğu oluşturan meslekler olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo.43– Yaş grupları itibarıyla Bağkur aktif sigortalıları

	2000	2001	2002	2003	2004	% Dağ.*
Aktif Sigortalı Sayısı (Kişi)**						
18-24 yaş grubu	88,865	82,922	73,232	77,009	89,138	2,4
25-29 yaş grubu	289,697	289,541	273,179	278,321	289,178	8,5
30-34 yaş grubu	458,911	454,585	461,288	473,073	490,721	13,9
35-39 yaş grubu	615,802	636,002	608,696	613,734	608,266	18,4
40-44 yaş grubu	606,426	591,635	617,402	637,954	660,632	18,5
45-49 yaş grubu	457,981	498,028	490,707	494,819	502,855	14,5
50-54 yaş grubu	324,621	326,327	333,430	336,600	343,406	9,9
55-59 yaş grubu	171,047	163,537	168,829	171,243	173,393	5,0
60-64 yaş grubu	122,276	115,514	114,160	107,449	102,362	3,3
65+ yaş grubu	177,068	178,564	180,409	193,647	188,598	5,5
Genel Toplam	3,312,694	3,336,655	3,321,332	3,383,849	3,448,549	100,0
Ortalama yaş***						
1479 S.K. tabi olanlar	40,4	40,5	40,7	40,8	40,9	40,7
2926 S.K. tabi olanlar	47,3	47,0	47,0	46,5	45,4	46,6
Genel Toplam	42,2	42,2	42,4	42,4	42,2	42,3

Kaynak: Bağkur Genel Müdürlüğü, kendi hesaplamalarımız.

* 2000-2004 dönemi ortalama yüzde dağılımını ifade etmektedir.

** 2926 sayılı Tarım Kanunu'na tabi isteğe bağlı sigortalılar ile 1479 sayılı Bağkur Kanunu'na tabi isteğe bağlı sigortalılar dahildir.

*** Ortalama yaşın hesabında ilgili yaş grubunun orta değeri esas alınmıştır. Örneğin, 18-24 yaş grubunu temsilen 21 yaş esas alınmıştır.

Bağkur kapsamındaki sigortalıların, Emekli Sandığı ve SSK sigortalılarına göre daha yaşlı bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Esnaf ve sanatkarların ortalama yaşı 41 civarındadır. Tarım sektöründe çalışan sigortalılar ise göreceli olarak daha yaşlıdır. Bu grupta ortalama yaş 47 olarak hesaplanmaktadır. Bağkur sigortalılarının ağırlıklı ortalama yaşı ise yaklaşık 42'dir. Emekli Sandığı ve SSK kapsamındaki sigortalıların ortalama 32-33 yaşında oldukları düşünüldüğünde, esnaflarımızın işçi ve devlet memuru statüsündeki çalışanlarımıza göre yaklaşık 10 yıl daha yaşlı olduğu görülmektedir.

4.4. Özel sandıklara tabi aktif sigortalılar

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun Geçici 20. maddesinde belirlenen özel hükümler dahilinde, bankalar, sigorta şirketleri, ticaret ve sanayi odaları ve borsalarda çalışanların kurdukları sandıklar da üyelerine sosyal güvenlik hizmeti verebilmektedirler. Bu nedenle kayıtlı istihdam ile ilgili olarak yapılacak analizlere sözkonusu sandıkların iştirakçilerinin de dahil edilmesi gerekmektedir.

Çok büyük ölçüde banka ve sigorta şirketlerinde çalışan personelin oluşturduğu sandıkların yaklaşık 74 bin üyesi bulunmaktadır. Üye sayıları kriz dönemde mali sistemde yaşanan yeniden yapılandırma ve konsolidasyon nedeniyle düşüş eğiliminde olmuş, ancak son yıllarda üye sayısı tekrar artış eğilimine girmiştir.

Tablo.44 – Özel Sandıkların aktif sigortalıları

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Aktif sigortalı sayısı	78,495	73,090	71,641	70,925	73,412	74,434
A. Sigortalı sayısındaki değişim	-366	-5,405	-1,449	-716	+2,487	+1,022
					Kadın sigortalı oranı, %	51,7
					İlköğretim mezunları oranı, %	1,1
					Lise mezunları oranı, %	31,2
					Üniversite mezunları oranı, %	65,1
					Master + Doktora mezunları oranı, %	2,5

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SSK, T. Bankalar Birliği

* Aktif sigortalı sayısı bakanlık tahmini, diğer bilgiler Ocak-Eylül dönemi gerçekleştirmeleridir.

Sözkonusu üyelerin genel sosyal güvenlik çatısı altına taşınması ile ilgili yasal düzenlemelerin yapıldığı da bilinmektedir.

Sandık kapsamındaki aktif sigortalıların nitelikleri konusunda herhangi bir veri seti üretilmemektedir. Bu nedenle cinsiyet, eğitim, yaş grubu gibi özellikler hakkında kesin değerlendirmelerde bulunmak mümkün değildir. Ancak, genel bir fikir edinebilmek amacıyla bu personel ya da emeklilik sandıklarına sahip olan ve halihazırda piyasada faaliyette bulunan sekiz adet bankanın personel yapısına¹² bakılarak bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür.

Sözkonusu sekiz bankanın personeline bakıldığında, sandıkların aktif sigortalılarının diğer sosyal güvenlik kuruluşları kapsamındaki işgücüne göre oldukça kaliteli bir eğitim yapısına sahip olduğu görülmektedir. Çalışanların yüzde 67,6'sı üniversite ve üzerinde bir eğitim almış olup, çalışanların yarısından fazlası kadındır.

¹² Personel ya da emeklilik sandığına sahip olan sözkonusu 8 bankanın personel sayısı, sandık üye sayısının yüzde 85'ini açıklamaktadır. Kalan kısmın çeşitli nedenlerle kapatılan-birleştirilen bankaların, sigorta şirketlerinin ve TOBB'un personelinden oluştuğu düşünülmektedir.

4.5. Toplulaştırılmış aktif sigortalılar

Her bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi aktif sigortalılardaki gelişmeler ve niteliklerin değerlendirilmesinden sonra, bu bölümde aktif sigortalılar konsolide edilecektir. Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı, Bağkur ve Özel Sandıklara tabi sigortalıların toplulaştırılması suretiyle, Türk ekonomisinde toplam kayıtlı istihdam rakamlarına ulaşılması amaçlanacaktır.

Toplulaştırılmış Aktif Sigortalı Sayısı* = SSK Aktif Sigortalı Sayısı + Emekli Sandığı İştirakçileri + Bağkur Aktif Sigortalı Sayıları + Sandıkların Aktif Sigortalıları

* İsteğe bağlı sigortalılar dahil değildir.

Sözkonusu 4 sosyal güvenlik kuruluşları çatısı altında faaliyet gösteren aktif sigortalıların sayısı, incelenen dönemin başında 11 milyon kişi iken, 2005 yılının ikinci yarısı itibariyle yaklaşık 1,728 bin kişi artarak 12,7 milyon kişiye yükseldiği görülmektedir. Bunun anlamı Türk ekonomisi incelenen dönemde, ortalama olarak yıllık 346 bin kişi civarında kayıtlı bir istihdam yaratabilmiştir.

Tablo.45 – Toplulaştırılmış aktif sigortalılar

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Sosyal Sigortalar Kurumu						
Zorunlu sigortalı sayısı	5,254,125	4,886,881	5,223,283	5,615,238	6,181,251	6,725,447
Topluluk sigortalı sayısı	29,109	27,058	33,458	40,409	47,918	28,860
Çıracak sayısı	253,301	191,187	215,259	231,915	219,000	122,073
Destek primi ödeyen sayısı	133,246	127,200	139,974	144,192	185,605	238,617
SSK Toplamı	5,669,781	5,232,326	5,611,974	6,031,754	6,633,774	7,114,997
Emekli Sandığı						
İştirakçi sayısı	2,163,698	2,236,050	2,372,777	2,408,148	2,404,091	2,393,692
Emekli Sandığı Toplamı	2,163,698	2,236,050	2,372,777	2,408,148	2,404,091	2,393,692
Bağkur						
Zorunlu sig. - 1479 S.K.	2,153,353	2,167,511	2,163,850	2,201,008	2,195,325	2,090,582
Muhtarlar	28,233	30,689	28,705	23,239	25,162	22,058
Zorunlu sig. - 2926 S.K.	876,148	889,149	890,976	923,234	997,937	1,002,206
Bağkur Toplamı	3,057,734	3,087,349	3,083,531	3,147,481	3,218,424	3,114,846
Özel Sandıklar						
Aktif sigortalı sayısı	78,495	73,090	71,641	70,925	73,412	74,434
Özel Sandıklar Toplamı	78,495	73,090	71,641	70,925	73,412	74,434
Genel Toplam	10,969,708	10,628,815	11,139,923	11,658,308	12,329,701	12,697,969

Kaynak: SSK, Emekli Sandığı, Bağkur, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, kendi hesaplamalarımız.

* Bilgiler SSK için Ağustos, Emekli Sandığı için Eylül, Bağkur için Ekim sonu itibariyledir.

Kayıtlı istihdamda kriz döneminde 341 bin kişilik bir kayıp ile karşılaşmış, bu kayıp 2002 yılında tamamen telafi edildiği gibi, 170 bin kişilik ilave bir istihdam da yaratılmıştır. 2003 yılında 518 bin, 2004 yılında ise 671 bin kişilik ilave kayıtlı istihdamlar yaratıldığı, 2005 yılında da bu istihdam artışının sürdüğü görülmektedir. Kayıtlı istihdamdaki sözkonusu artışın temel kaynağının, SSK kapsamında çalışan aktif sigortalıların olduğu görülmektedir. Kayıtlı istihdam içinde SSK'ya tabi aktif sigortalıların payı kriz döneminde yüzde 49'lar seviyesine gerilemiş, ancak 2002 yılından itibaren düzenli bir artış göstererek nispi payını yüzde 56'lara kadar çıkarmıştır. İncelenen dönemde özel sandıklar toplam kayıtlı istihdam içindeki nispi paylarını genel olarak korurken, Emekli Sandığı ve Bağkur kapsamındaki sigortalıların nispi öneminde belirgin gerilemeler yaşanmıştır.

Tablo.46 – Topluşturılmış aktif sigortalı sayısındaki değişim

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Sosyal Sigortalar Kurumu						
Zorunlu sigortalı sayısı	+248,722	-367,244	+336,402	+391,955	+566,013	+544,196
Topluluk sigortalı sayısı	+3,780	-2,051	+6,400	+6,951	+7,509	-19,058
Çıracak sayısı	+23,485	-62,114	+24,072	+16,656	-12,915	-96,927
Destek primi ödeyen sayısı	+13,504	-6,046	+12,774	+4,218	+41,413	+53,012
SSK Toplamı	+289,491	-437,455	+379,648	+419,780	+602,020	+481,223
Emekli Sandığı						
İştirakçi sayısı	+45,603	+72,352	+136,727	+35,371	-4,057	-10,399
Emekli Sandığı Toplamı	+45,603	+72,352	+136,727	+35,371	-4,057	-10,399
Bağkur						
Zorunlu sig. - 1479 S.K.	+243,077	+14,158	-3,661	+37,158	-5,683	-104,743
Muhtarlar	-1,084	+2,456	-1,984	+5,466	+1,923	-3,104
Zorunlu sig. - 2926 S.K.	+15,406	+13,001	+1,827	+32,258	+74,703	+4,269
Bağkur Toplamı	+257,399	+29,615	-3,818	+63,950	+70,943	-103,578
Özel Sandıklar						
Aktif sigortalı sayısı	-366	-5,405	-1,449	-716	+2,487	+1,022
Özel Sandıklar Toplamı	-366	-5,405	-1,449	-716	+2,487	+1,022
Genel Toplam	+592,127	-340,893	+511,108	+518,385	+671,393	+368,268

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

* Bilgiler SSK için Ağustos, Emekli Sandığı için Eylül, Bağkur için Ekim sonu itibariyledir.

Kayıtlı istihdam artışında belirleyici olan SSK kapsamında çalışanların kendi içindeki dağılımına bakıldığında, topluluk sigortası ve çıracakların göreceli olarak nispi önemlerini yitirdiği, buna karşılık SSK kapsamında çalışan işçilerin ve emekli olduktan sonra destek primi ödeyerek yeniden çalışmaya başlayanların sayısında belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir. 2000-2005 döneminde SSK'ya tabi sigortalı sayısında 1,471 bin kişilik bir artış olduğu, buna karşılık emekli olmakla birlikte yeniden çalışanların sayısının yüzde 100 civarında artarak 239 bin kişiyi bulduğu anlaşılmaktadır.

Tablo.47 – Topluşturılmış aktif sigortalıların dağılımı

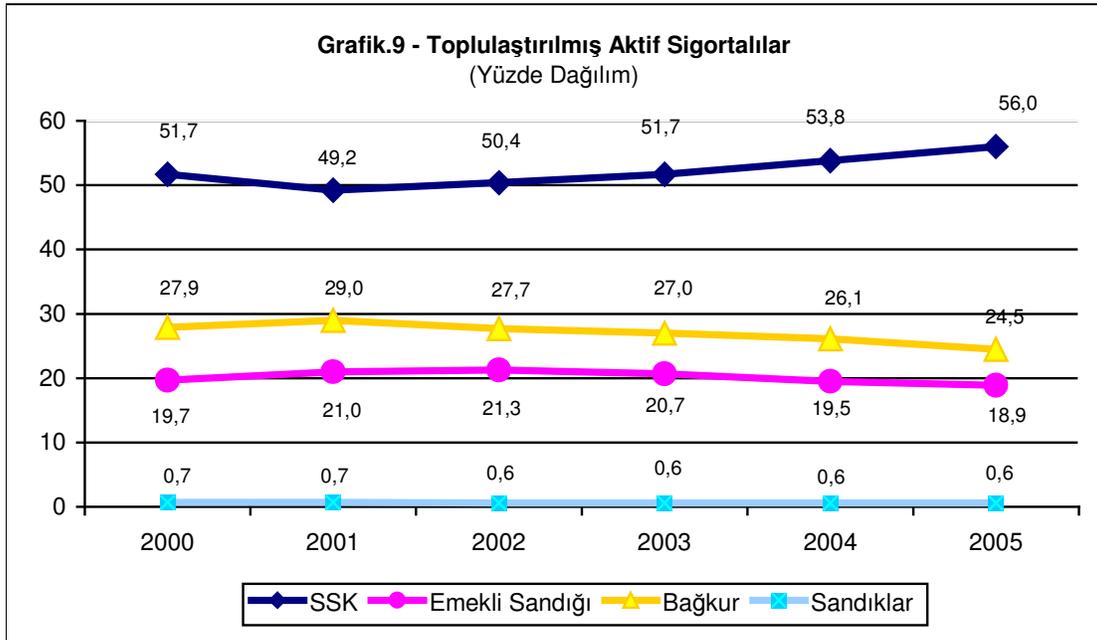
(Yüzde)	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Sosyal Sigortalar Kurumu						
Zorunlu sigortalı sayısı	47,9	46,0	46,9	48,2	50,1	53,0
Topluluk sigortalı sayısı	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,2
Çıracak sayısı	2,3	1,8	1,9	2,0	1,8	1,0
Destek primi ödeyen sayısı	1,2	1,2	1,3	1,2	1,5	1,9
SSK Toplamı	51,7	49,2	50,4	51,7	53,8	56,0
Emekli Sandığı						
İştirakçi sayısı	19,7	21,0	21,3	20,7	19,5	18,9
Emekli Sandığı Toplamı	19,7	21,0	21,3	20,7	19,5	18,9
Bağkur						
Zorunlu sig. - 1479 S.K.	19,6	20,4	19,4	18,9	17,8	16,5
Muhtarlar	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Zorunlu sig. - 2926 S.K.	8,0	8,4	8,0	7,9	8,1	7,9
Bağkur Toplamı	27,9	29,0	27,7	27,0	26,1	24,5
Özel Sandıklar						
Aktif sigortalı sayısı	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Özel Sandıklar Toplamı	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

* Bilgiler SSK için Ağustos, Emekli Sandığı için Eylül, Bağkur için Ekim sonu itibariyledir.

Kayıtlı istihdamdaki artışın kaynaklarına daha yakından bakabilmek ve bu şekilde istihdam yapısındaki temel değişimi daha net bir şekilde ortaya koyabilmek açısından kriz dönemi olan 2000-01 yıllarındaki değişim ile kriz sonrası dönem olan 2002-2004 dönemindeki değişim karşılaştırmalı olarak Tablo.48’de analiz edilmiştir. Tablodan da görülebileceği üzere, kriz döneminden en fazla etkilenen aktif sigortalı grubu, özel sektörde geçici ya da daimi statüde çalışan işçiler olmuştur. SSK’ya tabi diğer çalışan gruplarında da belirgin iş kayıpları yaşanmıştır. Buna karşılık, kriz yılında Emekli Sandığı’na tabi olarak çalışan memurlar ve Bağkur kapsamındaki esnaf ve sanatkarlar konumları ve iş güvenceleri gereği krizin ilk etkilerine maruz kalmamışlardır. Krizden olumsuz etkilenen bir diğer çalışan grubu, daha ziyade banka ve sigorta şirketlerinde çalışan özel sandık üyeleri olmuştur.

Kriz sonrası dönemi temsil eden 2002-2004 döneminde, kayıtlı istihdam ortalama olarak yıllık 595 bin civarında artmış ve sözkonusu dönemde 1,190 bin civarında ilave istihdam yaratılmıştır. Yaratılan bu tutarın yaklaşık yüzde 86’sı SSK’ya tabi kurumlarda gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık ilave artışın yüzde 2,6’sı Emekli Sandığı, yüzde 11,3’ü ise Bağkur kapsamındaki işyerleri tarafından yaratılmıştır. Bağkur’daki artışın temel nedeninin ise esnaflardan değil, tarım sektöründeki zorunlu sigortalılardan kaynaklandığı gerçeğinin altının çizilmesi gerekmektedir.

Kaynak: Tablo.47

Kriz sonrası dönemde yıllık ortalama olarak 595 bin civarında ilave istihdam yaratıldığı, bu tutarın 500 bininin özel sektör işçilerinden, 53 bininin tarım sektöründe çalışan Bağkur sigortalılarından kaynaklandığı görülmektedir. Geçici işçi sayısındaki 45 bin kişilik ve emekli olduktan sonra tekrar çalışmaya başlayanların sayısındaki 23 bin kişilik yıllık artışlar da dikkat çekici diğer gelişmelerdir.

Tablo.48 – Kriz dönemi ve sonrasında toplulaştırılmış aktif sigortalı sayısındaki değişim

(Kişi)	2001-2000 Krizdeki Değişim	2004-2002 Kriz Sonrası Değişim	2004-02 Yıllık Ort. Değişim	2001-00 Yüzde Dağılım	2004-02 Yüzde Dağılım
SSK zorunlu sigortalılar	-367,244	+957,968	+478,984	-107,7	80,5
- Kamu	-10,726	-41,022	-20,511	-3,1	-3,4
- Özel	-356,518	+998,990	+499,495	-104,6	84,0
- Daimi	-259,549	+867,733	+433,867	-76,1	72,9
- Geçici	-107,695	+90,235	+45,118	-31,6	7,6
SSK topluluk sigortalıları	-2,051	+14,460	+7,230	-0,6	1,2
SSK çıraklar	-62,114	+3,741	+1,871	-18,2	0,3
SSK destek primi ödeyenler	-6,046	+45,631	+22,816	-1,8	3,8
Sosyal Sigortalar Kurumu Toplamı	-437,455	+1,021,800	+510,900	-128,3	85,9
Emekli Sandığı iştirakçileri	+72,352	+31,314	+15,657	21,2	2,6
Bağkur zorunlu sigortalıları-1479 S.K.	+14,158	+31,475	+15,738	4,2	2,6
Bağkur zorunlu sigortalıları-2926 S.K.	+13,001	+106,961	+53,481	3,8	9,0
Muhtarlar	+2,456	-3,543	-1,772	0,7	-0,3
Bağkur Toplamı	+29,615	+134,893	+67,447	8,7	11,3
Özel Sandık iştirakçileri	-5,405	+1,771	+886	-1,6	0,1
Genel Toplam	-340,893	+1,189,778	+594,889	100,0	100,0

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız

Sonuç olarak, kayıtlı istihdamdaki kriz sonrası dönemdeki artışın temel kaynağını SSK kapsamında çalışan aktif sigortalılar oluşturmaktadır. Buna karşılık, devlet memurluğu ve esnaflığın yeni istihdam kapısı olmaktan büyük ölçüde çıktığı anlaşılmaktadır. Toplulaştırılmış aktif sigortalılar içerisinde Bağkur ve Emekli Sandığı iştirakçilerinin nispi önemlerini giderek yitirdiği gözlenmektedir. SSK kapsamında faaliyet gösteren sigortalıların payı ise önemli ölçüde artmaktadır. Bu Türk ekonomisinin istihdam yapısında temel bir değişime işaret etmektedir. Bu temel değişim, özelleştirme ve tasarruf tedbirleri nedeniyle kamu sektörünün istihdama katkısının giderek sınırlanması ve kurumlaşma ve ölçek ekonomisi nedeniyle esnaf ve sanatkarlığın istihdam kaynağı olma özelliğini giderek kaybettiği şeklinde özetlenebilir. Emekli olduktan sonra destek primi ödemek suretiyle işgücüne yeniden katılanların ve tarım sektöründe çalışanlardan Bağkur kapsamında sigortalı olanların sayısındaki düzenli artışlar da dikkati çeken diğer gelişmeler olarak vurgulanmalıdır.

4.6. Aktif sigortalı istatistikleri ile işgücü anketi sonuçlarının karşılaştırılması

Hanehalkı işgücü anketinde referans haftasında yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olanlar “kayıtlı istihdam”, olmayanlar ise “kayıt dışı istihdam” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama nedeniyle, toplulaştırılmış aktif sigortalı istatistikleri de kayıtlı istihdamın analizi açısından önemli bir kaynaktır. Sözkonusu iki veri kaynağının karşılaştırılmasının, toplulaştırılmış aktif sigortalıların kayıtlı istihdam için ne derece sağlıklı bir yöntem olduğunun analiz edilmesine, diğer yandan hanehalkı işgücü anketinin kayıtlı istihdam açısından ne derece sağlıklı sonuçlar ürettiğinin test edilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Yapılan karşılaştırmaların bire bir aynı olması beklenmemelidir. Herşeyden önce kaynaklardan birisi anket çalışmasına dayalı bir tahmin, diğeri ise sosyal güvenlik kuruluşlarının veri tabanına dayanmaktadır. Ancak, her iki veri kaynağının kayıtlı istihdam konusundaki eğilimlerinin benzer olması beklenir.

Kayıtlı istihdam açısından sözkonusu veri kaynakları arasında önemli farklılıkların olduğu ve bu farklılığın giderek büyüdüğü tespit edilmiştir. 2000 yılında iki kaynak arasındaki fark 314 bin kişi olarak hesaplanırken, 2004 yılında bu fark 2 milyon kişinin

üzerine çıkmaktadır. Oransal olarak bakıldığında ise, anket sonuçları toplulaştırılmış aktif sigortalı istatistiklerinin 2000 yılında yüzde 97,1'ini açıklarken, temsil oranı olarak tanımlanan bu oranın, 2001-2004 döneminde giderek bozulduğu ve 2004 yılında yüzde 83,1'e kadar gerilediği gözlenmektedir. 2000-2004 dönemini kapsayan 5 yılda anket sonuçlarının ortaya koyduğu kayıtlı istihdam, ortalama olarak toplulaştırılmış aktif sigortalı sayısının yüzde 91'ini açıklamaktadır.

Tablo. 49 – Kayıtlı istihdam istatistiklerinin karşılaştırılması

(Bin kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	Ort.
(1) Hanehalkı işgücü anket sonuçları	10,656	10,142	10,224	10,209	10,244	
(2) Toplulaştırılmış aktif sigortalılar	10,970	10,629	11,140	11,658	12,330	
(3) Fark (2-1)	314	487	916	1,449	2,086	
(4) Temsil gücü (1 / 2), %	97,1	95,4	91,8	87,6	83,1	91,0
Temsil gücü (mevsimlik işçiler hariç), %	101,0	99,3	97,1	92,5	88,2	95,6
Temsil gücü (tarım sektörü çalışanları hariç), %	97,5	97,9	93,2	89,2	84,4	92,4
Temsil gücü (mevsimlik işçi ve tarım hariç), %	101,7	102,4	99,2	95,3	90,1	97,8

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız.

İki veri kaynağı arasındaki farklılığın muhtemel kaynakları, yapılan anketin sağlık derecesi, iki kaynağın kapsam, yöntem ve dönem açısından taşıdığı farklılıklar olarak açıklanabilirse de (Detaylı bilgi için bkz. Kutu-2), sözkonusu farklılığın ana nedenlerinin ortaya konulabilmesi için, kayıtlı istihdam rakamları mevsimsel işçiler ve tarım sektöründe çalışanlar hariç tutularak yeniden karşılaştırılmıştır. Mevsimsel işçi sayıları her iki veri setinden de düşüldüğünde yukarıda ifade edilen temsil gücü yüzde 91'den yüzde 95,6'ya yükselmektedir. Tarım sektörü hariç tutulduğunda sözkonusu oran yüzde 92,4 olarak hesaplanmakta, hem mevsimsel işçiler hem de tarım sektöründe çalışan sayıları ayıklandığında ise yüzde 97,8'e yükselmektedir.

Dolayısıyla, özellikle tarım sektöründe çalışanlar ile mevsimsel olarak çalışanlar açısından veri kaynaklarının ve kullanılan yöntemlerin bir kez daha ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Çünkü bunların dışındaki çalışan gruplarında anketin temsil gücü yüzde 98'lere ulaşmaktadır. Mevsimlik işçiler hariç tutulduğunda temsil gücü oranlarının yükselmesi, geçici işçilerin işgücüne dahil olup olmama ya da istihdama dahil olsa da eksik istihdam - kayıtdışı istihdam ayırımlarında sorunlar olabileceğine işaret etmektedir.

Diğer taraftan, ortalama temsil gücü tatmin edici bulunsa da, temsil gücünün hangi göstergeye bakılırsa bakılsın giderek bir bozulma içinde bulunduğu da altının çizilmesi gerekmektedir.

Kayıtlı istihdamdaki yıllık değişimlere bakıldığında özellikle 2002-2004 döneminde iki veri kaynağı arasındaki ilişkinin tamamen kopmuş olduğu gözlenmektedir. Buna karşılık 2001 ve 2005 yılının ikinci yarısındaki veriler arasında daha yakın bir eğilim görülmektedir.

Tablo. 50 – Kayıtlı istihdamdaki değişim

(Bin kişi)	2001/00	2002/01	2003/02	2004/03	2005/04*
Hanehalkı işgücü anket sonuçları	-512	+80	-14	+35	+632
Toplulaştırılmış aktif sigortalılar	-341	+511	+518	+671	+368

Kaynak: Tablo.8 ve 46

* Anket sonuçları ilk 9 aylık ortalama, sigortalılar ise kuruluşlara göre Ağustos, Eylül ve Ekim sonuçlarıdır.

Kutu.2

Toplaştırılmış sigortalı istatistikleri ile hanehalkı işgücü anket sonuçları arasındaki farklılıkların olası nedenleri:

İki veri seti arasında ortaya konan farklılıklar anketin doğası gereği bir tahmin çalışması olmasından kaynaklanabileceği gibi, veri setlerinin kapsam, dönem, yöntem açısından taşıdıkları farklılıklardan da kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu farklılıkların olası nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- **Kapsam farklılığı:** Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) “kurumsal olmayan sivil nüfus” u esas almaktadır. Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, özel nitelikli hastahane, hapisane, kışla ya da orduevinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfus kurumsal olmayan sivil nüfus olarak tanımlanmıştır. Sosyal güvenlik kuruluşlarının kayıtlarında bu şekilde bir sınıflandırma sözkonusu değildir.
- **Dönem farklılığı:** SSK ‘ta tabi zorunlu sigortalı sayıları Eylül ayı aylık prim ve hizmet belgesine dayalı olarak derlenmektedir. SSK istatistikleri, Eylül ayı içinde işçi çalıştıran ve bunu aylık beyanname ile beyan eden işyerlerinde çalışanları ifade etmektedir. Bu çalışmada HİA’nin yıllık sonuçları kullanıldığı için, ilgili yıldaki istihdam gelişmelerinin 12 aylık ortalamaları esas alınmıştır.
- **Yöntem farklılığı:** Sosyal güvenlik kuruluşlarında sigortalı sayıları sigortalıların bildirim bilgilerine dayanmaktadır. Dolayısıyla kurumların yükümlülüklerini yerine getirdikleri varsayımıyla “tam sayım” yapılmıştır. HİA’nde ise yapılan anket çerçevesinde bir “örnekleme” esas alınmakta, tam sayım bu örnekleme sonuçları esas alınarak yapılan “tahmin”e dayandırılmaktadır.
- **Uygulama sıklığı:** HİA sonuçları 1988-1999 arasında Nisan ve Ekim aylarında “yılda iki kez” açıklanırken, 2000-2004 döneminde alan uygulaması aylık olarak yapılmasına rağmen “üçer aylık” dönemler itibarıyla açıklanmış, 2005 yılından itibaren ise hareketli üçer aylık ortalamalar esas alınarak “aylık” açıklanmaya başlamıştır.
- **Referans dönemi:** 2000-2003 döneminde “hareketli referans haftası” yöntemi uygulanmıştır. Buna göre, anketin alan uygulaması her ayın 2. haftasından başlayıp, referans dönemi, anketin uygulandığı günden önceki 7 gün olarak belirlenmiştir. 2004 yılından itibaren ise “sabit referans haftası” sistemine geçilmiştir. Buna göre, anket her ayın Pazartesi ile başlayıp, Pazar ile biten ilk haftası referans alınarak, 15 gün içerisinde uygulanmaya başlanmıştır.
- **İşbaşında bulunma tanımı:** Referans haftasında işlerinin başında olmayan kişilerin istihdamda kabul edilip edilmemeleri ile ilgili kriterler değiştirilmiştir. “Kendi hesabına ve işveren” olarak çalışanlar referans haftasında çeşitli nedenlerle işlerinin başında bulunmasalar dahi istihdamda kabul edilirken, referans haftasında 1 saat dahi olsa çalışmamış olan “ücretsiz aile işçileri ve yevmiyeliler (geçici çalışanlar)” istihdamda kabul edilmemektedir. “Ücretli ve maaşlı” olarak çalışan fertler ancak 3 ay içinde işlerinin başına döneceklerse veya işten uzak kaldıkları süre zarfında maaş veya ücretlerinin en az yüzde 50’sini almaya devam ediyorlarsa istihdamda kabul edilmektedir (2004 yılı öncesinde ücretli ve maaşlılar açısından bu tür kriterler aranmadan istihdamda kabul edilmekte idiler).
- **İştirakçi sayıları zaman zaman sosyal güvenlik kuruluşlarınca gözden geçirilerek aktif olmayan üyelikler ayıklanabilmektedir.**
- **Diğer:** Anket dönemlerine göre “örnek büyüklüğü”, “örnek tasarımı”, “cevaplama oranları”, “soru sayısı” vb. farklılıklar olabilmektedir.

İki veri kaynağı arasındaki farklılıklara sosyal güvenlik kuruluşları itibariyle bakıldığında, iki veri kaynağı arasındaki ilişkinin giderek zayıfladığı daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü, hemen bütün kuruluşlarda aynı yönde bir zayıflama eğilimi göze çarpmaktadır. Bu anket sonuçları ile aktif sigortalı istatistikleri arasındaki trend değişikliğinin daha sistemik olduğu göstermesi açısından önemlidir.

Tablo.51 – Sosyal güvenlik kuruluşları itibariyle kayıtlı istihdam

	2000	2001	2002	2003
Hanehalkı işgücü anket sonuçları (Bin kişi)				
SSK	5,836	5,673	5,573	5,550
Emekli Sandığı	2,046	2,062	2,139	2,177
Bağkur	2,522	2,328	2,495	2,455
Diğer	251	79	17	27
Toplam	10,656	10,142	10,224	10,209
Aktif sigortalı istatistikleri (Bin kişi)				
SSK	5,670	5,232	5,612	6,032
Emekli Sandığı	2,164	2,236	2,373	2,408
Bağkur	3,058	3,087	3,084	3,148
Sandıklar	78	73	72	79
Toplam	10,970	10,629	11,140	11,658
Temsil oranları, Yüzde				
SSK	102,3	108,4	99,3	92,0
Emekli Sandığı	94,5	92,2	90,1	90,4
Bağkur	82,5	75,4	80,9	78,0
Toplam	97,1	95,4	91,8	87,6

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamalarımız.

Bu çalışmada yer verilen karşılaştırmaya benzer bir karşılaştırmanın TÜİK tarafından düzenli olarak yapılması ve sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması veri kullanıcıları açısından yararlı olacaktır. Farklılıkların bu şekilde düzenli olarak analiz edilmesinin, analiz sonuçlarının içselleştirilerek ankete dayalı tahminlerde düzeltme faktörü olarak kullanılması, sosyal güvenlik kuruluşlarının ankette eksiklik duyulan alanları da esas olarak yeni veriler üretmesi ya da veri setini geliştirmesi, anketteki soruların etkinleştirilmesine olanak tanınması vb. olumlu dışsallıkları da olacağına inanılmaktadır.

4.7. Kayıtdışı istihdam ve isteğe bağlı sigortalılık

Önceki bölümde kayıtlı istihdamdaki eğilimlerin karşılaştırılması için aktif sigortalı istatistikleri kullanılmıştır. Aktif sigortalılar dışında isteğe bağlı sigorta sistemi kapsamında olan bir nüfus grubu da sözkonusudur. Kayıtdışı istihdam analiz edilirken bu gerçeğin de gözönünde bulundurulması yararlı olacaktır.

Tablo.52 – İsteğe bağlı sigortalılar

(Kişi)	2000	2001	2002	2003	2004	2005**
SSK isteğe bağlı sigortalılar*	843,957	888,675	942,024	697,630	327,962	268,098
SSK tarım sigortalıları	184,675	142,306	149,163	165,268	176,717	184,000
Ara Toplam-I	1,028,632	1,030,981	1,091,187	862,898	504,679	452,098
Bağkur isteğe bağlı sigortalılar	242,463	238,456	228,086	226,161	218,127	225,049
Bağkur tarım sigortalıları	12,497	10,850	9,715	10,207	11,998	12,965
Ara Toplam-II	254,960	249,306	237,801	236,368	230,125	238,014
Genel Toplam	1,283,592	1,280,287	1,328,988	1,099,266	734,804	690,112

Kaynak: SSK, Bağkur.

* İsteğe bağlı sigortalı olma şartları 2003 yılında yeniden belirlenmiştir. Buna göre 3 ay prim borcunu ödemeyen kişiler sistemden çıkarılmaktadır. Bu nedenle sigortalı sayısı belirgin bir şekilde azalmaktadır.

** Bilgiler SSK için Ağustos, Bağkur için Ekim sonu itibariyledir.

SSK'nın 2003 yılında yaptığı düzenleme nedeniyle 3 ay prim borcunu ödemeyen sigortalılar, isteğe bağlı sigortalılıklardan çıkarılmaktadır. Bu nedenle 2000 yılında isteğe bağlı sigortalı sayısı 1,3 milyon civarında iken, 2005 yılında 700 bin civarına gerilemiştir. 2005 yılı rakamı esas alınırca, kayıtdışı diye sınıflandırdığımız 700 bin civarındaki istihdam aslında bir anlamda kayıtlı çalışmış olmaktadır.

Hanehalkı İşgücü Anketinde isteğe bağlı sigortalılar kayıtlı istihdam olarak sınıflandırılıyor ise, yukarıda ifade edilen anket sonuçları ile toplulaştırılmış aktif sigortalı istatistikleri arasındaki uyumsuzluk daha da büyüyecektir. Buna karşılık ankette isteğe bağlı sigortalılar kayıtdışı olarak sınıflandırılıyor ise, burada da tanımsal bir hata yapıyor demektir. Diğer bir deyişle isteğe bağlı sigortalılar kayıtdışı gösteriliyorsa, Türkiye'de 2005 yılında yüzde 50,7 olarak hesaplanan kayıtdışılık oranı aslında yüzde 47'ler seviyesinde olsa gerekir.

Genel Bulgu ve Değerlendirmeler

Sürdürülebilir kalkınma ve genel refah artışı açısından işgücü piyasasının sağlıklı bir yapıya sahip olması kritik öneme sahiptir. İşgücü piyasası ne kadar esnek ve etkin çalışırsa, kalkınma dinamiğinde o kadar engelleyici değil, sürükleyici bir rol oynar. Türkiye ekonomisi gerek kendi içinde anti-enflasyonist bir sürece taşındığından ve gerekse Asya-Pasifik'te yaşanan gelişmeler nedeniyle önemli bir başkalaşım süreci yaşamakta, hanehalkı ve firmalar davranış kalıplarını değiştirmektedir.

Yaşanmakta olan bu başkalaşım süreci yeni sancılar doğurmaktadır. Sancı derecesi büyük ölçüde işgücü piyasasının nasıl bir rol üstlendiği ile ilgilidir. Bu çalışma Türkiye'de işgücü piyasasının yapısını ortaya koymaya ve bu yapının engelleyici mi yoksa süreleyici bir rol mü üstlendiğini analiz etmeye yöneliktir. Bu analizin sonuçları soru-cevap şeklinde aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

Türk insanı işgücü piyasasının neresinde yer alıyor?

İşgücü piyasasının kuş bakışı görünümü aşağıdaki tabloda özetlenmektedir. Tablodan da takip edilebileceği gibi, 2003 yılı itibarıyla kurumsal olmayan nüfus 60,5 milyon kişidir. Bunların 20,6 milyonu 15 yaşın altında ve “eğitim çağında” olup, çok büyük ölçüde öğrencilik yapmaktadır, en azından öyle kabul edilmektedir. Sosyal yapıdaki sıkıntılarımız nedeniyle 8 yıllık zorunlu eğitimi alamayan çocuklarımızın da olduğu unutulmamalıdır.

Okul çağındaki nüfusun dışında kalan ve “çalışma çağındaki nüfus” olarak adlandırılan 15 ve üstü yaş grubundaki nüfusumuz 48,9 milyon kişidir. Bu toplam kurumsal olmayan nüfusun¹³ yüzde 70'ine tekabül etmektedir. Çalışma çağındaki nüfus, işgücü piyasasında temel olarak dört seçenikle karşı karşıya kalmaktadır:

- İşgücü piyasasına girerek istihdamın içerisinde yer alabilmektedir (kayıtlı-kayıtsız istihdam),
- İstihdam edilmekle birlikte istemesine rağmen tam zamanlı çalışmamaktadır (eksik istihdam),
- İşgücü piyasasına girmek istemekle birlikte iş bulamamaktadır (işsizler),
- Çeşitli nedenlerle işgücü piyasası dışında kalmaktadır (işgücüne dahil olmayanlar).

Çalışma çağındaki nüfusun yüzde 43,2'si (21,1 milyon kişi) istihdam edilmekte, yüzde 5,1'i (2,5 milyon kişi) çalışmak istemekle birlikte iş bulamamakta, yüzde 51,7'si (25,3 milyon kişi) ise iş bulma ümidini kaybettiği için ya da başka nedenlerle¹⁴ işgücü piyasasına dahil olmamayı tercih etmektedirler.

İstihdam edilen 21,1 milyon kişinin 1,1 milyonu “eksik istihdam” edilmekte, daha fazla çalışmak istemesine rağmen iş bulamadığı için haftada 40 saatin altında çalışmak zorunda kalmaktadır. Diğer taraftan istihdam edilen 21,1 milyon kişinin 10,9 milyonu (yüzde 51,7'si) çalışma imkanı bulmakla birlikte, herhangi bir sosyal güvenlik çatısı altına giremeyerek kayıtdışı çalışmakta, bugünkü sorununu en azından çözmüş olsa da, geleceğine ilişkin kendisini güvende hissedememektedir.

¹³ Kurumsal olmayan sivil nüfus, okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, özel nitelikli hastahane, hapisane, kışla ya da orduvinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfustur.

¹⁴ İşgücüne dahil olmayanların işgücü piyasası dışında kalmayı tercih etmelerinin olası nedenleri için Kutu.1'e bakılabilir.

İşgücüne dahil ol(a)mayarak işgücü piyasasının dışında kalan 25,3 milyon kişinin yüzde 85'ini ev kadınları, öğrenciler, emekliler ve özürlü-hastalar oluşturmaktadır. Geriye kalan 3,8 milyon kişi çeşitli nedenlerle iş aramamayı tercih etmekte ya da iş bulma ümidini yitirmiş insanlardan oluşmaktadır. Bu gruptaki nüfusun bir bölümü irat geliri ile geçinmekte, bir bölümü ailevi nedenlerle çalışmamakta, bir bölümü mevsimlik çalışabilmekte, bir bölümü ise iş arama kanalını kullanmasına rağmen iş bulamamış ve iş aramamaya başlamış insanlardan oluşmaktadır.

Tablo.53 – Türkiye’de işgücü piyasasına genel bakış

2003	Sayı (Bin Kişi)	Ort. Yaş (Yıl)	Ort. Eğitim (Yıl)	Kadın Oranı (%)	Kent Oranı (%)	Hanehalkı reisi oranı (%)
I. Toplam kurumsal olmayan nüfus	69,479					
15 yaş altı nüfus	20,567					
15 ve üstü yaştaki nüfus (II+III+IV)	48,912	36,9	6,4	50,4	61,2	36,2
II. Sivil istihdam	21,147	36,2	7,1	27,9	53,4	54,0
Kayıtlı istihdam	10,209	35,6	9,1	16,6	74,0	69,2
Kayıtdışı istihdam	10,938	36,8	5,3	38,4	34,1	39,8
Eksik istihdam	1,143					
III. İşsizler	2,493	29,6	7,7	26,6	72,4	35,1
IV. İşgücüne dahil olmayanlar	25,272	38,2	5,7	71,6	66,6	21,4
İş aramayıp, işbaşı yapmaya hazır olan	946	29,7	7,8	34,0	61,7	29,4
- İş arama kanalını kullananlar	595					
- İş bulma ümidi olmayanlar	84					
- İş aramayanlar	267					
Ev kadını	12,578					
Öğrenci	3,458					
Emekli	2,982					
Özürlü, yaşlı ve hastalar	2,471					
Mevsimlik çalışanlar	894					
Ailevi ve kişisel nedenlerle iş aramayan	1,555					
İrad sahipleri	363					
Diğer	25					

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Anketi, kendi hesaplamalarımız.

Türkiye’de çalışma çağındaki nüfusun ortalama yaşı 36,9 olarak hesaplanmaktadır. Buna karşılık çalışan nüfusumuz ortalama 36,2 yaşında, işgücüne dahil olmayanlar ise 38,2 yaşındadır. İşgücü piyasasında en genç nüfus grubu işsizler ile iş aramamakla birlikte işbaşı yapmaya hazır olan nüfus grubudur. İşsizlerimiz ortalama 29,6 yaşında iken, iş aramadan ümitsizliğe düşmüş insanlarımız ise ortalama 29,7 yaşındadır.

Ortalama eğitim düzeylerinde de ortalama yaşa benzer bir yapı sözkonusudur. Göreceli olarak genç ve daha nitelikli eğitim almış nüfus grubu iş bulamamakta ya da iş bulma ümidini yitirmiş insanlardan oluşmaktadır. Çalışma çağındaki nüfusumuzda ortalama eğitim seviyesi 6,4 yıldır. Buna karşılık istihdam edilen nüfusun ortalama eğitim düzeyi 7,1 yıl olarak hesaplanmakta, işsiz ya da iş bulma ümidini yitirmiş nüfusta ise ortalama eğitim düzeyinin 7,8 civarında olduğu görülmektedir. Eğitim açısından dikkat çeken bir diğer gelişme, kayıtlı ile kayıtdışı istihdamdaki eğitim seviyelerindeki farklılaşmadır. Kayıtlı istihdamın ortalama eğitim düzeyi 9,1 yıl iken, kayıtdışı istihdamdaki eğitim süresi 5,3 yıldır.

Çalışma çağındaki nüfusun yarısından fazlası kadınlardan oluşmasına rağmen, sivil istihdamın yüzde 27,9’u, işsizlerin yüzde 26,6’sı, işgücüne dahil olmayanların ise yüzde 71,6’sı kadınlardan oluşmaktadır. Cinsiyet itibarıyla işgücü piyasasında dikkat çeken bir diğer gelişme, kayıtdışı istihdam içerisinde kadın oranının genel oranın çok üstünde yüzde 38,4

seviyesinde oluşudur. Bu, düşük ücretli işgücü arzında erkeklere göre daha az pazarlık gücüne sahip olan kadınların tercih edildiğini göstermektedir.

15 ve üstü yaştaki nüfusun yüzde 61,2'si kentlerde yaşarken, istihdamın yüzde 53,4'ü, işsizlerin yüzde 72,4'ü, işgücüne dahil olmayanların ise yüzde 66,6'sı kentlerdedir. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer tespit, kayıtdışı çalıştırılan nüfusun büyük ölçüde kırlarda yaşamasına rağmen (yüzde 65,9'u), kentlerdeki kayıtdışı istihdam aktivitesi hiç de azımsanmayacak ölçüde yüksektir.

İşgücü piyasasındaki aksaklıkların toplum üzerindeki olumsuz etkilerini daha iyi görebilmek için, işgücü piyasasında hanehalkı reisliğinin yoğunluğuna da bakılmıştır. Çalışma çağındaki nüfusun yüzde 36,2'si hanehalkı reisi. Diğer bir deyişle, okul çağındaki nüfus hariç tutulduğunda hane başına çalışabilecek yaşta 2,8 kişi düşmektedir. Çalışan ya da istihdam edilen nüfusta ise hane başına düşen nüfus 1,9 kişidir. İşsizlerin yüzde 35,1'inin hane reisi olması, işsizliğin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini büyütmektedir. İşsizlerde hane başına 2,9 kişi düşmekte, bu da toplumdaki mutsuzluk düzeyini daha belirgin hale getiren bir faktör olarak görülmektedir. Aynı değerlendirmeyi, iş aramamakla birlikte işbaşı yapmaya hazır olan nüfus grubu için de söylemek mümkündür. İş bulma ümidini yitiren 946 bin kişinin yüzde 29,4'ü hane reisi.

Türk işgücü piyasasını global görünümünden ayıran özellikler nelerdir?

Türk işgücü piyasasının yapısı bu şekilde özetlendikten sonra, sözkonusu yapının global ölçekteki yapı ile karşılaştırılacaktır. Global işgücü piyasası ile farklılıkların, yerel piyasadaki sorunları daha net olarak görmemizi sağlayacağına inanılmaktadır.

OECD ülkeleri arasından seçilen 10 ülke ve AB-15 ile Türkiye, nüfus yapıları, istihdam yapıları, işsizlik yapıları ve işgücü piyasasına katılım yapıları olmak üzere dört ana blokta karşılaştırılmıştır. 2004 yılı için yapılan bu karşılaştırma sonucunda ulaşılan genel bulgular aşağıda maddeler halinde özetlenmektedir (Bkz. Tablo.54):

- Türkiye'nin nüfus artış hızı seçilen ülkeler arasında İspanya hariç en yüksek orandır. Türkiye'de nüfus 2004 yılında yüzde 1,5 artarken, AB-15 ülkelerinde bu artış yüzde 0,5 seviyesindedir.
- 15 yaş altı nüfusun en fazla olduğu ülkeler Meksika ile birlikte Türkiye'dir. Türkiye'de nüfusun yüzde 29,2'si 15 yaşın altındadır. Bu oran AB-15'de ortalama olarak yüzde 16,2'dir.
- Sivil istihdam artışının en yüksek olduğu ülkeler, Kore, Meksika, İspanya ve Türkiye'dir. AB-15 ülkelerinde yıllık istihdam artışı yüzde 1 civarında iken, bu oran Kore'de yüzde 4,6, Türkiye'de ise yüzde 3 civarındadır.
- İstihdam artışları, nüfus artışları ile birlikte düşünüldüğünde en iyi performansı gösteren ülkeler sırasıyla, Kore, Meksika, İspanya, Türkiye, İtalya ve Polonya'dır.
- Türkiye'de istihdam diğer ülkelere göre oldukça gençtir. AB-15 ülkelerinde istihdamın ortalama yaşı 40 iken, Türkiye'de 36,3'dür. Türkiye'den sonra en genç istihdama sahip ülkeler Meksika ve İspanya'dır.

- Türkiye’de istihdamın eğitim düzeyi düşüktür. İlkokul ve okul öncesi eğitime sahip istihdamın, toplam istihdam içindeki payı yüzde 55 civarındadır. Bu oran Meksika’da yüzde 45, İspanya’da yüzde 20, Fransa ve Kore’de yüzde 10, diğer ülkelerde ise yüzde 5’in altındadır.
- Tarım sektörü istihdamının en yüksek olduğu ülke yüzde 34’lük payla Türkiye’dir. Bu oran Polonya’da yüzde 18, Meksika’da ise yüzde 16 civarındadır. AB-15’de tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı yüzde 3,7’dir.
- Hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin en düşük olduğu ülke Türkiye’dir. Türkiye’de istihdamın yüzde 43’ü hizmetler sektöründe istihdam edilirken, bu oran AB-15’de yüzde 70 civarındadır. Sözkonusu oran Polonya’da yüzde 53, Meksika’da yüzde 59, Kore , İspanya ve İtalya’da yüzde 64 civarındadır.
- Sanayi sektöründe çalışanların en yüksek olduğu ülkeler Almanya, İtalya, İspanya, Japonya ve Polonyadır. Bu ülkelerde ortalama oran yüzde 30 civarında olup, sözkonusu oran Türkiye’de yüzde 23 civarındadır.
- Kurumsallaşmanın bir göstergesi olarak “ücretli” olarak çalışanların payı AB-15 ülkelerinde yüzde 84 civarındadır. İşveren olarak ya da kendi hesabına çalışanların payı ise bu ülkelerde yaklaşık yüzde 15’dir. Türkiye’de bu oranlar sırasıyla yüzde 51 ve yüzde 29’dur. Meksika, Kore ve Polonya’da bu oranlar Türkiye’ye nazaran AB-15 ülkelerine daha fazla yakınsamaktadır.
- “Ücretsiz aile işçisi”nin en yüksek olduğu ülke ata-erkil bir aile yapısı nedeniyle Türkiye’dir. İstihdamın yaklaşık yüzde 20’sini ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır. Oysa ki bu oran AB-15 ülkelerinde sadece yüzde 1 civarındadır. Türkiye’de ücretsiz aile işçilerinin istihdamdan aldıkları pay, Meksika, Kore ve Polonya’nın toplamına denk gelmektedir.
- İşsizlik oranlarının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla, Polonya, İspanya, Türkiye, Fransa ve Almanya’dır. AB-15 ülkelerinde ortalama işsizlik oranı yüzde 8 civarında iken, Türkiye’de bu oran kriz sonrası dönemde yüzde 10 civarında seyretmektedir.
- Genç nüfustaki işsizlik oranı Polonya, İtalya, İspanya, Fransa’da Türkiye’den daha yüksektir. Genç işsizlik oranı Polonya’da yüzde 40,8 iken, sözkonusu diğer ülkelerde bu oran yüzde 20-23 civarındadır. AB-15 ortalaması ise yüzde 15,8 olarak hesaplanmaktadır.
- İşgücüne katılım oranının en düşük olduğu ülke Türkiye olarak görülmektedir. Türkiye’de çalışma çağındaki nüfusun yüzde 52’si işgücü piyasasına dahil olurken, yüzde 48’i işgücü piyasası dışında kalmayı tercih etmektedir. Bu oranlar AB-15 ülkelerinde sırasıyla yüzde 70 ve 30 civarındadır.
- Türkiye’de kadının istihdama katılımı düşük iken, 15-19 yaşındaki çocuk nüfusun istihdama katılımı diğer ülkelere nazaran yüksektir. Kadının istihdam payı AB-15’de Türkiye’nin 1,7 katı iken, çocuk istihdamı Türkiye’nin yüzde 40’ı kadardır.
- Türkiye’de yarı zamanlı (part-time) çalışma kültürü, diğer ülkelerin oldukça gerisindedir.

Tablo.54 – Türk işgücü piyasasının global görünümdeki yeri

2004	ABD	Japonya	AB-15	Almanya	İngiltere	Fransa	İtalya	İspanya	Meksika	Kore	Polonya	Türkiye
Nüfus Yapısı												
Toplam nüfus (Bin kişi)	293,655	127,687	25,551	82,492	59,792	60,200	57,553	42,692	103,986	48,082	38,180	71,789
15 yaş altı nüfusun payı, %	20,7	13,9	16,2	14,3	18,3	18,5	14,3	14,5	31,7	19,6	17,0	29,2
15-64 yaş arası nüfusun payı, %	66,9	66,6	66,5	66,4	65,7	65,1	66,7	68,7	62,4	71,7	70,0	65,1
65 ve üstü yaş nüfusun payı, %	12,4	19,5	17,3	19,3	16,0	16,3	19,0	16,8	5,9	8,7	13,0	5,7
Toplam nüfus artış hızı, %	1,0	0,1	0,5	-0,0	0,7	0,3	0,1	1,6	1,3	0,5	-0,0	1,5
İstihdam Yapısı												
Sivil istihdam (Bin kişi)	139,252	63,290	10,976	35,876	27,845	24,259	22,146	17,875	41,272	22,557	13,795	21,791
Sivil istihdam artış hızı,%	1,1	0,2	1,0	0,7	0,5	-0,1	1,5	3,9	3,9	4,6	1,3	3,0
İstihdamın ortalama yaşı (Yıl)	40,3	43,2	40,0	40,4	39,8	40,4	40,0	38,6	37,0	41,0	39,9	36,3
En fazla ilkokul eğitime sahip isth. payı, %	3,3			1,8	0,1	9,6		20,2	45,4	11,1		54,9
İstihdamda tarım sektörü payı, %	1,6	4,6	3,7	2,4	1,3	3,5	4,5	5,5	16,0	8,1	18,0	34,0
İstihdamda sanayi sektörü payı, %	20,0	28,7	26,9	31,0	22,4	23,1	31,0	30,5	25,1	27,5	28,8	23,0
İstihdamda hizmetler sektörü payı, %	78,4	66,7	69,4	66,6	76,4	73,4	64,5	64,0	59,0	64,4	53,2	43,0
“Ücretli” şeklinde istihdam payı, %	92,4	85,0	84,2	88,2	86,4	91,2	71,6	81,9	63,0	66,0	73,3	50,8
“İşveren” şeklinde istihdam payı, %	7,5	10,4	14,6	10,8	12,8	8,8	25,8	16,6	29,6	27,1	21,2	29,4
“Ücretsiz aile işçisi” şeklinde isth. payı, %	0,1	4,6	1,2	1,0	0,8	0,0	2,6	1,4	7,4	6,9	5,5	19,7
İşsizlik Yapısı												
İşsizler (Bin kişi)	8,149	3,130	998	3,920	1,361	2,727	1,960	2,206	1,294	813	3,230	2,498
İşsizlik oranı, %	5,5	4,7	8,3	9,9	4,7	10,1	8,1	11,0	3,0	3,5	19,0	10,3
Genç nüfustaki (15-24 yaş) işsizlik oranı, %	11,8	9,5	15,8	11,7	10,9	22,7	23,5	22,0	6,4	10,0	40,8	19,7
İşgücü Piyasasına Katılım Yapısı												
İşgücüne katılım oranı, %	75,0	78,1	70,5	72,7	74,3	68,8	62,8	68,5	65,6	67,8	63,7	52,0
İşgücüne dahil olmayanların oranı, %	25,0	21,9	29,5	27,3	25,7	31,2	37,2	31,5	34,4	32,2	36,3	48,0
Kadın istihdam oranı, %	46,5	41,3	44,1	45,6	46,5	46,6	39,6	39,3	35,5	41,5	45,2	26,5
Çocuk istihdamı (15-19 yaş) oranı, %	4,2	1,5	2,8	3,3	5,3	1,3	1,2	1,9	9,1	1,1	1,0	6,6
Yarı zamanlı (part-time) istihdam oranı, %	13,2	25,5	16,1	20,1	24,1	13,4	14,9	8,3	15,1	8,4	12,0	6,6
Kişi Başına Milli Gelir (ABD Doları)	41,400	37,180	31,146	30,120	33,940	30,090	26,120	21,210	6,770	13,980	6,090	3,750

Kaynak: OECD, Labour Force Statistics, Country Tables, 2005, kendi hesaplamalarımız.

Türkiye’de işgücü piyasasının güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?

Türk işgücü piyasasının yapısı ve OECD ülkeleri ölçeğinde göreceli durumu bu şekilde analiz edildikten sonra, Türk işgücü piyasasının zayıf ve güçlü yönlerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

Kutu.3	
Türkiye’de İşgücü Piyasasının Güçlü ve Zayıf Yönleri	
Zayıf Yönleri	Güçlü Yönleri
<ul style="list-style-type: none">➤ Nüfus artış hızının yüksekliği,➤ Tarım sektörünün ağırlığı,➤ İşgücüne katılım oranının düşüklüğü, diğer bir deyişle işgücüne dahil olmayanların yüksekliği,➤ Eğitim düzeyinin düşüklüğü,➤ Kayıtdışı istihdamın yüksekliği,➤ Ücretsiz aile işçilerinin yüksekliği,➤ Kurumsallaşmanın düşüklüğü,➤ Global üretim trendlerine uyumsuzluğu,➤ Mesleki eğitim almış istihdamın azlığı,➤ Kadın katılımının düşüklüğü,➤ Çocuk istihdamının göreceli yüksekliği,➤ Yarı-zamanlı (part-time) çalışma kültürünün yeterince yerleşmemesi.	<ul style="list-style-type: none">➤ Genç nüfus ve istihdam,➤ Dış ülkelerden işgücü transferinin kısıtlılığı.

Türk işgücü piyasası sahip olduğu genç nüfus ve istihdam açısından önemli bir potansiyele sahip olmakla birlikte, ekonominin başkalaşım süreci, Asya-Pasifik’de ortaya çıkan yeni üretim üssü ile ilgili gelişmelere ayak uydurma ve AB’ye yakınsama açısından uyum maliyeti ve sancısının yüksek olacağını da göstermektedir.

İşgücü piyasası, ekonominin genel gelişim trendi ve hızlı nüfus artışının yanısıra önümüzdeki dönemde AB üyelik süreci ve global trendlerden kaynaklanan ciddi bir uyum sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bunlar;

- AB üyelik sürecinin tarımsal istihdamdan kopuşu hızlandırması,
- Asya-Pasifik ekseninin Dünya üretim üssüne dönüşmesi nedeniyle sanayi sektörünün istihdam yaratma kapasitesinin sınırlanması, hatta istihdam kaybı ile karşılaşımla olasılığı¹⁵,
- Bilgi teknolojisinin yaygınlaştırılması ve ulaştırma ve kişisel-toplumsal hizmetlerdeki artan kurumsallaşmanın hizmetler sektöründe kendi nam ve hesabına çalışanların sayısını azaltması ve ücretli çalışma zorunluluğunun yaygınlaşmasıdır.

İşgücünün tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne kaydırılması, Asya-Pasifik etkisi nedeniyle sanayi sektöründeki uyumun giderek zorlaşması, ortalama gelir düzeyi düşüklüğünün hizmetler sektörünün lokomotif sektör olmasını güçleştirmesi, kurumsallaşma ve ölçek ekonomisinin istihdamı olumsuz etkilemesi ve özellikle kendi hesabına çalışan sayısının azalması, mesleki eğitim ihtiyaç ve zorunluluğunun giderek artması vb. unsurlar, uyum maliyet ve sancısını yükseltecek gelişmeler olarak görülmektedir.

¹⁵ Detaylı bilgi için (Türkan.E.), “Sürdürülebilir Dış Denge ve Kalkınma Açısından Tekstil ve Giyim Sektörü” Temmuz-2005’e bakılabilir.

İstihdam bir sektörden diğerine kolayca kaydırılabilir mi?

Türkiye’de istihdamın genel kaynağını hizmetler ve tarım sektörleri oluşturmaktadır. 2000-2005 döneminde toplam istihdamın ortalama yüzde 42’sini hizmetler sektörü, yüzde 35’ini tarım sektörü, yüzde 18’ini sanayi sektörü, yüzde 5’ini ise inşaat sektörü barındırmaktadır.

İncelenen dönemde sektörler arasındaki geçişkenliklere bakıldığında ise, kriz sonrası dönemde sınırlı da olsa tarım sektöründen başta hizmetler sektörü olmak üzere diğer sektörlerle doğru bir yönelim olduğu görülmektedir. 2000-01 döneminde tarım sektörünün payı ortalama yüzde 36,8 iken, kriz sonrası dönem olan 2002-2005 döneminde 3,4 puan azalarak yüzde 33,4 seviyesine gerilemiştir. Buna karşılık, aynı dönemde inşaat sektöründe 1 puan azalış, sanayi sektöründe 0,9 puan, hizmetler sektöründe ise 3,4 puanlık bir artış yaşanmıştır (Bkz. Tablo.15).

SSK zorunlu sigortalı istatistikleri yardımıyla yaşanan sözkonusu geçişkenliğin alt detaylarına bakıldığında, yaratılan her ilave istihdama imalat sektörünün verdiği katkının giderek azaldığı, buna karşılık hizmetler sektörünün istihdama katkı derecesinin arttığı gözlenmektedir. Toptan ve perakende ticaret ile nakliyat sektörlerinin, hizmetler sektöründeki bu dinamiğin temel motorları olduğu görülmektedir (Bkz.Tablo.32). İmalat sektöründeki durağanlaşmaya karşılık, ticaret ve nakliyat sektörleri istihdamında yaşanan sözkonusu gelişimin, kriz sonrası dönemde üretimden ziyade ticaretin ve bu kapsamda ithalatın ön plana çıktığı bir ekonomik faaliyet yapısı ile tutarlı olduğu hususunun altı çizilmelidir.

İstihdamda 2000-2005 döneminde yaşanan bu geçişkenliğe rağmen, Türkiye’de tarım sektörünün payı oldukça yüksektir. OECD ülkeleri arasında tarımın istihdamda bu derece belirgin olduğu bir ülke örneği daha yoktur. Tarımın payı Türkiye’de yüzde 34 civarında olup, bu oran tarımın yoğun olduğu Türkiye dışındaki ülkelere Meksika ve Polonya’nın tarım paylarının toplamına eşittir. Diğer taraftan, Asya-Pasifik ülkelerinin dünyanın üretim üssü haline gelmesi sanayi sektörünü ilave istihdam kaynağı olma konusunda sınırlamaktadır.

Ayrıca, Türkiye işgücü piyasası kalite ve nitelik açısından sektörler arasında önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar, istihdamın sektörler arası geçişkenliğinin düşünüldüğü kadar kolay olmadığını, başta eğitim olmak üzere uzun soluklu özel bir strateji uygulaması gerektirdiğini göstermektedir.

İstihdamın yapısı sektörler itibariyle önemli farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar ortalama yaş, genel eğitim düzeyi, mesleki eğitim payı, kayıtdışılık oranları, cinsiyet, yaşanan çevre ve çalışan grupları esas alınarak aşağıda Tablo. 55’de kıyaslanmaktadır:

- En yaşlı istihdamla beklendiği gibi tarım sektöründe karşılaşmaktadır. En genç istihdam ise sanayi sektöründedir. Tarım sektöründe çalışanların ortalama yaşı 40,4 iken, sanayi sektöründe ortalama yaş 32,7, hizmetler sektöründe ise 34,7 olarak hesaplanmaktadır.
- Türkiye’de istihdamın ortalama eğitimi 7,1 yıldır. Bu eğitim seviyesi tarım sektöründe 4,4 yıla düşerken, hizmetler sektöründe ortalamanın oldukça üzerinde, 9,1 yıllık bir eğitim düzeyi sözkonusudur.

Tablo.55 – Sektörler itibariyle istihdam ve nitelik farklılıkları

2003	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
İstihdam payı (Yüzde)	33,9	22,8	43,3	100,0
Kayıtdışı istihdam oranı	91,2	36,4	29,0	51,7
İstihdamın ortalama yaşı (Yıl)	40,4	32,7	34,7	36,2
İstihdamın ortalama eğitimi (Yıl)	4,4	7,4	9,1	7,1
Meslek okulu eğitimi alanların payı (Yüzde)	1,9	12,0	11,4	8,3
Çalışan grupları (Yüzde)				
Ücretli+yevmiyeli payı	5,4	82,7	69,1	50,6
İşveren+kendi hesabına çalışan payı	43,7	14,7	26,9	29,8
Ücretsiz aile işçisi payı	50,9	2,6	4,0	19,6
Kadın oranı (Yüzde)	48,1	16,4	18,0	27,9
Kent oranı (Yüzde)	6,7	79,0	76,4	53,4

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

- Türkiye’de çalışan kesimin orta okul ve/veya lise düzeyinde meslek eğitimi alanların oranı ortalama yüzde 8,3 olarak hesaplanmaktadır. Sanayi ve hizmetler kesiminde mesleki eğitim çok daha ön plana çıkarken, tarım kesiminde ortalamanın oldukça aşağısında (yüzde 1,9) bir mesleki eğitim düzeyi sözkonusudur.
- Çalışanların statülerine bakıldığında, tarım sektöründe ücretsiz aile işçilerinin, sanayi ve hizmetler sektöründe ise ücretlilerin önemli bir nispi ağırlık oluşturduğu görülmektedir. Hizmetler sektöründe kendi hesabına çalışanların da önemli bir ağırlığı temsil ettiği gözlemlenmektedir.
- Doğası gereği tarım sektörü istihdamı kırsal alanda faaliyet gösterirken, sanayi ve hizmetler sektöründe çalışanlar kentsel alanlarda yaşamaktadır.
- Tarım sektörü istihdamında yüzde 48,1 gibi çok yüksek bir kadın katılımı sözkonusu iken, sanayi ve hizmetler sektöründe kadın katılımı yüzde 16-18 arasında kalmaktadır.

Ortalama istihdamın çok üzerinde yaşa sahip bir nüfusu diğer sektörlerde istihdam etmek ne derece mümkün olabilecektir? Sektörler arasındaki eğitim seviyelerin farklılığı nasıl bir eğitim politikası ile telafi edilebilecektir? Daha önce kendi hesabına çalışmaya alışık bir kesim, bu alışkanlıktan kurtularak bir işveren altında çalışmaya nasıl razı edilecektir? Kırsal alanda geçimini sağlamaya çalışan bir kesim, hangi altyapı ile kentlere göç edecektir? Başta tarım sektöründen açığa çıkacak istihdam olmak üzere sektörlerin mesleki eğitim açığı nasıl kapatılacaktır? Açığa çıkacak kadın istihdam, sanayi ve hizmetler sektöründe nasıl kendine yer bulacaktır? Bütün bu soruların cevabı, yaşanması gereken değişimin zorluğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de işsizlik oranları işgücü piyasasındaki sorunları açıklamakta yeterli mi?

Çalışma çağına gelen nüfusun bir bölümü işgücü piyasasına girmemekte ve çeşitli nedenlerle işgücü piyasasının dışında kalmayı tercih etmektedir. Sözkonusu tercihin OECD ülkeleri arasında en yoğun olduğu Türkiye’de, 25 milyon civarında kişi işgücüne dahil olmamaktadır. İşgücüne dahil olmayanların stok değer olarak çalışma çağındaki nüfusa oranı, 2000-2005 döneminde yüzde 50-52 arasında değişim göstermektedir(Bkz. Tablo.1).

İşgücüne dahil olmayanlara stok olarak değil de yıllık akım değerler şeklinde bakıldığında, işgücüne katılım oranı ve işgücüne dahil olmayan nüfus hareketlerinde belirgin bir gelişim göze çarpmaktadır. Çalışma çağına gelerek işgücü piyasasına dahil olan nüfus ile

işgücü piyasasında olmasına rağmen işini kaybederek iş arayışına girmesi gereken nüfusun, diğer bir deyişle o yıl içerisinde emek talebine potansiyel ilavenin, hemen tamamının işgücü piyasası dışında kalmayı tercih eder hale geldiği görülmektedir. 2001-02 döneminde emek talebine potansiyel ilavenin ortalama yüzde 53'ü işgücü piyasasına dahil olmazken, 2003 yılında sözkonusu oran yüzde 100'ler seviyesine yükselmiştir. 2004 ve 2005 yıllarında ise çalışma çağına gelen nüfus ya istihdam edilmekte ya da doğrudan işgücü piyasasının dışında kalmayı tercih ederek iş aramamaktadır. Bu davranış kalıbı ise doğal olarak işsiz sayısında ve işsizlik oranında sözkonusu yıllarda kayda değer bir değişim yaşanmamasına neden olmaktadır(Bkz. Tablo.2).

Bu nedenlerle, tek başına işgücü piyasasına yönelip iş arayanları işsiz olarak tanımlamanın, Türkiye gibi çok yüksek işgücüne dahil olmayan nüfusa sahip olan ülkelerde yapılacak analizler açısından yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Diğer taraftan işgücüne katılım oranlarının önemli ölçüde farklılaşabilmesi, işsizlik oranları karşılaştırmalarının da dikkatle yapılmasını gerektirmektedir.

Bu amaçla, orta ve uzun vadeli bir bakış açısıyla Türkiye'deki işgücü talebini daha açık bir şekilde görebilmek için atıl nüfus ve atıl istihdamın işsizlere dahil edildiği yeni tanımlamalara gidilmiştir. Atıl işgücü ve/veya nüfus olarak adlandırabileceğimiz “eksik istihdam”, “mevsimlik çalışanlar”, “iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar”ın işgücüne dahil olmaya karar verip, işgücü piyasasına yönelmeleri durumunda, işsizlik oranının doğal olarak önemli ölçüde yükselmesi sözkonusudur.

Nitekim, atıl işgücü (eksik istihdam) ve atıl nüfusu (mevsimlik çalışanlar ile iş aramamakla birlikte işbaşı yapmaya hazır olanlar) işsiz tanımına dahil ettiğimizde, işsizlik oranları iki katın üzerinde artmakta ve işsizliğin Türkiye için çok daha derin bir soruna işaret ettiği anlaşılmaktadır(Bkz. Tablo.6 ve Grafik.1).

Türkiye’de kurumsallaşmanın sancılı doğumu: Verimlilik mi yoksa işsizlik mi?

Türkiye’de kriz sonrası dönemde firmalar arasında devir&birleşmelerin ve özelleştirmenin hızlandığı, ekonomik aktivite içerisinde yabancı sermaye katılımının arttığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmelerin doğal olarak istihdam üzerinde de uzantılarının olması beklenir. İstihdam üzerindeki etkileri kadar, firmaların davranış kalıpları üzerinde de önemli etkileri olması sözkonusudur.

Bu açıdan, işgücü piyasası verilerinden hareketle kriz sonrası dönemde ekonomide kurumsallaşma ve ölçek ekonomisi seviyesindeki gelişmeler konusunda bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Şöyle ki;

- Çalışan gruplarına göre istihdamda yaşanan gelişmelere bakıldığında, ücretlilerin gerek kayıtlı ve gerekse kayıtdışı istihdam içerisindeki nispi ağırlığının arttığı görülmektedir. Örneğin 2000 yılında kayıtlı istihdamın yüzde 66,8’i ücretlilerden oluşurken, incelenen dönemde düzenli bir artış eğilimi göstererek 2005 yılının ilk 9 ayında yüzde 71,9’a yükselmiştir. Toplam istihdam açısından bakıldığında ise, ücretlilerin toplam çalışanlar içindeki payı incelenen dönemde 7 puan artışla yüzde 38,7’den yüzde 45,7’ye yükselmiştir. Buna karşılık işveren, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinin istihdam içerisindeki paylarında daralmalar yaşanmaktadır (Bkz. Tablo.11).

- Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarından hareketle yukarıda yapılan değerlendirmeyi, toplulaştırılmış aktif sigortalı istatistiklerinden de izlemek mümkün olabilmektedir. 2000-2005 döneminde toplulaştırılmış aktif sigortalılar içerisinde SSK'ya tabi olanların payında düzenli bir artış izlenmektedir. 2000 yılında SSK'ya tabi olarak çalışanların payı yüzde 51,7 iken, 2005 yılının ikinci yarısında bu oran yüzde 56 olarak hesaplanmaktadır. Emekli Sandığı iştirakçilerinin payında sözkonusu dönemde 1 puan, Bağkur sigortalı sayısında ise 3,5 puan civarında bir gerileme izlenmektedir (Bkz. Tablo.47 ve Grafik.9). Son 5 yılda mesleklerin gelişimine bakıldığında, bazı mesleklerin erezyona uğradığı gözlemlenmektedir. Bakkallar, kasaplar, seyyar satıcılar, kaportacılar, ayakkabıcılar, demirciler, mobilya imalatçıları bu mesleklere örnek olarak verebiliriz (Bkz. Tablo.41). Devlet memurluğu ve esnaflığın yeni istihdam kapısı olmaktan büyük ölçüde çıktığı, bu anlamda özel sektörün istihdam alanındaki görev ve sorumluluğunun giderek ağırlaştığı belirtilmelidir.
- Ücretli çalışanların toplam çalışanlar içerisindeki nispi ağırlığı ABD, Japonya, AB-15 ülkelerinde yüzde 85-90 seviyelerindedir. Meksika, Kore ve Polonya gibi işgücü piyasası Türkiye'ye göreceli olarak daha yakın olan ülkelerde bu oran ortalama yüzde 67 seviyesindedir. Bu oranlar, orta ve uzun dönemde Türkiye için bir ölçüt olarak alınırsa, kurumsallaşma ve ölçek açısından yaşanan sürecin devam edeceğine, daha yolun çok başlarında olduğumuza işaret etmektedir (Bkz. Tablo.54).
- SSK'ya tabi işyerleri sayısında artış sürmesine rağmen, işyeri başına düşen zorunlu sigortalı sayısında mutedil bir artış yaşanması da ölçekteki artışı doğrular niteliktedir. 2000 yılında işyeri başına düşen zorunlu sigortalı sayısı 6,98 iken, 2004 yılında bu oranın 7,26'ya yükseldiği görülmektedir (Bkz. Tablo.33).

İşgücü piyasasındaki gelişmelerden elde edilen bütün bu ipuçları, kriz sonrası dönemde ekonomik aktivitenin giderek daha kurumsallaştığını ve ölçek ekonomisi açısından daha güçlendiğini göstermesi açısından önemli görülmektedir. Ölçek ve kurumsallaşma seviyesinde sözkonusu artış, verimlilik artışını da beraberinde getirmektedir. Orta ve uzun dönemde ekonomide yaşanan sözkonusu verimlilik artışı ekonominin rekabet gücünün artmasına katkıda bulunurken, kısa ve orta vadede istihdam kayıplarına neden olmaktadır.

Kurumsallaşma doğru yönde bir eğilime işaret etmesine rağmen, istihdam açısından oldukça zor bir dönemin de habercisidir. Bu açıdan krizler ekonomilere şok vererek aynı zamanda yeniden yapılanma için yeni ve zorunlu fırsatlar yarattığı gibi, yeniden yapılandırma gereğini acil kıldığı için özellikle istihdam açısından daha sancılı bir başkalaşım sürecine de neden olmaktadır. Türkiye ekonomisinin kriz sonrası dönemde bu süreci yaşadığı anlaşılmaktadır.

Kriz sonrası dönemde kayıtdışı istihdama doğru bir yöneliş mi var?

İşgücü anketi sonuçlarına göre kriz dönemi olan 2001 yılında toplam istihdamda belirgin bir değişim yaşanmamış ve toplam istihdam 56 bin kişi azalarak 21,524 bin kişiye gerilemiştir. Krizi takip eden yıllarda istihdam kayıpları artarak sürmesine rağmen, belirgin bir istihdam kaybı gözükmemektedir. 2002 yılında 170 bin, 2003 yılında ise 208 bin kişilik sınırlı kayıplar yaşandığı anlaşılmaktadır.

Ancak krizin esas etkisi istihdamın kendi içindeki dağılımında ortaya çıkmıştır. 2001-2004 döneminde kayıtlı istihdam toplam 411 bin kişi azalırken, aynı dönemde kayıtdışı

istihdam 620 bin kişi artmıştır. Krizin ilk etkilerinin yaşandığı 2001 yılında ise kayıtlı istihdam 512 bin kişi azalırken¹⁶, kayıtdışı istihdam 456 bin kişi artış göstermiştir (Bkz. Tablo.8). 2005 yılının ilk 9 ayında ise, tam tersine kayıtdışında çalışanların bir bölümünün (338 bin kişi) kayıtlı hale dönüştüğü ve kayıtdışı istihdam oranında radikal bir düzelme yaşandığı gözlemlenmektedir. Bütün bu gelişmeler kayıtlı-kayıtdışı istihdam arasında önemli bir geçişkenlik olduğunu, bazı çalışanların dönem dönem sosyal güvenlik şemsiyesinden çıkarak işlerini korumaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Kayıtdışı istihdamdaki gelişmelere sektörler itibariyle bakıldığında, tarım sektöründe kayıtdışılık kriz sonrası dönemde giderek azalmakta, 2000-01 döneminde kayıtdışı istihdamdan yüzde 64'lük bir pay alan tarım sektörünün, 2002-05 döneminde giderek pay kaybına uğradığı ve yüzde 54'ler seviyesine gerilediği görülmektedir¹⁷. Buna karşılık hizmetler ve sanayi sektörlerinde, tarım sektörünün aksine kayıtdışı istihdama doğru bir yöneliş yaşandığı anlaşılmaktadır. 2000 yılında yüzde 29 civarında olan tarımdışı kayıtdışılık oranı, düzenli bir artış göstererek, son iki yılda yüzde 34 bandına yükselmiştir. Bu gelişme esas alındığında, tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle doğru bir kayıtdışı istihdam yönelişi olduğu ifade edilebilmektedir (Bkz. Tablo.14 ve 16).

Kayıtdışı istihdama kır-kent ayırımında bakıldığında da kentlerde kriz sonrası dönemde kayıtdışı istihdamın giderek ve düzenli bir şekilde arttığı gözlenmektedir. 2000-01 yılında kentsel alanlardaki kayıtdışı istihdam oranı yüzde 30 civarında iken, bu oran son dönemde yüzde 39'ların üzerine çıkmıştır. Bu gelişme tarım dışı üretim faaliyetlerinde rekabet gücünün korunması açısından kayıtdışına yönelme eğilimini doğrulamaktadır.

Kayıtdışı istihdamda altı çizilmesi gereken bir diğer gelişme ücretsiz aile işçilerinde incelenen dönemdeki hareketliliktedir. Ücretsiz aile işçilerinin kayıtdışı istihdam içerisindeki payı, kriz döneminde yüzde 41'ler seviyesinde iken, düzenli bir düşüş trendi göstererek yüzde 32'ler seviyesine gerilemiştir. Anket sonuçları esas alındığında, ücretsiz aile işçilerinin büyük ölçüde yine kayıt dışında "ücretli" haline dönüştüğü izlenmektedir. Ücretsiz aile işçilerinde yaşanan bu değişimin kayıtdışı istihdam oranlarında görülen dalgalanmanın en önemli nedeni olduğu da belirtilmelidir. Bu dönüşümün izahı güç olmakla birlikte, anket içeriğinde yapılmış olası bir değişiklikten kaynaklanabileceği düşünülmektedir (Bkz. Tablo.7 ve 11, Dipnot 4).

Kayıtdışı istihdamla mücadelede istihdam üzerindeki mali yüklerin azaltılması yeterli bir çözüm müdür yoksa sorun ve çözümü çok daha yapısal mıdır?

Kayıtdışı ekonomi ile mücadele denilince ilk akla gelen çözüm, doğal olarak mali yüklerin azaltılarak, istihdam da dahil olmak üzere ekonomik aktivitenin kayıt içine çekilmesi yönündedir. Gerçektende 2004 yılında işçi çalıştırmak için işverenin ödediği her 100 liranın, 39,1 lirası çeşitli adlar altında devlete gitmekte, 7,9 lirası kıdem tazminatı ya da ihbar tazminatı şeklinde ne devlete ne de işçiye kalmayarak firma bünyesinde toplanmakta, geriye kalan 53 lira ise işçiye kalmaktadır¹⁸. Böyle bir yapı, işverenin birim işgücü maliyetini düşürmeye yönelik olarak kayıtdışına yönelmesi için önemli bir müşevvik olduğu genel kabul görmektedir.

¹⁶ 2001 yılında kayıtlı istihdamdaki aynı eğilim toplulaştırılmış aktif sigortalı istatistiklerinde de görülmekle birlikte, 2001-2004 dönemindeki eğilimin anket sonuçları ile benzerlik göstermediği belirtilmelidir.

¹⁷ Özellikle 2005 yılının ilk 9 ayında tarım sektöründe kayıtdışı istihdam çok radikal sayılabilecek bir gerileme göstermektedir. Tarım sektörünün kayıtdışı istihdam içindeki payında bir önceki yıla göre 4 puan civarında bir gerileme olduğu görülmektedir. Bu gelişmeyi açıklamak oldukça güç gözükmele birlikte, anket içeriğindeki olası bir değişiklikten kaynaklandığı düşünülmektedir(Bkz. Dipnot.4).

¹⁸ TİSK, Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti - 2004, sy.7.

Ancak, kayıtdışı istihdamın yapısına bakıldığında kayıtdışında kalma saikinin çok daha yapısal bir özellik arzettiği görülmektedir. Mali yükün önemli ölçüde azaltılmasına rağmen, bu işgücünün büyük ölçüde kayıtlı sektöre transfer edileceği anlamına gelmemelidir. Kayıtdışılığın yapısal nedenleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Kayıtdışı istihdamın yüzde 58'i tarım sektöründe çalışmakta olup, bu sektördeki kayıtdışılık oranı yüzde 90'dır. Tarım dışı sektörlerde kayıtdışılık oranı yüzde 34 seviyesinde kalmaktadır (Bkz. Tablo.14 ve 16).
- İşyeri grupları itibariyle bakıldığında kayıtdışı istihdamın yüzde 60'ı tarlada, yüzde 26'sı özel sektöre ait işyerlerinde, yüzde 9'u sabit olmayan işyerlerinde, yüzde 5'i ise pazar yeri, seyyar ve evlerde çalışmaktadır (Bkz. Tablo.19). Kayıtdışılık oranları ise özel işyerlerinde yüzde 32, diğer işyeri gruplarında ise yüzde 90'lar civarındadır. Kurumsallaşma derecelerinde önemli farklılıklar olmasına rağmen özel işyerlerinde kayıtdışılık oranının yüzde 32'lerde kalması, kayıtdışılığın kanunlardan ziyade ekonomik yapılardan beslendiğini göstermesi açısından önemsenmektedir.
- Kayıtdışı istihdamın yüzde 63'ü kırsal, yüzde 37'si kentsel alanlarda yaşamaktadır. Kırsal alanda çalışanlar içinde kayıtdışılık oranı yüzde 74, kentsel alanda ise yüzde 36 civarındadır (Bkz. Tablo.20).
- İşyeri ölçeği büyüdükçe kayıtdışında işçi çalıştırma aktivitesi önemli ölçüde azalmaktadır. Kayıtdışılık oranları, 1-4 işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 72, 5-9 işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 66, 10-24 işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 28, 25-49 işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 13, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde yüzde 5 olarak hesaplanmaktadır(Bkz. Tablo.21 ve Grafik.4).
- Kayıtdışı istihdama cinsiyetleri itibariyle bakıldığında, kadınların daha kırılgan olduğu görülmektedir. Kayıtdışı istihdamın yüzde 62'sinin erkek, yüzde 38'inin ise kadın çalışanlardan oluştuğu, kayıtdışılık oranlarının ise erkek çalışanlarda yüzde 44, kadın çalışanlarda ise yüzde 71 civarında olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo.22).
- Kayıtdışı istihdam çok genç ya da çok yaşlı çalışan gruplarında yoğunlaşmaktadır. Kayıtdışılık oranları 15-19 yaş genç istihdam grubunda yüzde 84 iken, 40-44 yaş grubunda yüzde 39'a kadar gerilemekte, bu yaş grubundan sonra düzenli bir artış göstererek 65 ve üzeri yaş grubunda tekrar yüzde 84'ler seviyesine yükselmektedir (Bkz. Tablo.23 ve Grafik.5).
- Kayıtdışı istihdamın ortalama eğitimi 5 yıl civarındadır. Kayıtlı istihdamda eğitim düzeyinin 9 yıl olduğu düşünüldüğünde, eğitim seviyesinin düşük olduğu nüfus grubunun kayıtdışılık konusunda oldukça kırılgan olduğu görülmektedir. Kayıtdışı istihdamın yaklaşık yüzde 18'i okuryazar olmayan, okuryazar olsa bile okul bitirmemiş bir nüfus grubundan oluşmaktadır. Eğitim durumlarına göre kayıtdışılık oranlarına bakıldığında ise, eğitim seviyesi ile kayıtdışılık oranları arasında ters orantılı bir ilişki gözlenmektedir. Okul bitirmemiş olanlarda kayıtdışılık oranı yüzde 90 iken, ilköğretim mezunlarında bu oran yüzde 60, lise mezunlarında yüzde 27, meslek lisesi mezunlarında yüzde 23, üniversite mezunlarında ise yüzde 7 civarındadır. Meslek eğitimi almış çalışanlarda kayıtdışılık oranının düşüklüğü tespitinin altı çizilmelidir (Tablo.25 ve Grafik.6, 7 ve 8).

Yapılan bütün bu tespitler, tarımın, kırsal alanların, küçük ölçekli işyerlerinin, kadın, çocuk, yaşlı, eğitimsiz nüfusun, kayıtdışı istihdam açısından en kırılgan kesimler olduğunu göstermektedir. Bu kırılganlıklar ise, çok büyük ölçüde Türk ekonomisinin mal ve hizmet üretim modeli ve sosyal yapısı ile ilişkilidir. Bu yapı tek başına mali yüklerin azaltılması ile tersine çevrilemez. Belki de bu nedenle, bugüne kadar çıkarılan af ve benzeri yasalar ile ülke olarak kayıtdışılık ile mücadelemiz sonuçsuz kalmıştır. Dolayısıyla sorunun çözümünü sadece mali yükün azaltılmasına indirgemek suretiyle hafife almadan, temelinde eğitim olan geniş kapsamlı bir strateji ihtiyacı, burada da kendini göstermektedir.

Emeklilik yaşının yükseltilmesi sorunumuzu çözüyor mu? Türkiye işsizlik sigortası mı yoksa sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını mı ödemelidir?

Türkiye’de sosyal güvenlik reformu denildiğinde ilk akla gelen çözümlerden birisi emeklilik yaşını artırmak olmaktadır. Nitekim, geçmiş yıllarda yapılan düzenlemelerde emeklilik yaşı 60-65 bantına kadar çıkarılmıştır. Daha sonra yaş sınırları ile ilgili bu düzenleme hukuki sürece takılmış ve mevcut çalışanlar için yaş sınırı kademelendirilmek zorunda kalmıştır. Yaş sınırı belirlenirken esas alınan çerçeve ise genel olarak AB ülkeleri düzenlemelerindeki yaş sınırları olmaktadır. Oysa ki her ülkenin kendine özgü koşulları olsa gerekir. Türkiye’nin koşulları ile ilgili çalışmanın tespitleri aşağıda özetlenmektedir:

- Türkiye’de istihdamın ortalama yaşı 36’dır. AB-15, ABD, Polonya’da ortalama yaş 40 civarındadır. Diğer OECD ülkelerinden Kore’de 41, Japonya’da ise 43’ün üzerindedir. Dolayısıyla, OECD ülkelerinin genelinde istihdam Türkiye’ye göre 4 ile 7 yaş arasında daha yaşlıdır. Türkiye’ye en yakın yaşta istihdamı olan ülke Meksika olup, bu ülkede ortalama yaş 37’dir (Bkz.Tablo.53 ve 54).
- Türkiye’de istihdamın ortalama yaşı 36,2 olmasına rağmen, çalışanların ortalama yaşı sanayi sektöründe 32,7, hizmetler sektöründe ise 34,7’dir (Bkz. Tablo.55).
- “Çocuk” istihdamı olarak nitelendirebileceğimiz 15-19 yaş grubundaki çalışanların, toplam istihdam içindeki payı, Türkiye’de yüzde 6,6 civarındadır. Bu yaş grubu henüz eğitim yaşı olduğu için bu oran diğer ülkelerde çok daha düşüktür. Örneğin, sözkonusu oran AB-15’de yüzde 2,8, ABD’de yüzde 4,2, Japonya’da yüzde 1,5, Kore’de yüzde 1,1, Polonya’da yüzde 1 civarındadır. Meksika’da ise bu oran bizden daha yüksek olup yüzde 9 civarındadır (Bkz. Tablo.54).
- Türkiye’de istihdamın ortalama yaşı 36,2 iken, işsizlerinin ortalama yaşı 29,6, işgücüne dahil olmamakla birlikte işbaşı yapmaya hazır olan nüfusun ortalama yaşı ise 29,7’dir. Dolayısıyla Türkiye’nin iş arayanı da, iş aramamakla birlikte işbaşı yapmaya hazır olanlarda çalışan nüfustan yaklaşık 6 yaş daha gençtir. Üstelik, bu gençlerin yaklaşık yüzde 30-35’i hanehalkı reisidir (Bkz. Tablo.53).
- Türkiye’de istihdam edilenlerin ortalama eğitim düzeyi 7 yıl iken, işsiz ve işgücüne dahil olmamakla birlikte işbaşı yapmaya hazır olan yaklaşık 3,5 milyon kişinin ortalama eğitim düzeyi 8 yıldır(Bkz. Tablo.53).
- Türkiye’de 15 yaş altı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı yüzde 29 olup, nüfus artış hızı yüzde 1,5 civarındadır. AB-15’de sözkonusu oranlar sırasıyla yüzde 16 ve yüzde 0,5’dir. Meksika dışında 15 yaş altı nüfusun bu kadar yoğun olduğu ülke sayısı oldukça sınırlıdır (Bkz. Tablo.54).

Göreceli olarak genç bir istihdama, genç bir nüfusa, istihdamından daha genç ve daha eğitilmiş bir işsiz ve işbaşı yapmaya hazır nüfusa sahip olan bir ülkede, emeklilik yaşının diğer ülke standartları esas alınarak belirlenmesi ne derece sağlıklı bir karardır? İşgücü piyasasına erken yaşta girdiği ve diğer sosyal farklılıklar nedeniyle diğer ülkelerdeki yaşlılarına göre daha çabuk yıpranan ve hayatta kalma ümidi daha düşük olan bir insanın emeklilik yaşının yüksek belirlenmesi ne derece sağlıklıdır? Sağlıklı bir karar olması bir yana, bu yapının ekonomik bir mantığı var mıdır? Ortalama olarak 32-35 yaşında bir çalışan yapısına sahip olan sanayi ve hizmetler sektöründe, kamu hariç hangi işveren 55-60-65 yaşındaki bir işgücünü bünyesinde tutmak ya da daha doğru bir deyimle barındırmak ister?

Ekonomik ve rekabet gücü açısından daha yaşlı, daha eğitimsiz bir istihdam yapısıyla devam etmek, Türkiye'nin genel verimlilik yapısını nasıl etkileyecektir? Yüksek emeklilik yaşına sahiplik, verimlilik kaybı ve kaynak israfı anlamına gelmeyecek midir? Bu kaynak ve verimlilik israfının bedeli sosyal güvenlik kuruluşlarının aktüeryal dengelerinin sağlanması mıdır?

Bu soruların cevabı bizi şu noktaya götürmektedir: Türkiye işsizlik sigortasının maliyetini mi ödemelidir yoksa sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarını orta vadede ödemeye devam mı etmelidir? Yazara göre global ölçekte rekabetin keskinleştiği bir konjonktürde ikinci seçenek daha mantıklı durmaktadır. Ancak, emeklilik için yüksek yaş sınırına odaklanmak yerine, olası emekli maaşı alma süresi, prim ödeme gün sayısı ile maaş bağlama oranları arasında dengeli bir ilişkinin kurulduğu esnek bir sistem, daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Türkiye'nin istihdam politikasını belirleyen veya yönlendiren tek değişken sosyal güvenlik açıkları olmamalıdır. Önemli olan işgücü piyasası ile uyumlu bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması ve sistemin açıklarının hangi kaynaklardan finanse edileceğinin kararlaştırılmasıdır.

Verilerin politika oluşturulmasında ana girdi olma özelliği?

Verilerin sağlık derecesi ne kadar artırılırsa, politikaların dizayn edilmesinde o derecede kaliteli bir girdi sağlanmış olmakta, bu ise uygulanan kamu politikalarının etkililiğini artırmaktadır.

İşgücü piyasası verilerindeki gelişme ve eğilimlerin yönünün sağlıklı bir şekilde izlenebilmesi ekonomi yönetimi için kritik öneme sahiptir. Türkiye'de bu bağlamda ortaya çıkan ihtiyaç, hanehalkı işgücü anketlerinden ve sosyal güvenlik kuruluşlarının veri tabanlarından izlenebilmektedir. İstihdam bağlamında, hanehalkı işgücü anketleri kayıtlı ve kayıtsız istihdamı, aktif sigortalı istatistikleri ise kayıtlı istihdamı içermektedir.

Kayıtlı istihdam gelişmelerinin analiz edilmesi amacıyla, sözkonusu iki veri kaynağının sonuçları dördüncü bölümde karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunun doğası gereği birebir aynı olması beklenmemekle birlikte, eğilimlerin benzer olması beklenir. Ancak, iki veri kaynağı arasında önemli farklılıkların olduğu ve bu farklılığın giderek büyüdüğü gözlemlenmektedir. Toplulaştırılmış aktif sigortalı istatistikleri, anket sonuçlarına dayanan kayıtlı istihdam verisinin 2000-2004 döneminde temsil gücü giderek bozulmakla birlikte, ortalama olarak yüzde 91'ini açıklamaktadır. Her iki veri kaynağından mevsimlik işçiler ve tarım sektöründe çalışanlar ayıklandığında, sözkonusu temsil oranı yüzde 98'lere yükselmektedir (Bkz. Tablo.49, 50 ve 51).

Bu alanda veri kapsam ve kalitesinin geliştirilmesi, iktisadi gelişmelerin daha sağlıklı değerlendirilmesi için yararlı olacaktır. Bu anlamda kayıtlı istihdam açısından iki veri kaynağı

arasındaki etkileşimin geliştirilmesi önemlidir. Bu çalışmada yer verilen karşılaştırmaya benzer bir karşılaştırmanın TÜİK tarafından düzenli olarak yapılması ve sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması, bu alandaki veri kalitesinin daha da geliştirilmesi açısından yararlı olacaktır. Farklılıkların bu şekilde düzenli olarak analiz edilmesinin, analiz sonuçlarının içselleştirilerek ankete dayalı tahminlerde düzeltme faktörü olarak kullanılması, sosyal güvenlik kuruluşlarının ankette eksiklik duyulan alanları da esas alarak yeni veriler üretmesi ya da veri setini geliştirmesi, anketteki soruların etkinleştirilmesine olanak tanınması vb. olumlu dışsallıkları da olacağına inanılmaktadır. Ayrıca, TÜİK'in anket kapsamında yaptığı içerik değişikliklerinin olası etkileri konusundaki değerlendirmelerine haber bültenlerinde yer vermesi, verilerin yıllar itibariyle karşılaştırılabilirliği açısından önemli görülmektedir.

Ercan Türkan
16 Aralık 2005

Kaynakça

Bağkur Genel Müdürlüğü, www.bagkur.gov.tr

“İstatistik Yıllıkları (1999-2004)”.
“Aylık İstatistik Bülteni”, Ekim 2005.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, www.csgeb.gov.tr

“Çalışma Hayatı İstatistikleri-2004”.
“Basın Bülteni”, Ağustos 2005.

DPT, “2006 Yılı Programı”, Ekim 2005.

Maliye Bakanlığı, “Bütçe Gerekçeleri (2001 ve 2006)”

OECD, “Labour Force Statistics, 1984-2004”, 2005 Edition.

OECD, “Employment Outlook 2005”.

Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı, www.ssk.gov.tr

“İstatistik Yıllıkları (2000-2004)”.
“2003 Yılı Çalışma Raporu”.
“Aylık İstatistik Bültenleri”, Ekim-2005.

TİSK, “2004 Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti” Ekim 2005.

Türkan, E., “Sürdürülebilir Dış Denge ve Kalkınma Açısından Tekstil ve Giyim Sektörü”, TCMB, Temmuz 2005.

Türkiye İstatistik Kurumu, www.die.gov.tr

“Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları” Haber Bültenleri.
“Hanehalkı İşgücü Veritabanı”.
“2003 Yılı Hanehalkı İşgücü İstatistikleri”.